

Δι-ιδρυματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
«Κοινωνικά Δικαιώματα και Συνηγορία στις Κοινωνικές Υπηρεσίες»

Οι εμπειρίες ατόμων που έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς στην Ελλάδα

Διπλωματική εργασία

Φωτεινή Μουράτη

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Ιωακείμης Βασιλείου, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

(Επιβλέπων καθηγήτριας)

Τελώνη Δώρα-Δήμητρα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

Κομπότη Δέσποινα, Λέκτορας Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

Copyright © Φωτεινή Μουράτη, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*"We don't need to be related to relate
We don't need to share genes or a surname*

You are

My Chosen family"

(Rina Sawayama, Elton John - Chosen Family)

Περιεχόμενα

Περίληψη	6
Abstract	7
Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο 1 ^ο : Οικογένεια και κράτος	11
1.1 Ερμηνεία του όρου «οικογένεια»	11
1.2 Σύντομη ιστορική διαδρομή οικογένειας.....	13
1.3 Σχέση Κράτους-Οικογένειας	16
Κεφάλαιο 2ο: Καθημερινές προκλήσεις σε ένα ετεροκανονικό κράτος	19
2.1 Ορισμοί βασικών εννοιών.....	19
2.1.1 Ετεροσεξισμός-σεξισμός	19
2.2.2 Ετεροκανονικότητα.....	21
2.2.3 Ομοκανονικότητα	23
2.2 Η αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα.....	25
2.3 Η ομοφοβία σε καθημερινές εκφάνσεις.....	26
2.3.1 Θεσμική ομοφοβία.....	27
2.3.2 Διακρίσεις στο σχολικό περιβάλλον	30
2.3.3 Διακρίσεις στην υγεία	33
Κεφάλαιο 3ο: Μεθοδολογία έρευνας.....	35
3.1 Σκοπός έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα.....	35
3.2 Σημαντικότητα της έρευνας.....	35
3.3 Πληθυσμός και μεθοδολογία δειγματοληψίας έρευνας.....	36
3.4 Μέθοδος παραγωγής δεδομένων	37
3.5 Ανάλυση δεδομένων	38
3.6 Ζητήματα δεοντολογίας έρευνας και δυσκολίες.....	38
Κεφάλαιο 4ο: Αποτελέσματα έρευνας.....	40
4.1 Προφίλ των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών στην έρευνα	40
4.2 Ιστορίες coming out	40
4.3 Προσεγγίσεις των παιδιών ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων για την οικογένεια	45
4.4 Προκλήσεις στην καθημερινή ζωή	49
4.5 Η σύνδεση με την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα.....	54
Συζήτηση-Συμπεράσματα.....	57
Βιβλιογραφικές αναφορές.....	62
Παράρτημα Α.....	72

Παράρτημα Β.....75

Περίληψη

Η παρούσα έρευνα εξετάζει τις εμπειρίες ατόμων που έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς. Στο πρώτο μέρος αναλύεται η έννοια της «οικογένειας» μέσα από νομικά και κοινωνιολογικής προσέγγισης κείμενα, κάνοντας συγχρόνως μια σύντομη ιστορική διαδρομή της οικογένειας όπου αναδεικνύεται η ρευστότητα που υπάρχει σε σχέση με την οργάνωση, την δομή και τα χαρακτηριστικά της. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η άμεση σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στο κράτος και την οικογένεια μέσα από μια γενική εικόνα παρεμβάσεων του Κράτους για την υποστήριξη οικογενειών. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αρχικά αποσαφηνίζονται κάποιες βασικές έννοιες σε σχέση με τον ετεροσεξισμό, τον σεξισμό, την ετεροκανονικότητα και την ομοκανονικότητα που εξακολουθούν να αποτελούν κυρίαρχες αντιλήψεις στη σύγχρονη κοινωνία. Έπειτα, προσεγγίζεται η έννοια του coming out δίνοντας έμφαση στην αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα και στον αντίκτυπο που φέρει στην οικογένεια. Το κεφάλαιο κλείνει με μια συζήτηση για την ομοφοβία στις διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής όπως το σχολικό περιβάλλον και η υγεία οδηγώντας στην περιθωριοποίηση μορφές οικογενειών όπως οι ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας η οποία προσπάθησε να απαντήσει σε ερευνητικά ερωτήματα σε σχέση με το τι σημαίνει οικογένεια για τα ίδια τα άτομα, το πώς τα επηρέασε η ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα των γονιών τους και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν ως μέλη ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών. Τα ευρήματα προέκυψαν από ημιδομημένες συνεντεύξεις με πέντε άτομα που αναγνώρισαν ότι έχουν μεγαλώσει με τουλάχιστον ένα ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα. Οι ιστορίες coming out, οι προσεγγίσεις των ατόμων για την οικογένεια, οι προκλήσεις στην καθημερινή ζωή και η σύνδεσή τους με την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, αποτελούν βασικές θεματικές κατά την ανάλυση των αποτελεσμάτων.

Λέξεις κλειδιά: οικογένεια, ΛΟΑΤΚΙ+, coming out, προκλήσεις

Abstract

The present research examines the experiences of individuals who have grown up with LGBTQ+ parents. In the first part of the research, the concept of "family" is analyzed through legal and sociological approach texts, at the same time making a short historical journey of the family where the fluidity that exists in relation to its organization, structure and characteristics is highlighted. Then, the direct connection that exists between the state and the family is presented through an overview of state interventions to support families. In the second chapter, some basic concepts are initially clarified in relation to heterosexism, sexism, heteronormativity and homonormativity that are still dominant concepts in modern society. Then, the concept of coming out is approached, emphasizing the disclosure of the parent's LGBTQ+ identity and the impact it has on the family. The chapter closes with a discussion of homophobia in the various aspects of everyday life such as the school environment and health leading to the marginalization of family forms such as LGBTQ+ families. The third chapter analyzes the methodology followed to conduct the qualitative research which tried to answer research questions in relation to what family means to the individuals themselves, how their parents' LGBTQ+ identity affected them and the challenges that treated as members of LGBTI+ families. Findings emerged from semi-structured interviews with five individuals who identified as having grown up with at least one LGBTQ+ parent. Coming out stories, individual's approaches to the family, challenges in everyday life and their connection to the LGBTQ+ community, are key themes when analyzing the results.

Key words: family, LGBTQ+, coming out, challenges.

Εισαγωγή

Στη σύγχρονη εποχή, η οικογένεια ως έννοια θεωρείται ως μια ετεροκανονική και βιολογική συμφωνία ατόμων η οποία βασίζεται στην ετεροφυλόφιλη έλξη που έχει σκοπό την αναπαραγωγή και ενισχύεται μέσα από τους κρατικούς φορείς (Collins, 1998). Αν και όπως επισημαίνει η Γιάννου (2012), «η ύπαρξη οικογενειών με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς είναι μια κοινωνική πραγματικότητα» (σ.179), η ανυπαρξία θεσμικού πλαισίου για την αναγνώριση αυτών των οικογενειών παραμένει ακόμα μια σταθερή κατάσταση για την Ελλάδα με αποτέλεσμα να παραβιάζονται βασικά ανθρώπινα δικαιώματα των παιδιών. Το κοινωνικό κράτος μέσα από τις οικογενειακές πολιτικές που εφαρμόζει έχει άμεσες συνέπειες στη συντήρηση, τη νομιμοποίηση και την αλλαγή των δεσμών μεταξύ των διαφορετικών μορφών οικογένειας. Με άλλα λόγια θα λέγαμε ότι οι πολιτικές αυτές ενθαρρύνουν ή και αποθαρρύνουν συγκεκριμένους τύπους οικογενειών σε μια κοινωνία (Papadopoulos, 1996).

Κάποια βήματα προόδου σε σχέση με τα δικαιώματα ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών έχουν σημειωθεί τα τελευταία χρόνια αρχικά με τη ψήφιση του Ν. 4356/2015 ο οποίος επιτρέπει τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης στα ομόφυλα ζευγάρια και την πρόσβασή τους σε κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις. Ωστόσο, η αναγνώριση για πρώτη φορά της ομόφυλης γονεϊκότητας ήρθε με τη ψήφιση του Ν. 4538/2018 ο οποίος δίνει τη δυνατότητα στα ομόφυλα ζευγάρια που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης να γίνουν ανάδοχοι γονείς (Παπάζογλου, 2020). Θεσμικές διακρίσεις όμως συνεχίζουν να υφίστανται μέχρι και σήμερα οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς καθώς δεν έχει ακόμα νομοθετηθεί η τεκνοθεσία για ομόφυλα ζευγάρια, ενώ μόλις πρόσφατα θεσπίστηκε ο πολιτικός γάμος, με αποτέλεσμα παιδιά ομόφυλων ζευγαριών να μην έχουν τα ίδια δικαιώματα με τα υπόλοιπα παιδιά και να παραβιάζονται δικαιώματα όπως αυτό «της έννομης σχέσης με κάποιον από τους γονείς τους» (Χρηστίδη, 2020, σ.249). Στην περίπτωση, για παράδειγμα, που ένα ζευγάρι λεσβιών αποφασίσει να αποκτήσει παιδί, συνήθως νομικά αναγνωρίζεται μόνο το ένα άτομο ως κηδεμόνας του (Tasker & Colombok, 1995).

Σύμφωνα με τη Χρηστίδη (2020), αν και η συζήτηση συχνά στο δημόσιο διάλογο περιστρέφεται γύρω από τα παιδιά ομόφυλων ζευγαριών, υπάρχουν διάφορα σχήματα οικογενειακής οργάνωσης ακόμα και μέσα στις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες. Υπάρχουν πολυάριθμες περιπτώσεις ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων που αποκτούν παιδιά με

διάφορα μέσα όπως είναι η μονογονεϊκή υιοθεσία ή η υποβοηθούμενη αναπαραγωγή όπως αυτά που γεννήθηκαν μέσω τεχνητής γονιμοποίησης ή παρένθετης μητρότητας (Γιάννου, 2012 · Gates, 2015 · Χρηστίδη, 2020). Οι οικογένειες αυτές μπορούν να δημιουργηθούν επίσης, όπως αναφέρει η Χρηστίδη (2020), με «παιδιά που γεννήθηκαν εντός ετερόφυλων γάμων ή σχέσεων και κάποιος από τους γονείς τους έκανε αργότερα coming out, βιολογικά ή μη παιδιά τρανς γονέων και πολλά άλλα» (σ.249).

Πράγματι, έρευνες από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 σε παιδιά και ενήλικα πλέον παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων εστιάζουν στην έννοια της οικογένειας και τη δομή της σε σχέση με την αίσθηση που έχουν τα ίδια τα άτομα για αυτή (Saffron, 1998 · Welsh, 2011 · Goldberg et al., 2012) καθώς και στα πιθανά πλεονεκτήματα που απορρέουν από την ανατροφή ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων σύμφωνα με τις απόψεις των ίδιων των παιδιών (Tasker et al., 1995 · Saffron, 1998 · Welsh, 2011).

Οι κοινωνικές νόρμες και οι νομικές προϋποθέσεις επηρεάζουν τον τρόπο που ζούμε τις ζωές μας. Έτσι, το κοινωνικο-νομικό πλαίσιο για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα διαμορφώνει τον τρόπο που σχηματίζουν οικογένειες και γίνονται γονείς (Gates, 2015). Στη βάση αυτού, έρευνες έχουν επικεντρωθεί στο κοινωνικό στίγμα και στις προκλήσεις που βιώνουν τα παιδιά των ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων εξαιτίας της μορφής των οικογενειών τους (Welsh, 2011 · Goldberg et al., 2012). Τα αποτελέσματα της έρευνας των Goldberg et al. (2012) προσφέρουν γνώση γύρω από διάφορους στρεσογόνους παράγοντες που αντιμετωπίζουν καθημερινά τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων εξαιτίας των νομικών ανισοτήτων. Ταυτόχρονα, όμως, προκύπτει η ανθεκτικότητα αυτών των υποκειμένων να διαμορφώνουν ισχυρούς δεσμούς με τις οικογένειές τους παρά την μη νομική αναγνώριση τους αλλά και να σχηματίζουν υγιείς και ουσιαστικές φιλίες (Tasker et al., 1995 · Goldberg et al., 2012).

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των εμπειριών ατόμων που μεγάλωσαν με τουλάχιστον ένα ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα. Η παραπάνω διερεύνηση πραγματοποιείται μέσω βιβλιογραφικής επισκόπησης σε συνδυασμό με ευρήματα ποιοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε.

Στο πρώτο κεφάλαιο αφού επιχειρηθεί μια ανάλυση του όρου «οικογένεια» μέσα από νομικά και κοινωνιολογικής προσέγγισης κείμενα, θα παρουσιαστεί μια σύντομη ιστορική διαδρομή της οικογένειας αναδεικνύοντας τη ρευστότητα που υπάρχει σε σχέση με την οργάνωση, την δομή και τα χαρακτηριστικά της. Τέλος,

γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστεί η άμεση σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στο κράτος και την οικογένεια μέσα από μια γενική εικόνα παρεμβάσεων του Κράτους για την υποστήριξη οικογενειών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αρχικά αποσαφηνίζονται κάποιες βασικές έννοιες σε σχέση με τον ετεροσεξισμό, τον σεξισμό, την ετεροκανονικότητα και την ομοκανονικότητα που εξακολουθούν να αποτελούν κυρίαρχες αντιλήψεις στη σύγχρονη κοινωνία. Στη συνέχεια, προσεγγίζεται η έννοια του coming out δίνοντας έμφαση στην αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα και στον αντίκτυπο που φέρει στην οικογένεια. Το κεφάλαιο κλείνει με μια συζήτηση για την ομοφοβία στις διάφορες εκφάνσεις της καθημερινής ζωής όπως το σχολικό περιβάλλον και η υγεία οδηγώντας στην περιθωριοποίηση μορφές οικογενειών όπως οι ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογία της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, περιγράφονται ο σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα, η σημαντικότητα της έρευνας, το μεθοδολογικό πλαίσιο, καθώς και τα ζητήματα δεοντολογίας και οι δυσκολίες που προέκυψαν.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας ανά θεματικές ενότητες και σύμφωνα με τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία τεκμηριώνονται με την παράθεση αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις με τα συμμετέχοντα άτομα.

Τέλος, η παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα της έρευνας συνδέοντάς τα με τη βιβλιογραφία που υπάρχει.

Κεφάλαιο 1^ο: Οικογένεια και κράτος

1.1 Ερμηνεία του όρου «οικογένεια»

Στην παρούσα διπλωματική εργασία γίνεται συχνά αναφορά στην «οικογένεια». Αν και η έννοια αυτή χρησιμοποιείται κατά κόρον, ακόμη και στον καθημερινό λόγο, πολλές φορές δεν γίνεται αντιληπτό ότι μπορεί να μην εννοείται το ίδιο κάθε φορά. Συγκεκριμένα, μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση που πραγματοποιήθηκε, αναδείχθηκε πως η «οικογένεια» δεν αποτελεί έναν τόσο απλό όρο, αλλά μπορεί να λάβει πλήθος ορισμών, οι οποίοι ποικίλουν ανάλογα την οπτική με την οποία προσεγγίζεται η έννοια αυτή.

Αρχικά, φαίνεται πως ο Sillamy (1983) ως οικογένεια αναφέρει το σύνολο των ατόμων που συνδέονται με δεσμούς γάμου, αίματος ή υιοθεσίας και τα οποία ζουν μαζί στην ίδια στέγη ή, αν είναι χωριστά, αναγνωρίζουν ένα κοινό σπίτι. Αυτή η περιγραφή -που χρησιμοποιείται συχνά και από πλήθος ανθρώπων στην καθημερινότητα- μπορεί να θεωρηθεί εξαιρετικά περιοριστική. Παρ' όλα αυτά, δεν θα επιδιωχθεί να δοθεί ένας συγκεκριμένος ορισμός της οικογένειας, καθώς αυτό θα ήταν δύσκολο (Hughes & Kroehler, 2014). Θα ακολουθήσει όμως προσπάθεια να παρουσιαστούν συνοπτικά -λόγω έκτασης- κάποιοι από τους βασικούς τρόπους που μπορεί κανείς να προσεγγίσει την έννοια της «οικογένειας».

Ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί σε πληθώρα νομικών κειμένων, όπως το ελληνικό και ευρωπαϊκό Οικογενειακό Δίκαιο, το Σύνταγμα, ο Νόμος 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, καθώς και σε Διεθνείς Συμβάσεις και Διακηρύξεις, όπως η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Παρ' όλα αυτά, αξίζει να σημειωθεί πως παρά την χρήση του, δεν έχει διασαφηνιστεί η έννοια με έναν συγκεκριμένο ορισμό. Δηλαδή «δεν υπάρχει στη νομοθεσία ο ορισμός της οικογένειας» (Βάρκα-Αδάμη, 2009:283). Στην Οικουμενική διακήρυξη για τα δικαιώματα του ανθρώπου, η οικογένεια παρουσιάζεται ως «το φυσικό και βασικό στοιχείο της κοινωνίας και έχει το δικαίωμα προστασίας από την κοινωνία και το κράτος» (Ηνωμένα Έθνη, 1948). Ενώ άξιο αναφοράς είναι και το γεγονός πως με βάση το άρθρο 21 του Συντάγματος, η οικογένεια «ως θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους, καθώς και ο γάμος, η μητρότητα και η παιδική ηλικία τελούν υπό την προστασία του Κράτους» (Βουλή των Ελλήνων, 2013:36)

Αντίστοιχα, στο Ευρωπαϊκό Οικογενειακό Δίκαιο, αναφέρεται πως αυτοί οι δικανικοί κανόνες εφαρμόζονται «στις σχέσεις των προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους με σχέση συγγένειας ... ή γάμου» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2020). Ενώ με βάση τη Βάρκα-Αδάμη (2009), ακριβώς επειδή δεν υπάρχει μοναδικός ορισμός της οικογένειας στο Οικογενειακό Δίκαιο, σε μια ευρύτερη νομική επεξήγηση θα μπορούσε ως «οικογένεια» να οροθετηθεί ως «την ανθρώπινη ομάδα που αναγνωρίζεται και ρυθμίζεται από το δίκαιο και τα μέλη της συνδέονται μεταξύ τους με το γάμο ή τη συγγένεια» (Βάρκα-Αδάμη, 2009:283). Τέλος, με βάση τον Νόμο 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, «στην οικογένεια περιλαμβάνονται, εφόσον συνοικούν, συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας μέχρι τετάρτου βαθμού και πρόσωπα των οποίων επίτροπος, δικαστικός παραστάτης ή ανάδοχος γονέας έχει ορισθεί μέλος της οικογένειας, καθώς και κάθε ανήλικο πρόσωπο που συνοικεί στην οικογένεια» (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2006).

Παράλληλα, αν κανείς ερευνήσει κοινωνιολογικά την «οικογένεια», θα εντοπίσει πως ανάλογα με την κοινωνιολογική προσέγγιση που υιοθετείται, προσεγγίζεται με διαφορετικούς τρόπους. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την προσέγγιση του λειτουργισμού, οι φονξιοναλιστές εστιάζουν στην αναγνώριση των κοινών λειτουργιών «που επιτελεί η οικογένεια ανεξάρτητα από τη δομή και τη φύση της» (Hughes & Kroehler, 2014:426). Δίνουν δηλαδή έμφαση στις λειτουργίες που επιτελεί, οι οποίες μάλιστα θεωρείται πως εξυπηρετούν τα συμφέροντα του συνόλου. Σε αντίθεση με μαρξιστές/μαρξίστριες και την προσέγγιση των συγκρούσεων που κάνουν λόγο για την οικογένεια «ως ένα κοινωνικό θεσμό που εξυπηρετεί ορισμένους ανθρώπους περισσότερο από τους υπόλοιπους» (Hughes & Kroehler, 2014:428). Μάλιστα, σύμφωνα με τους/τις μαρξιστές/μαρξίστριες η οικογένεια είναι μια μικρογραφία της κοινωνίας, όπου όπως η μία τάξη καταπιέζει την άλλη, έτσι και οι άνδρες καταπιέζουν τις γυναίκες. Ενώ ταυτόχρονα ο γάμος είναι η μορφή ταξικού ανταγωνισμού και ένα μέσο καταπίεσης. Τέλος, με βάση την προσέγγιση της διαντίδρασης θεωρείται χρήσιμο εργαλείο για «την εξέταση της περίπλοκης φύσης των σχέσεων» (Hughes & Kroehler, 2014:429) και των ρόλων που αναπτύσσονται εντός των οικογενειών.

Αντίστοιχα, η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός περιγράφεται από μέρος θεωρητικών και ως πρωτογενής κοινωνική ομάδα, αφού τα μέλη που την αποτελούν συνδέονται με συναισθηματικούς δεσμούς, αναπτύσσοντας σχέσεις και

αλληλοεπιδρώντας μεταξύ τους. Ως κοινωνικό θεσμό η Μουσούρου^α (2005) χαρακτηρίζει «ένα σταθερό πλέγμα σχέσεων μεταξύ (κοινωνικά προσδιορισμένων) ρόλων, ένα σύνολο τυποποιημένων τρόπων ατομικής και /ή ομαδικής δράσης» (σ. 15), «με στόχο την επίτευξη ενός (τουλάχιστον) κοινωνικά σημαντικού σκοπού» (Μουσούρου^β, 2005:16), ρυθμίζοντας και τις κοινωνικοοικονομικές σχέσεις μεταξύ των μελών (Hughes & Kroehler, 2014). Μάλιστα, εδώ φαίνεται πως η κοινωνική αυτή ομάδα τις περισσότερες φορές περιγράφεται με όρους πυρηνικής ή μονογονεϊκής οικογένειας κατά κύριο λόγο (Μουσούρου^α, 2005).

Τέλος, προσεγγίζοντας την έννοια ως μονάδα κοινωνικής πολιτικής, ο όρος μπορεί να αναφέρεται σε κάθε σχήμα οργάνωσης που «περιλαμβάνει δύο ενήλικες (ενωμένους ή όχι με τα δεσμά του γάμου) ή έναν ενήλικα και ένα ή περισσότερα παιδιά» (Μουσούρου^β, 2005:18-19). Βασικός άξονας σε αυτή την οπτική αποτελεί δηλαδή η ύπαρξη ενός τουλάχιστον παιδιού, δίνοντας ταυτόχρονα χώρο για περισσότερες μορφές συμβίωσης μεταξύ των ενηλίκων, όπως είναι οι ελεύθερες συμβιώσεις, οι μονογονεϊκές, και άλλα είδη οικογενειών (Κυπριανός, 2007). Όμως, με βάση την Μουσούρου^β (2005), πλέον μετά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990, η οικογένεια θεωρείται πως αποτελεί περισσότερο μια «ομπρέλα» που συμπεριλαμβάνει τις διάφορες μορφές σύνθεσης και τα διάφορα σχήματα των σχέσεων στις νεωτερικές κοινωνίες.

1.2 Σύντομη ιστορική διαδρομή οικογένειας

Αν και ακριβώς όπως αναφέρθηκε η έννοια της οικογένειας δεν έχει διασαφηνιστεί πλήρως, αλλά εξαρτάται από το πως θα προσεγγιστεί από την/τον εκάστοτε θεωρητικό, έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες να μελετηθεί η εξέλιξη της μέσα στον χρόνο και πως αυτή και οι σχέσεις εντός αυτής διαμορφώθηκαν σε διαφορετικές περιόδους. Φαίνεται λοιπόν πως ως βασικό χαρακτηριστικό της «οικογένειας» αναδεικνύεται η εξάρτηση της από οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες (Νόβα-Καλτσούνη, 2004). Κατ' επέκταση λοιπόν είναι λογικό αυτή να υφίσταται συνεχείς μεταβολές στον τρόπο με τον οποίο αυτή διαμορφώνεται ανά περιόδους.

Άλλωστε, εκτός από τις χρονικές περιόδους, φαίνεται πως και διαφορετικοί πολιτισμοί «έχουν έναν δικό τους τρόπο προσδιορισμού της οικογένειας και το τι αυτή

περιλαμβάνει» (Collins, Jordan & Coleman, 2017:43). Για παράδειγμα αν και το κυρίαρχο παράδειγμα είναι συνήθως εκείνο της αναφερόμενης ως πυρηνική οικογένεια, αρκετές αφροαμερικάνικες οικογένειες δείχνουν να έχουν ένα εκτενές δίκτυο συγγενικών προσώπων (Catao de Korin & de Carvalho Petry, 2005), οικογένειες κινεζικής καταγωγής φαίνεται να δίνουν βαρύτητα σε προγόνους (Lee & Mock, 2005), ενώ κάποιες/κάποιοι αυτόχθονες της Αμερικής θεωρούν ως οικογένεια τις ίδιες τις κοινότητες (Coleman, Unrau & Manyfingers, 2001). Αντίστοιχα, σύμφωνα με τον Ένγκελς (2022), στα νησιά Σάντουιτς της Χαβάης, στο παρελθόν υπήρχε η αντίληψη πως

«όλα τα παιδιά αδερφών και αδερφάδων είναι χωρίς εξαίρεση αδερφοί και αδερφές και θεωρούνται κοινά παιδιά, όχι μόνο της μητέρας τους και των αδερφάδων της ή του πατέρα τους και των αδερφών του, αλλά παιδιά όλων των αδερφών και των αδερφάδων των γονιών τους χωρίς καμία διάκριση» (σ. 37).

Ενώ αντίστοιχα, στην Κούβα και από τον νέο Οικογενειακό Κώδικα της Κούβας, που ψηφίστηκε το 2022, προκύπτει και ένα είδος αναγνώρισης της πολυγονεϊκότητας.

Ξεκινώντας λοιπόν την ιστορική αναδρομή, αν και με βάση θεωρητικούς/θεωρητικές, τα δεδομένα που υπάρχουν αναφορικά με το πως συνάπτονταν οι οικογενειακές σχέσεις στην προϊστορία και στην αρχαιότητα είναι ελάχιστα, φαίνεται πως «η ιστορία της οικογένειας χρονολογείται περίπου από το 1861, από τότε που εκδόθηκε το *Μητρικό δίκαιο* του Μπάχοφεν» (Ένγκελς, 2022:12). Σύμφωνα λοιπόν με τον Μπάχοφεν, την προϊστορική περίοδο οι σχέσεις χαρακτηρίζονταν από τον λεγόμενο «εταιρισμό». Η έννοια αυτή χρησιμοποιείται για να περιγράψει πως οι σεξουαλικές επαφές που υπήρχαν δεν είχαν περιορισμό, άρα υφίστατο ένα είδος πολυγυνίας και πολυανδρίας. Γεγονός που αυτόματα απέκλειε και την σίγουρη πατρότητα και γι' αυτό τον λόγο άλλωστε «η καταγωγή των παιδιών προερχόταν κατά βάση από τις γυναίκες, «σύμφωνα με το μητρικό δίκαιο» (Ένγκελς, 2022:13) και έτσι θεωρούταν ότι τα παιδιά «ανήκουν σ' όλους από κοινού» (σ. 38). Γενικότερα, εντοπίζεται πως η σύναψη παραπάνω από μια σεξουαλικών σχέσεων, ταυτόχρονα, ήταν αποδεκτή χωρίς αυτό να αντικρούεται με τα έθιμα της περιόδου.

Από την μορφή αυτή, όπου οι σχέσεις χαρακτηριζόντουσαν από ένα είδος πολυγαμίας, γίνεται στη συνέχεια σταδιακά η μετάβαση προς την μονογαμία. Δηλαδή σε σχέσεις που χαρακτηρίζονταν από αποκλειστικότητα επαφών ανάμεσα σε δύο

άτομα. Αρχίζει λοιπόν σταδιακά να διαμορφώνεται η έννοια του γάμου, περισσότερο ως έναν κοινωνικό σκοπό μάλλον. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Ένγκελς (2022), η μονογαμική οικογένεια «βασίζεται στην κυριαρχία του άντρα, με ρητό σκοπό τη γέννηση παιδιών που η πατρότητα τους να είναι αδιαφιλονίκητη, και η πατρότητα αυτή απαιτείται, γιατί αυτά τα παιδιά θα γίνουν μια μέρα οι άμεσοι κληρονόμοι της πατρικής περιουσίας» (σ. 75).

Επομένως, σταδιακά κατά τον μεσαιώνα οι μορφές και τα σχήματα οικογενειών φαίνεται είτε να συσπειρώνονται αρκετά, είτε να διευρύνονται, ανάλογα με την προστασία που προσφερόταν σε αυτές. Σε περιπτώσεις δηλαδή, που η εκάστοτε οικογένεια «προστατευόταν» από κάποιον άρχοντα, τότε κατά κύριο λόγο οι οικογένειες αποτελούνταν από συζύγους-γονείς και παιδιά, και ίσως κάποιες φορές και τα ανύπαντρα αδέρφια των συζύγων. Από την άλλη πλευρά, σε περιπτώσεις που οι οικογένειες δεν ήταν υπό την προστασία αρχόντων, τότε τα οικογενειακά σχήματα ήταν πιο διευρυμένα, παραπέμποντας σε αυτό που σήμερα θα χαρακτηριζόταν ίσως ως εκτεταμένες οικογένειες.

Ενώ τέλος, έχει φανεί πως η αλλαγή της παραγωγικής διαδικασίας συνεπάγεται και στην αλλαγή της οικογενειακής δομής και του τρόπου διαμόρφωσής της. Με το πέρασμα στην βιομηχανική περίοδο λοιπόν ξεκινάει και η συζήτηση αναφορικά με την «ιδιωτικότητα» και την σφαίρα της «προσωπικής ζωής», με την οικογένεια σταδιακά να γίνεται πιο εσωστρεφής, τοποθετώντας τα παιδιά και την διαπαιδαγώγησή τους στο επίκεντρο. Μάλιστα, σύμφωνα με την Μουσούρου^β (2005) στις σύγχρονες, βιομηχανικές, νεωτερικές κοινωνίες η οικογένεια ως κοινωνική μονάδα, αποτελείται κατά κύριο λόγο είτε από συζύγους και τα παιδιά τους, είτε από έναν/μία γονέα και τα παιδιά. Βέβαια, αξίζει να αναφερθεί πως αυτή είναι μια άποψη που αντικατοπτρίζει πιο «παραδοσιακές οικογένειες», δηλαδή δύο παντρεμένα ετερόφυλα άτομα, γονείς με το παιδί ή τα παιδιά τους (Farrell, VandeVusse & Ocobock, 2012:286). Με το πέρασμα του χρόνου όμως, φαίνεται να αναπτύσσονται σταδιακά και μελέτες που αφορούν και άλλα -ολοένα και πιο ορατά και αυξανόμενα- είδη οικογενειών, όπως ομόφυλες οικογένειες, ανύπαντρα ζευγάρια, θετές και ανάδοχες οικογένειες, μονογονεϊκές οικογένειες, πολυφυλετικές, και διευρυμένες διαγενεακές οικογένειες που ζουν στο ίδιο σπίτι (Farrell et al., 2012 ` Lempert & DeVault, 2000).

Από την σύντομη αυτή ιστορική αναδρομή διαφαίνεται και η ρευστότητα που υπάρχει σε σχέση με την οργάνωση, την δομή, τα χαρακτηριστικά και τα οικογενειακά σχήματα, και η οποία έχει άμεση σχέση με τα πλαίσια που υπάρχουν ανά χρονικές περιόδους. Δηλαδή, η «οικογένεια» δεν αποτελεί μια σταθερή-στατική έννοια μέσα στον χρόνο και στις εκάστοτε συνθήκες. Γι' αυτό άλλωστε και δεν μπορεί να λάβει έναν συγκεκριμένο και μοναδικό ορισμό, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο υποκεφάλαιο (βλ. Κεφάλαιο 1.1). Έτσι, άλλοτε συναντώνται «ανοιχτές» πολυγαμικές σχέσεις, είτε μέσω πολυγυνίας, είτε πολυανδρίας, είτε μέσω ομαδικών γάμων, (Ενγκελς, 2022 · Hughes & Kroehler, 2014) είτε «κλειστές» μονογαμικές σχέσεις. Άλλοτε σε ορισμένες φυλές στο παρελθόν δείχνουν να προτιμάται η «εξωγαμία» και άλλοτε η «ενδογαμία» (Ενγκελς, 2022 · Hughes & Kroehler, 2014). Ενώ άλλες φορές φαίνεται να υπάρχουν κυρίως συλλογικά οικογενειακά σχήματα, ενώ άλλες περιόδους υπάρχει στροφή προς τη εσωστρέφεια και την ιδιωτικότητα της «οικογένειας» σχετικά και με την ανατροφή των παιδιών, εφόσον υπάρχουν.

1.3 Σχέση Κράτους-Οικογένειας

Στο παρόν υποκεφάλαιο γίνεται προσπάθεια να παρουσιαστεί σε έναν βαθμό η άμεση σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα σε κράτος και σε οικογένειες (όπως αυτές αναγνωρίζονται από το ίδιο το Κράτος). Αυτό θα γίνει εν συντομία, λόγω έκτασης της παρούσας εργασίας. Έτσι, θα παρουσιαστούν ενδεικτικά μια γενική εικόνα παρεμβάσεων του Κράτους για την υποστήριξη οικογενειών, και στη συνέχεια, θα δοθεί ένα παράδειγμα σχετικά με το πως το Κράτος ιστορικά χρησιμοποίησε ελεγκτικά τις οικογένειες και υπήρξε καταπιεστικό προς αυτές για όφελός του.

Τα μοντέλα που υιοθετούνται από τον 20^ο αιώνα και έπειτα, ώστε να λαμβάνονται μέτρα οικογενειακής πολιτικής, μπορούν να ταξινομηθούν εν μέρη και με βάση τους τύπους κράτους πρόνοιας (Donati, 2007). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Esping-Andersen (1990), τα τρία βασικότερα μοντέλα είναι το φιλελεύθερο-αγγλοσαξονικό (liberal), το σοσιαλδημοκρατικό (social democratic) των Σκανδιναβικών χωρών, το συντηρητικό-κορπορατιστικό (conservative-corporatist) των Ευρωπαϊκών χωρών και ως ξεχωριστό μοντέλο εκείνο των χωρών της Μεσογείου,

συμπεριλαμβανόμενης και της Ελλάδας, που αναφέρεται ως Νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο (latin-rim model) (Κουλλιιάς, Αποστολάκης & Σαράφης, 2020 · Donati, 2007). Μάλιστα, απαραίτητη κρίνεται η αναφορά πως στο τελευταίο μοντέλο, στο οποίο ανήκει και η Ελλάδα, η οικογένεια αποτελεί μια μορφή υποστήριξης και λειτουργεί ως ένας θεσμός παροχής άτυπης φροντίδας, ακόμη και όταν το κράτος δεν υποστηρίζει με κάποιο τρόπο τα μέλη αυτής.

Έτσι, στην Ελλάδα, φαίνεται πως κατά κύριο λόγο τα άμεσα μέτρα οικογενειακής πολιτικής που λαμβάνονταν από πλευράς Κράτους, αφορούσαν κυρίως

«στην εισοδηματική στήριξη της οικογένειας (επιδόματα, φορολογικές ελαφρύνσεις), στη συμφιλίωση οικογένειας και εργασίας (γονεϊκές άδειες, υπηρεσίες φύλαξης), στο διαζύγιο, στις κοινωνικές υπηρεσίες για το παιδί και την οικογένεια σε περίπτωση κινδύνου ή κρίσης (ιδρυματική φροντίδα, αναδοχή, υιοθεσία) και στις κοινωνικές υπηρεσίες στήριξης οικογενειών που λειτουργούν στον ευρύτερο δημόσιο και στον εθελοντικό τομέα παροχής υπηρεσιών» (Βεργέτη, 2009:74-75).

Μάλιστα, αυτές οι οικογενειακές πολιτικές διαμορφώνονται με έναν τρόπο περισσότερο επιχειρηματικό, αυστηροποιώντας τα κριτήρια για την επιλεξιμότητα όσον αφορά τα επιδόματα, και ταυτόχρονα με ένα κράτος να αποτελεί περισσότερο έναν «αστυνομικό της οικογενειακής ζωής» (Edgar, 2004:5) σε αυτή τη διαδικασία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού στο πλαίσιο του ελληνικού κράτους, από το ιστορικό παρελθόν, αποτελεί η περίοδος του εμφυλίου πολέμου, μέσω των επίσημων κρατικών παρεμβάσεων και προνοιακών πολιτικών που έλαβαν χώρα. Συγκεκριμένα, εκείνη την περίοδο το κράτος, μέσω της Χριστιανικής Ένωσης Νεανίδων, προωθεί την «απόθεση και ανάσχεση των αριστερών ιδεών και πολιτικών» (σ. 32), ιδρύοντας τα λεγόμενα Σπίτια του Παιδιού, τις παιδουπόλεις και το Βασιλικό εθνικό ίδρυμα (Ιωακειμίδης, 2012). Χρησιμοποιώντας δηλαδή διάφορα συστήματα και κρατικά μέσα ώστε να ασκήσει πίεση μέσω των οικογενειών.

Φτάνοντας στο σήμερα και στην σύνδεση του Κράτους με την οικογένεια, σημαντικό σημείο αναφοράς πριν την ολοκλήρωση του κεφαλαίου, θεωρείται η σύσταση του Υπουργείου Κοινωνικής Συνοχής και Οικογένειας το 2023 (Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, 2023), ως πυλώνας για την αντιμετώπιση του δημογραφικού, όπως είχε δηλώσει ο Πρωθυπουργός της χώρας. Άλλωστε, όπως αναγράφεται και από τους Gillies, Edwards και Horsley (2016) στον 21ο αιώνα που δίνεται «έμφαση στην παραγωγή ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της γλώσσας της γονικής επάρκειας, μια

χαρακτηριστική μορφή νεοφιλελεύθερου πατερναλισμού έχει αρχίσει να ριζώνει» (σ. 227).

Σημαντικό βέβαια σε αυτό το σημείο είναι να αναρωτηθεί κανείς ταυτόχρονα και τι, ποιες και ποιους αντιλαμβάνεται ως οικογένειες το Κράτος. Και αυτό γιατί έτσι μπορεί ενδεχομένως να εντοπίσει και ελλείψεις, κενά και την έλλειψη υποστήριξης προς κάποιες «αόρατες» για το Κράτος οικογένειες.

Κεφάλαιο 2ο: Καθημερινές προκλήσεις σε ένα ετεροκανονικό κράτος

2.1 Ορισμοί βασικών εννοιών

2.1.1 Ετεροσεξισμός-σεξισμός

Ο ετεροσεξισμός λειτουργεί ως ένα σύστημα καταπίεσης όπου εστιάζει κυρίως σε συστήματα προσωπικών πεποιθήσεων αλλά και σε μακροεπίπεδο, δηλαδή σε θεσμικές πρακτικές, όπως ο ρατσισμός, ο σεξισμός, ο ταξισμός, όπου στοχεύουν επίσης σε περιορισμό εναλλακτικών για τον αυτοπροσδιορισμό στη ταυτότητα, την ύπαρξη ανθρώπων και τη κοινωνική συμπεριφορά τους (Allen & Demo, 1995). Σύμφωνα με τους ίδιους η ετεροσεξιστική οπτική/προκατάληψη οδηγεί σε μια εκτεταμένη πολιτισμική άγνοια αναφορικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τις σχέσεις και γενικότερα δεν αναγνωρίζει οποιαδήποτε άλλη σχέση που δεν είναι ετερόφυλη ως επαρκή και αποδεκτή, αλλά ως διαφορετική και συνεπώς αποκλίνουσα.

Περιφραστικά λοιπόν ο ορισμός για τον ετεροσεξισμό από τους Herek et. al (1991, στο Allen & Demo, 1995) είναι η ερμηνεία της ανθρώπινης εμπειρίας με αυστηρά ετεροφυλοφιλικούς όρους/πρακτικές και συνεπώς η αγνόηση, ακύρωση, υποτίμηση οποιασδήποτε άλλης διαφορετικής εμπειρίας/συμπεριφοράς/αυτοπροσδιορισμού αλλά και άλλων σχέσεων ή τρόπου ζωής όπως των λεσβιακών, ομοφυλόφιλων, αμφιφυλόφιλων σχέσεων.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας τους οι ίδιοι το 1995, κατέληξαν στο ότι οι σεξιστικές και οι ετεροσεξιστικές υποθέσεις αποτελούν τη βάση της πλειοψηφίας ερευνών για οικογένειες διότι αφορούν κυρίως την μητρότητα και την ετερόφυλη δυναμική της οικογένειας, έχοντας μια πεποίθηση η οποία αντανακλά και στη κοινωνία ότι η ομοφυλοφιλία και η δημιουργία οικογένειας αλληλοαποκλείονται. Τυχόν διαφορετικές εμπειρίες και μορφές οικογένειας, όπως υπογραμμίζουν αμφισβητούνται ή δεν δύναται να ονομαστούν και να συμπεριληφθούν σε ερευνητικό επίπεδο και συνεπώς δεν συνεισφέρουν και θεωρητικά οι έρευνες αυτές στη κατανόηση αυτών των οικογενειών που δεν συνάδουν με το πατριαρχικό σύστημα, αλλά συμβάλουν στην αορατότητα που περιβάλλει αυτές τις οικογένειες.

Η Σπίνου (2015) υποστηρίζει πώς ο ετεροσεξισμός, άμεσα συνδεδεμένος με την έννοια της ετεροκανονικότητας, υποδεικνύει ότι όλοι οι άνθρωποι είναι δεδομένο ή θα έπρεπε να είναι δεδομένο ότι είναι straight και ότι θέτει ως κατώτερη την

ομοφυλοφιλία. Παράλληλα, υπογραμμίζει πώς μέσω του ετεροσεξισμού αυτόματα παράγονται κάποια προνόμια, από τα οποία δίνονται θεσμικές, νομικές, κοινωνικές ελευθερίες, τις οποίες ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα δεν έχουν. Χαρακτηριστικά παραδείγματα που σχετίζονται με τις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες είναι ελευθερίες όπως η ενοικίαση κατοικίας χωρίς φόβο έξωσης λόγω ταυτότητας, η τεκνοθεσία, ο γάμος, η ύπαρξη ενός ΛΟΑΤΚΙ+ ζευγαριού σε δημόσιο χώρο χωρίς να υπάρχει ανησυχία για την σωματική ακεραιότητα ή για επικριτικά σχόλια. Συνεπώς, αυτά τα προνόμια διδάσκουν την κοινωνία αλλά και τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα ότι η ετεροφυλία είναι ο μοναδικός αποδεκτός τρόπος επιβίωσης ενώ η ειλικρίνεια θα οδηγήσει σε απόρριψη, αποκλεισμό, τιμωρία και μάλιστα αυτό οδηγεί κάποια ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα στο να βιώσουν μέχρι και πένθος (από απλή δυσθυμία έως μείζονα κατάθλιψη) εξαιτίας της απώλειας αυτών των προνομίων (Σπίνου, 2015).

Ταυτόχρονα, ο ετεροσεξισμός είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον σεξισμό, όπου όπως αναφέρει η Σπίνου (2015), ο σεξισμός αποτελεί το θεμέλιο της ομοφοβίας και της τρανσφοβίας.

«Σεξισμό ονομάζουμε το σύνολο των προκαταλήψεων και συμπεριφορών που πηγάζουν από τη βίαη - δηλαδή, αυθαίρετα άνιση - διστική ιδεολογία, η οποία βασίζεται στο διαχωρισμό των φύλων σε αρσενικό και θηλυκό. Έτσι το ένα εκ των δύο φύλων θεωρείται βιολογικά, ηθικά, διανοητικά και πνευματικά υποδεέστερο του άλλου, επιτρέποντας, ή και θεσμοθετώντας, τις εναντίον του συστηματικές διακρίσεις, αρνητικές ή φοβικές κρίσεις, φυσικούς περιορισμούς ή και εκδηλώσεις μίσους» (Φύλο Συκής, 27 Νοεμβρίου 2012).

«Με βάση λοιπόν τον σεξισμό, ένας ομοφυλόφιλος άνδρας θεωρείται ότι έχει προδώσει το προνόμιό του ως κυρίαρχο αρσενικό και έχει «καταπέσει» στο στάτους μιας γυναίκας, άρα σε ένα κατώτερο στάτους. Ως προδότης λοιπόν, πρέπει να τιμωρηθεί και να αφανιστεί, καθώς αποτελεί απειλή για την διαιώνιση της ανδρικής κυριαρχίας. Το ίδιο ισχύει και για μια τρανς γυναίκα, η οποία αφού «απαρνήθηκε» το προνόμιό του να γεννηθεί με αρσενικά βιολογικά χαρακτηριστικά, επέλεξε να «καταπέσει» και εκείνη στην κατώτερη κατάσταση της γυναίκας» (Σπίνου, 2015:94).

Αναλογικά, μια λεσβία γυναίκα η οποία δεν εξαρτάται από κάποιον άνδρα (οικονομικά ή ερωτικά), θεωρείται απειλή για την ετεροκανονική και κυρίως πυρηνική μορφή οικογένειας ή μέχρι και για την ανδρική κυριαρχία και ένας τρανς άνδρας δεν θεωρείται με βάση αυτές τις οπτικές ένας «αληθινός» άνδρας καθώς το βιολογικό φύλο ήταν θηλυκό (Σπίνου, 2015). Η Σπίνου (2015) τονίζει ότι παρόλο που ο σεξουαλικός προσανατολισμός και η ταυτότητα φύλου είναι διαφορετικές έννοιες, υπό το πρίσμα του σεξισμού, όλα ερμηνεύονται μέσα από δίπολα όπως άνδρας και γυναίκα, ή στρέιτ και γκέι και πάντοτε το πρώτο σκέλος του διπόλου είναι αυτό που κυριαρχεί. Το ίδιο ισχύει και αναφορικά με την έκφραση φύλου δηλαδή με τον τρόπο που κάποιο άτομο

συμπεριφέρεται ή εκφράζεται γενικώς π.χ. σε σχέση με το ντύσιμο, την ομιλία, όπου υπό το πρίσμα του σεξισμού εάν κάποιο άτομο αποκλίνει από τον τρόπο έκφρασης που κοινωνικά έχει κατασκευαστεί ως αποδεκτός, θεωρείται ότι παρεκκλίνει. Παρακάτω θα αναλυθεί περισσότερο η έννοια της ετεροκανονικότητας, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με όσα αναφέρθηκαν.

2.2.2 Ετεροκανονικότητα

Η ετεροκανονικότητα είναι η πεποίθηση ότι η ετεροφυλοφιλία είναι ο μοναδικός φυσιολογικός και αποδεκτός σεξουαλικός προσανατολισμός και αναφέρεται στην υποχρεωτική δυαδικότητα του φύλου η οποία επιβάλλεται κοινωνικά (Colour Youth, 2023). Με άλλα λόγια, με τον όρο ετεροκανονικότητα εννοείται ένα μακροχρόνιο και διαρκές ιεραρχικό κοινωνικό σύστημα που αναγνωρίζει την ετεροφυλοφιλία ως την κυρίαρχη σεξουαλικότητα και κανονικοποιεί συμπεριφορές και ρόλους εντός του διπόλου άντρας-γυναίκα. Ως σύστημα, ορίζει και επιβάλλει πεποιθήσεις και πρακτικές σχετικά με το τι είναι «φυσιολογικό» στην καθημερινή ζωή (Toomey, McGuire, & Russell, 2012, p. 188 : Oscar Holmes IV, 2019). Χρησιμοποιήθηκε πρώτη φορά ως έννοια από τον Warner το 1991 προκειμένου να δείξει ότι αποτελεί ένα κοινωνικό μόρφωμα που χρησιμοποιείται για να αναπαραχθεί το έθνος και οι καπιταλιστικές σχέσεις (Warner, 1991). Σύμφωνα με την Χαλκιά (2012:218), «πρόκειται για ένα συνονθύλευμα λόγων και ρηματικών πρακτικών, που αφορά το τι είναι σωστό και τι καλό για έναν άνθρωπο, και αφορμάται από μία θέση του φύλου ως φυσικής κατηγορίας που προσδιορίζει τους ρόλους που θα πρέπει να έχουν οι άνθρωποι στη ζωή τους. Στο πλέγμα της ετεροκανονικότητας ευθυγραμμίζεται το λεγόμενο «βιολογικό» φύλο με το «κοινωνικό» και την ετεροφυλοφιλία». Με άλλα λόγια, αποτελεί την κυρίαρχη ιδεολογία που κάνει την ετεροφυλοφιλία να μοιάζει ως φυσική, επιθυμητή και προνομιακή, ενώ περιλαμβάνει την υπόθεση ότι όλοι είναι «εκ φύσεως» ετεροφυλόφιλοι και ότι η ετεροφυλοφιλία είναι κάτι το ιδανικό, ανώτερο από την ομοφυλοφιλία ή την αμφιφυλοφιλία (European Union Agency for Fundamental Rights, 2009).

Όπως επισημαίνει η Cohen (2005:24), «με τον όρο ετεροκανονικότητα εννοώ και εκείνες τις τοπικοποιημένες πρακτικές, και εκείνους τους κεντρικούς θεσμούς που νομιμοποιούν και καθιστούν προνομιακή την ετεροφυλοφιλία και τις ετεροφυλόφιλες

σχέσεις ως θεμελιώδεις και φυσικές εντός της κοινωνίας». Σύμφωνα με αυτό, η ετεροκανονικότητα διαμορφώνει τα υποκείμενα της εκάστοτε κοινωνίας προσδιορίζοντας ποιο είναι το ορθό και αληθές σε μια κοινωνική πραγματικότητα. Όπως σχολιάζει η Χαλκιά (2012: 219), υπό το πρίσμα της ετεροκανονικότητας, βασικός σκοπός του ανθρώπου είναι η βιολογική αναπαραγωγή μέσα από πυρηνικές μορφές ετεροφυλοφιλίας ενώ θεωρούνται ως παρεκκλίνουσες και παθολογικές οποιεσδήποτε άλλες επιθυμίες δεν εμπίπτουν σε αυτό το πρότυπο. Όσοι και όσες ακολουθούν τον χρυσό κανόνα της ετεροκανονικότητας ακόμα κι αν εμφανίζουν ελλείψεις παραμένουν στο κοινωνικό φαντασιακό ως κάτι το φυσιολογικό και υγιές και χαίρουν κοινωνικής αποδοχής και εκτίμησης.

Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι οτιδήποτε παραπέμπει στην ετεροφυλοφιλία δεν σημαίνει ότι αναπαράγει απαραίτητα το ετεροκανονιστικό σύστημα εφόσον «τα εχέγγυα της ετεροκανονικότητας φαίνεται να συγκεντρώνονται στους λευκούς της μεσαίας ανώτερης κοινωνικής τάξης» (Χαλκιά, 2012: 220). Η Cohen (1997) σε μελέτη της εξηγεί ότι οι φτωχές Αμερικανίδες μητέρες που λαμβάνουν κρατικό επίδομα όπως και οι σεξεργάτριες, αν και συχνά αυτοπροσδιορίζονται ως ετεροφυλόφιλες αυτό δεν σημαίνει ότι αναπαράγουν την ετεροκανονικότητα καθώς δεν απολαμβάνουν τα προνόμια που κατέχουν άλλοι στο πλαίσιο αυτής.

Ως ιδεολογία πέρα από την ετεροφυλοφιλία προωθεί επίσης την παραδοσιακή μορφή οικογένειας ως τον σωστό τρόπο για να υπάρχουν οι άνθρωποι και έχει σημαντικό αντίκτυπο στις οικογένειες και τις οικογενειακές πολιτικές που εφαρμόζονται (Oswald, Blume & Marks, 2005). Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την προώθηση της πυρηνικής οικογένειας, η οποία συνήθως αποτελείται από το μονογαμικό ετεροφυλόφιλο ζευγάρι και τα παιδιά τους, ως το ιδανικό πρότυπο οικογένειας σε μια κοινωνία (Kitzinger, 2005). Με αυτόν τον τρόπο περιθωριοποιούνται τα πολλαπλά και διαφορετικά σχήματα οικογενειακής οργάνωσης που υπάρχουν όπως είναι η ύπαρξη μη ετεροφυλόφιλων οικογενειών ενισχύοντας τους παραδοσιακούς έμφυλους ρόλους και τις προσδοκίες που απορρέουν από αυτούς (Snider, 2016; Morrison, Gallardo & Parra Fuster, 2023). Έτσι, φαίνεται ότι οι ετεροκανονιστικές αναπαραστάσεις της οικογένειας και της γονεϊκότητας στις δημόσιες πολιτικές αποκλείουν τις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες οδηγώντας σε έλλειψη αναγνώρισης και υποστήριξης τους σε διάφορους τομείς της οικογενειακής ζωής όπως η ανατροφή των παιδιών και η προαγωγή της υγείας. Όσον αφορά στην προαγωγή της

υγείας, ενισχύεται η ιδέα ότι το κανονιστικό φύλο συνδέεται με μια σταθερή οικογενειακή δομή, η οποία συχνά παράγει καλύτερα αποτελέσματα υγείας για τα άτομα (Gruson-Wood, Haines, Rice & Chapman, 2023). Η αναγνώριση της πολυπλοκότητας των οικογενειακών δομών και της ποικιλομορφίας των οικογενειακών μορφών μπορεί να οδηγήσει στην αμφισβήτηση του ιδεώδους της πυρηνικής οικογένειας και στην υιοθέτηση μιας πιο συμπεριληπτικής άποψης για την κατανόηση της οικογενειακής ζωής (Oswald et al., 2005)

2.2.3 Ομοκανονικότητα

Ως όψη του ίδιου νομίματος, στον αντίποδα της ετεροκανονικότητας, έχουμε την λεγόμενη ομοκανονικότητα η οποία αναφέρεται στη «συνυπογραφή ετεροκανονιστικών προτύπων και αξιών σε μη ετεροφυλόφιλα συγκείμενα» (Χαλκιά, 2012:220). Η ομοκανονικότητα είναι μια πολιτική στρατηγική που χρησιμοποιείται σε κοινότητες σεξουαλικών μειονοτήτων και ενισχύει ετεροκανονικούς θεσμούς και ήθη (Duggan, 2002). Τα σεξουαλικά περιθωριοποιημένα άτομα προσπαθούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους με το να ισχυρίζονται ότι τα ομοφυλόφιλα υποκείμενα είναι ακριβώς όπως οι ετεροφυλόφιλοι με μοναδική διαφορά τον σεξουαλικό προσανατολισμό τους και διεκδικούν αυτά τα δικαιώματα μέσα από καταναλωτικές πρακτικές, τη μονογαμία, τον γάμο, την οικογενειακή ζωή και την αναπαραγωγή (Robinson, 2016)

Σύμφωνα με την Χαλκιά (2012:221), «αν και σαφώς αποτελούν σημαντικές εγγραφές ΛΟΑΤ ταυτοτήτων στη δημόσια σφαίρα, αυξάνοντας έτσι την ορατότητα, συγχρόνως μπορούν να ιδωθούν και ως σημάδια μιας αντιδραστικής αντιμετώπισης περισσότερο ριζοσπαστικών κινητοποιήσεων του παρελθόντος και ως προϊόντα των ατομικιστικών προταγμάτων ενός είδους νεοφιλελεύθερης πολιτικής που διαμορφώθηκε κατά τη δεκαετία του '90 σε διάφορες χώρες». Καθώς συγκεκριμένοι θεσμοί και σχέσεις έχουν υψηλότερο κύρος μέσα στην κοινωνία, οι σεξουαλικές μειονότητες αναζητούν εξέλιξη και αποδοχή μέσω αυτών των θεσμών, όπως είναι η ισότητα στο γάμο, αφήνοντας πίσω πιο ριζοσπαστικές διεκδικήσεις όπως είναι η απόκτηση εργασιακών δικαιωμάτων και η ισότιμη πρόσβαση στο σύστημα υγείας. Αυτή η στρατηγική περιορίζει το εύρος των δικαιωμάτων που μπορούν να αποκτήσουν

οι σεξουαλικές μειονότητες, εφόσον εξακολουθούν να εγγράφονται σε συγκεκριμένα ετεροκανονιστικά πλαίσια (Robinson, 2016).

Η Χαλκιά (2012:221-222), αναφέρεται στη δημιουργία ενός νέου είδους «lifestyle» για τα ΛΟΑΤΚΙ+ υποκείμενα και τη σχέση τους με την κατανάλωση όπου η έννοια των δικαιωμάτων του καταναλωτή έχει αντικαταστήσει την έννοια των δικαιωμάτων του πολίτη υποδεικνύοντας στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα ότι μπορούν να απολαύσουν δικαιώματα επειδή είναι «ελεύθερα» να καταναλώσουν. Έτσι, η αποδοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ υποκειμένων μεταφράζεται σε αποδοχή «μιας νέας αγοράς για το κεφάλαιο» όπου τα οφέλη για τον καπιταλισμό, όπως συμπληρώνει η Χαλκιά, είναι προφανή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μελέτη που πραγματοποιήθηκε το 2008 από το πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια όπου βρέθηκε ότι η παροχή του δικαιώματος του γάμου μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου θα είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθούν τα έσοδα της πολιτείας στα 63,8 εκατομμύρια δολάρια σε διάστημα τριών ετών (Sears & Badgett, 2008).

Ως εκ τούτου, αρκετοί μελετητές πιστεύουν ότι η ομοκανονικότητα λειτουργεί διασπαστικά για τα μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας (Robinson, 2016). Σύμφωνα με την Duggan (2003), η ομοκανονικότητα διασπά την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα με το να δημιουργεί ιεραρχίες αξιολόγησης όπου προωθείται μια σύνδεση με τα ετεροκανονιστικά πρότυπα. Εκείνες οι σεξουαλικές μειονότητες που μπορούν και αφομοιώνονται σε ετεροκανονικές δομές και συμμορφώνονται με τους αντίστοιχους έμφυλους ρόλους λαμβάνουν περισσότερα δικαιώματα και προνόμια από αυτές που δεν μπορούν και δεν συμμορφώνονται (Robinson, 2016). Έτσι, παρατηρείται μια συγγένεια της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας με παραδοσιακούς θεσμούς όπως είναι ο γάμος, η πυρηνική οικογένεια και το κανονιστικό φύλο (Χαλκιά, 2012:223).

Η ετεροκανονικότητα και κατ' επέκταση η ομοκανονικότητα πρέπει επίσης να γίνει κατανοητή ως μέρος των φυλετικών κοινωνικών σχηματισμών και της λευκής υπεροχής καθώς αυτή δεν κατευθύνει μόνο τα ΛΟΑΤΚΙ+ υποκείμενα, νομιμοποιείται ωστόσο μέσω των διακρίσεων ενάντια σε άλλες σεξουαλικότητες, σώματα και βιωμένες εμπειρίες που δεν ακολουθούν τη νόρμα. Ως μια συστηματική διαδικασία κυριαρχίας και αποκλεισμού, η ετεροκανονικότητα και η ομοκανονικότητα διαπλέκονται με την πατριαρχία, τον ρατσισμό, τον ιμπεριαλισμό, την εκμετάλλευση

των τάξεων και άλλες καταπιεστικές δομές που συνυπάρχουν σε μια κοινωνία (Robinson, 2016).

2.2 Η αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα

Η διαδικασία της αποκάλυψης της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας, γνωστής ως coming out, έχει μελετηθεί αρκετά οδηγώντας στην ανάπτυξη διαφόρων μοντέλων που προσπαθούν να περιγράψουν μέσα από διάφορα στάδια τη διεργασία από την οποία περνά ένα άτομο για να αποδεχτεί και να γνωστοποιήσει την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητά του (Lynch & Murray, 2000). Τα πιο γνωστά μοντέλα τα οποία επικεντρώνονται στην αποκάλυψη του σεξουαλικού προσανατολισμού είναι το «μοντέλο των 6 σταδίων της Cass (1979), του Coleman (1982), των πέντε σταδίων του Grace (1992) και του Troiden (1993)» (Χρηστίδη & Παπαθανασίου, 2020:118-119).

Ωστόσο, το coming out πρέπει να νοείται ως μια ξεχωριστή εμπειρία προσωπικής διεργασίας που βιώνεται διαφορετικά για το κάθε άτομο που ανήκει στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Αναφέρεται σε μια προσωπική και διαπροσωπική αποκάλυψη. Στην πρώτη περίπτωση δίνεται έμφαση στην αποδοχή της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του ατόμου στον εαυτό του, ενώ η δεύτερη αφορά τη γνωστοποίηση της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας στο κοινωνικό δίκτυο του ατόμου (Γιάννου, 2012). Όπως δηλώνουν οι Χρηστίδη και Παπαθανασίου (2020:119), «η διαδικασία του coming out δεν είναι μια γραμμική διαδικασία που αναμένεται πάντα να ολοκληρωθεί και ο ρυθμός της δεν βασίζεται αμιγώς στα προσωπικά χαρακτηριστικά του ατόμου αλλά είναι μια δυναμική διεργασία αλληλεπίδρασης του ατόμου με το κοινωνικό του πλαίσιο, πρώτα εσωτερικά και μετά προς τα έξω». Η δυναμικότητα που διακατέχει αυτή τη διαδικασία σημαίνει ότι δεν περνούν όλα τα άτομα από συγκεκριμένα στάδια διεργασίας κάθε φορά.

Αρκετοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με τον αντίκτυπο που έχει στην οικογένεια η αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα (Davies, 2008). Οι Lynch και Murray (2000), διερευνώντας την απόφαση του coming out και τη διαδικασία του για 23 θετές οικογένειες λεσβιών και γκέι, επισημαίνουν ότι πέρα από τις ανησυχίες των γονιών για την επιμέλεια σε περίπτωση δικαστικής διαμάχης, μια εξίσου σημαντική ανησυχία αφορούσε το πώς θα επηρέαζε τα παιδιά η αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα. Οι Beeler και DiProva (1999), μελετώντας την ανταπόκριση τεσσάρων οικογενειών στην αποκάλυψη του σεξουαλικού προσανατολισμού από ένα

οικογενειακό μέλος, διαπίστωσαν ότι η αποκάλυψη αυτή έκανε τα μέλη των οικογενειών να μαντέψουν τη σεξουαλικότητα των άλλων και έκανε την ομοφυλοφιλία να μοιάζει λιγότερο εξωτικοποιημένη. Οι οικογένειες έπρεπε να επεξεργαστούν και να διαχειριστούν συναισθήματα όπως η λύπη, η απώλεια και η ευθύνη και να αναπτύξουν εναλλακτικές οπτικές για το μέλλον των οικογενειών τους.

Η αποκάλυψη του σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου του γονέα μπορεί να προκαλέσει ποικίλες αντιδράσεις στα παιδιά (Breshears & Lubbe-De Beer, 2014). Οι αντιδράσεις αυτές διαφέρουν ανάλογα με την ηλικία αλλά δεν είναι ξεκάθαρο ποιοι άλλοι παράγοντες επιδρούν σε αυτές (Lynch & Murray, 2000). Υπάρχουν έρευνες όπου βρέθηκε ότι τα περισσότερα άτομα αντέδρασαν θετικά στο coming out των γονιών τους ή έστω ότι δεν βίωσαν αρνητικές συνέπειες (Clunis & Green, 1993· Hare, 1994). Άλλες έρευνες αναφέρουν αρνητικά συναισθήματα στο άκουσμα της αποκάλυψης της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας όπως έκπληξη θυμό και δυσαρέσκεια εκ μέρους των παιδιών. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι αρνητικές αντιδράσεις δεν είχαν να κάνουν τόσο με τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου του γονέα, αλλά περισσότερο ήρθαν ως απάντηση στην αλλαγή που θα πρόκυπτε στη δομή της οικογένειας (Nelson, 1996). Οι Barrett και Tasker (2001), αναφέρουν σε έρευνα που πραγματοποίησαν ότι οι κόρες αντέδρασαν πιο θετικά στο coming out των γονιών σε σύγκριση με τους γιούς τους. Επιπλέον, ερευνητές έχουν βρει ότι τα παιδιά σε μικρότερη ηλικία παρουσιάζουν λιγότερες δυσκολίες στο να αποδεχτούν τον σεξουαλικό προσανατολισμό των γονιών τους σε σχέση με τα έφηβα και τα ενήλικα άτομα που φαίνεται ότι δυσκολεύονται περισσότερο (Davies, 2008· Breshears et al., 2014).

2.3 Η ομοφοβία σε καθημερινές εκφάνσεις

Γενικότερα, ο όρος «ομοφοβία» εισήχθη πρώτη φορά στα τέλη της δεκαετίας του 1960 από τον Αμερικανό κλινικό ψυχολόγο George Weinberg και χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον φόβο ή την προκατάληψη κατά των ομοφυλόφιλων που μερικές φορές εκδηλώνεται με νομικούς περιορισμούς ή, σε ακραίες περιπτώσεις, με βία (Anderson, 2023).

Ο Weinberg αναφερόταν κυρίως στους γκέι άντρες της εποχής που ήταν περισσότερο ορατοί, ενώ αργότερα με την αυξανόμενη ορατότητα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας προστέθηκαν οι όροι λεσβιοφοβία, αμφιφοβία και τρανσφοβία προκειμένου να δοθεί έμφαση σε διακρίσεις που υφίστανται οι λεσβίες, τα αμφιφυλόφυλα και τα τρανς άτομα τείνοντας να γίνουν ένας όρος ομπρέλα «τόσο για τις ευθέως επιθετικές συμπεριφορές όσο και για τις πιο έμμεσες ή ήπιες συμπεριφορές, όπως έμμεσες διακρίσεις, έκφραση αρνητικών/στερεοτυπικών πεποιθήσεων για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, πατερναλιστικός ετεροσεξισμός, ομοφοβικά/ετεροσεξιστικά αστεία» (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020:37).

Η ILGA Europe (2014) ορίζει την ομοφοβία ως «τον φόβο, τον παράλογο θυμό, τη δυσανεξία ή/και το μίσος προς την ομοφυλοφιλία». Η ομοφοβία όπως τονίζει ο ίδιος οργανισμός μπορεί να εμφανιστεί με διάφορους τρόπους στη καθημερινότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων και πέρα από την ομοφοβία που εκφράζεται άμεσα σε πολλές εκφάνσεις της καθημερινότητας όπως στο εργασιακό πλαίσιο, στη κοινωνία, στο σχολικό περιβάλλον ή στην υγεία, υπάρχουν και διαφορετικές μορφές/τρόποι που εμφανίζεται.

Πιο συγκεκριμένα, μιλάμε για μορφές όπως η εσωτερικευμένη ομοφοβία, δηλαδή η ομοφοβία που εκφράζει το ίδιο το ΛΟΑΤΚΙ+ άτομο λόγω άρνησης αποδοχής εαυτού όπου αποφάσισαν να αποδεχτούν την ετεροφυλία ως τον αποδεκτό τρόπο ύπαρξης, διαβίωσης αλλά και την θεσμικής/θεσμοποιημένης ομοφοβίας (ILGA Europe, 2014). Σύμφωνα με τους Oswald et al. (2020) οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς με τα παιδιά τους υπάρχουν σε όλες τις κοινωνίες, στην Αμερική καταγράφονται και στην απογραφή του πληθυσμού, όμως οι έρευνες αναφορικά με τις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες και τις τοπικές κοινωνίες είναι σχετικά πρόσφατες. Στην Ελλάδα συχνά οι ΛΟΑΤΚΙ οικογένειες βρίσκονται στην αορατότητα, παρότι υπάρχουν. Συνεπώς, στο παρόν κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια αναφορά σε συγκεκριμένες πτυχές όπου εκφράζεται η ομοφοβία στη καθημερινότητα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας και ιδίως των ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων και των παιδιών τους. Τα πλαίσια στα οποία θα αναφερθούμε είναι κυρίως η θεσμική ομοφοβία, η ομοφοβία στο σχολικό περιβάλλον και στην υγεία.

2.3.1 Θεσμική ομοφοβία

Η θεσμοποιημένη ή αλλιώς θεσμική ομοφοβία όπως ορίζεται από τον οργανισμό ILGA Europe (2024) είναι «όταν κυβερνήσεις και αρχές ενεργούν κατά της ισότητας για τους ΛΟΑ ανθρώπους. Αυτό μπορεί να είναι ρητορική μίσους από δημόσια εκλεγμένα πρόσωπα, απαγόρευση εκδηλώσεων υπερηφάνειας και άλλες μορφές διακρίσεων ΛΟΑ ανθρώπων». Στην Ελλάδα τα τελευταία έτη έχει υπάρξει πρόοδος νομοθετικά, όμως η απουσία πολιτικών που να προστατεύουν τους ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς και να διασφαλίζουν τα γονικά δικαιώματα τους σε συνδυασμό με την έλλειψη αποδοχής, δυσχεραίνουν την κατάσταση. (Πεντάρης & Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, 2023).

Μόλις το 2018 ψηφίστηκε στην Ελλάδα το νομοσχέδιο για το σύμφωνο συμβίωσης, το οποίο προβλέπει ότι ΛΟΑΤΚΙ+ ζευγάρια μπορούν να γίνουν ανάδοχοι γονείς και αυτό αποτέλεσε ορόσημο για τα γονικά αυτά δικαιώματα, προσφέροντας ασφάλεια και νομιμότητα σε κάποιες οικογένειες που υπήρχαν και μπόρεσαν να αναλάβουν τις ίδιες ευθύνες αλλά και να λάβουν παρόμοια οφέλη όπως τα ετεροφυλόφιλα ζευγάρια (Παπάζογλου, 2020).

Στο ερευνητικό έργο του Πεντάρη σε συνεργασία με τις Οικογένειες Ουράνιο Τόξο (2023) κατατέθηκαν προτάσεις για κρατικές και νομοθετικές αλλαγές αφού αρχικά πραγματοποιήθηκε μια αρχική καταγραφή των δυσκολιών/προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς γενικότερα στην Ελλάδα, η οποία ως απόρροια οδηγεί στην επείγουσα ανάγκη να υπάρχουν κρατικές παρεμβάσεις. Σε σχέση με το θεσμικό τομέα υπάρχει έλλειψη νομοθεσιών που να καλύπτουν τη νομική σχέση γονέων/παιδιών και οικογένειας, μέχρι πρότινος δεν επιτρεπόταν ο γάμος μεταξύ ομόφυλων ζευγαριών όπου στερεί κληρονομικά, συνταξιοδοτικά, επισκέψεις στο νοσοκομείο (α' βαθμού συγγένεια), αίτησης κηδεμονίας των παιδιών σε περίπτωση διαζυγίου αλλά επιτρεπόταν μόνο το σύμφωνο συμβίωσης, ενώ δεν επιτρέπεται η τεκνοθεσία, παρά μόνο η αναδοχή, όπου υπάρχουν ειδοποιημένες διαφορές. (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015).

Παράλληλα, υπογραμμίζεται ότι υπάρχει νομικό κενό σε σχέση με τις διαδικασίες για παρένθετη κυοφορία αλλά και ότι παρότι η τεκνοθεσία σε άλλες χώρες επιτρέπεται, οι τεκνοθεσίες αυτές δεν αναγνωρίζονται ως πραγματικές στην Ελλάδα, παρόλο που έλαβαν χώρα σε άλλη χώρα. (Πεντάρης & Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, 2023). Γενικότερα, οι θεσμικές διακρίσεις αφορούν νομοθεσίες που

νομιμοποιούν/προάγουν ή και κανονικοποιούν διακρίσεις επειδή δεν έχει υπάρξει μέριμνα αλλά και πρακτικές διάκρισης. (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015). Όπως οι ίδιοι υπογραμμίζουν την δεδομένη στιγμή προστατεύονται νομικά τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα αναφορικά με το δικαίωμα τους σε εργασία όπου απαγορεύονται οι διακρίσεις λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού/ταυτότητας φύλου, ενώ σε άλλα πεδία είναι εκτεθειμένα τα άτομα.

Αυτό αναφέρεται στον νόμο 3304/2005 όπου ενσωματώθηκαν στη νομοθεσία οι Ευρωπαϊκές Οδηγίες 2000/43/EK

«περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής», στους τομείς της απασχόλησης, εργασίας, συμμετοχής σε σωματεία και επαγγελματικές οργανώσεις, στην εκπαίδευση, σε κοινωνικές παροχές και την πρόσβαση στη διάθεση και παροχή αγαθών και υπηρεσιών που διατίθενται (σύμφωνα με τα συναλλακτικά ήθη) στο κοινό, και 2000/78/EK «για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» (Συνήγορος του Πολίτη, 2014:1).

Παρότι εστιάζουμε στη θεσμική ομοφοβία, είναι απαραίτητη μια περιληπτική αναφορά και σε τρανς γονείς, οι οποίοι υφίστανται θεσμική τρανσφοβία. Πέρα από το γεγονός ότι το ελληνικό κράτος δεν προσφέρει δωρεάν τη δυνατότητα ολοκλήρωσης όλων των διαδικασιών φυλομετάβασης όπου σε περίπτωση που ο τρανς γονέας θέλει να προβεί σε επεμβάσεις αυτό δεν καλύπτεται από τα ασφαλιστικά ταμεία, υπάρχει μεγάλη δυσκολία στην αλλαγή ονόματος/φύλου στα δημόσια έγγραφα, γεγονός που επηρεάζει τόσο τον τρανς γονέα όσο και το παιδί του (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015). Ταυτόχρονα, για την νομική αναγνώριση του φύλου, θεωρείται υποχρεωτική νομικά η στείρωση του τρανς γονέα αλλά και το διαζύγιο με τον/την σύντροφο του εάν είχε υπάρξει γάμος, με αποτέλεσμα την διάλυση οικογενειών και την αορατότητα οικογενειών όπου ο ένας γονέας είναι τρανς (Θεοφιλόπουλος & Σπίνου, 2015).

Παρότι έχει προστεθεί πλέον στον αντιρατσιστικό νόμο η εξέταση τυχόν ομοφοβικού/τρανσφοβικού κινήτρου σε τροποποίηση το 2013 του άρθρου 79(3) του Ποινικού Κώδικα καθώς ψηφίστηκε ο νέος αντιρατσιστικός νόμος 4285/2014, όπου με το νόμο αυτό καταργήθηκε το τμήμα του άρθρου 79(3) και προστέθηκε το άρθρο 81Α στον Ποινικό Κώδικα, αυστηροποιώντας τις ελάχιστες ποινές που δύνανται να επιβληθούν για αδικήματα που έχουν ως κίνητρο το μίσος, ενώ οι ποινές δεν έχουν επίσης ανασταλτικό χαρακτήρα σε αντίθεση με το 2013 (ECRI, 2015). Ακόμη χρειάζεται να γίνουν πολλά βήματα καθώς οι ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες αλλά και τα

ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα εξακολουθούν να παραμένουν εκτεθειμένα σε πολλών ειδών διακρίσεις.

2.3.2 Διακρίσεις στο σχολικό περιβάλλον

Οι Goldberg & Byard (2020) τονίζουν πώς τα παιδιά των ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων υφίστανται διακρίσεις στο σχολικό περιβάλλον, παρότι συχνά σε ερευνητικό επίπεδο δεν δίνεται έμφαση σε αυτό, αλλά στην εμπειρία τους καθαυτή ως παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων. Όπως συνεχίζουν, αυτό είναι προβληματικό διότι αυτή η μορφή οικογένειας είναι ευάλωτη στο να οδηγηθεί σε περιθωριοποίηση και στιγματισμό. Ακριβώς διότι αυτό συμβαίνει είναι απαραίτητη η κατανόηση/εξάλειψη της περιθωριοποίησης, η οποία δυσχεραίνει την ισότιμη συμμετοχή και αλληλεπίδραση αυτών των γονέων στη σχολική διαδικασία (Goldberg & Byard, 2020).

Αρχικά, η σχολική μονάδα λειτουργεί ως βασικό πλαίσιο κοινωνικοποίησης όπου τα παιδιά εκπαιδεύονται και σε σχέση με την κοινωνική συναναστροφή και έχει αποδειχθεί σε πλήθος ερευνών ότι οι κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών με συνομήλικα παιδιά δεν έχουν επηρεαστεί, παρότι ανά διαστήματα εκπαιδευτικοί έχουν υπάρξει προκατειλημμένοι λόγω της «άτυπης» οικογενειακής αυτής μορφής η οποία δεν ταιριάζει με τα ετεροκανονικά πρότυπα (Goldberg & Byard, 2020).

Παράλληλα, σε έρευνα των Wainright και Patterson (2008) ρωτήθηκαν ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς για σχετικές ανησυχίες, όπου δήλωσαν κυρίως ότι ανησυχούσαν πώς τα παιδιά τους θα δεχτούν διακρίσεις και εκφοβισμό λόγω του σεξουαλικού προσανατολισμού των γονιών τους. Ως απόρροια, καταβάλουν μια μεγάλη προσπάθεια να ανακαλύψουν προοδευτικά και συμπεριληπτικά σχολικά περιβάλλοντα για να μειωθεί το στίγμα που τα παιδιά τους ενδεχομένως υφίστανται (Goldberg & Smith, 2014a).

Όπως τονίζουν οι Goldberg et al. (2021), με βάση την έρευνα GLSEN, 48% των ΛΟΑΤΚΙ γονέων επιχείρησε να συζητήσει από την αρχή της χρονιάς, ευθέως με τους/τις εκπαιδευτικούς για την άτυπη οικογένεια, αλλά και να προωθήσουν/προτείνουν τρόπους να υπάρξει συμπερίληψη και ανάδειξη αυτών των οικογενειών μέσα στο μάθημα. Η ίδια έρευνα απέδειξε ότι αρκετοί εκπαιδευτικοί ρητά

ή σιωπηρά αρνούνται να αλλάξουν τις σχολικές πρακτικές ή/και το πρόγραμμα σπουδών τους ώστε να είναι πιο συμπεριληπτικό.

Η έρευνα GLSEN, διαπίστωσε ότι το 53% των γονέων ανέφεραν διάφορες μορφές αποκλεισμού από τις σχολικές κοινότητες των παιδιών τους, όπως αποκλεισμό από τη συμμετοχή σε δραστηριότητες/εκδηλώσεις, από σχολικές πολιτικές και διαδικασίες ή γενικότερο αποκλεισμό. (Kosciw & Diaz, 2008). Ταυτόχρονα στην ίδια έρευνα, το 26% δήλωσε ότι δέχτηκε κακομεταχείριση (υπό τη μορφή μικροεπιθετικότητας) από άλλους γονείς με τη μορφή σχολιασμών/ψιθύρων, αγνόησης ή επίμονου κοιτάγματος. Όλο αυτό έχει ως απόρροια την μειωμένη διάθεση αυτών των οικογενειών να συμβάλουν στο σχολείο, πχ. Μέσω εθελοντισμού, δωρεών ή σε εκδηλώσεις (Kosciw & Diaz, 2008).

Ο εκφοβισμός παιδιών ΛΟΑΤΚΙ γονέων είναι ένα υπαρκτό φαινόμενο, ειδικά στη βαθμίδα του δημοτικού όπου τα παιδιά μπορεί να βιώσουν σχόλια αποδοκιμασίας, επίμονες/προσβλητικές ερωτήσεις και κυρίως να υπομείνουν κακοποιητικό λόγο και βία στα πλαίσια εκφοβισμού (Goldberg & Smith, 2014a).

Προβλέποντας τον πιθανό αποκλεισμό και την κακομεταχείριση, οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς μπορεί να επενδύσουν ιδιαίτερα στο να έχουν φωνή στα σχολεία των παιδιών τους. Αυτό μπορεί να είναι πιο έντονο για τους γονείς της μεσαίας τάξης από τους γονείς της εργατικής τάξης - εν μέρει λόγω των μεγαλύτερων φραγμών στη συμμετοχή στο σχολείο γονέων της εργατικής τάξης (Goldberg & Byard, 2020). Ο Nixon (2011) διεξήγαγε μια ποιοτική μελέτη ΛΟΑΤΚΙ+ Γονικών Οικογενειών και Σχολείων 296 λεσβιών μητέρων εργατικής τάξης στο Ηνωμένο Βασίλειο και διαπίστωσε ότι οι αρνητικές εμπειρίες στο σχολείο (με βάση τόσο την τάξη όσο και τη σεξουαλικότητα), όπου σχετιζόταν με τον τρόπο για την ικανότητά τους να βοηθήσουν τα παιδιά τους και στη τάση των ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων να προσπαθούν να είναι ενεργοί/ές στη σχολική κοινότητα προκειμένου να μειωθεί το στίγμα που βιώνουν τα παιδιά τους.

Ακόμη, είναι συχνό άλλοι γονείς να φέρονται υποτιμητικά ή και με καχυποψία σε γονείς που αυτοπροσδιορίζονται ως αμφιφυλόφιλοι/μπάι, βασισμένοι/ες στην αμφιφοβία, η οποία ενέχει και την αμφισβήτηση λόγω του ότι ο συγκεκριμένος σεξουαλικός προσανατολισμός σχετίζεται με την έλξη 2 και περισσότερων φύλων και συχνά αντιμετωπίζεται ως μη υπαρκτός (Goldberg & Byard, 2020).

Καθίσταται αδήριτη ανάγκη να αναφερθεί ότι συχνά οι ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες δεν καλύπτονται νομοθετικά σε κάθε χώρα, όπως και στην Ελλάδα όπως έχει προαναφερθεί και αυτό οδηγεί στην αορατότητα τους. Στο σχολικό περιβάλλον συχνά οι γονείς δεν έχουν το ίδιο δικαίωμα να λάβουν αποφάσεις, να ενημερωθούν για τη πρόοδο των παιδιών τους, ιδιαίτερα εάν δεν είναι ο ένας γονέας «βιολογικός» ή δεν υπάρχουν επίσημα έγγραφα που να αποδεικνύουν την τεκνοθεσία/αναδοχή, οδηγώντας στην αορατότητα πολλές διαφορετικές μορφές οικογένειας με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς (Goldberg & Smith, 2014a).

Καταλήγοντας, οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς οδηγούνται εκ νέου σε αορατότητα διότι δεν υπάρχει συμπερίληψη στις γραφειοκρατικές διαδικασίες των σχολείων, απαιτείται να συμπληρωθεί «όνομα μητρός & πατρός», οδηγώντας σε περαιτέρω αρνητικές συνέπειες τόσο για τους γονείς, όσο και για τα παιδιά τους (Πεντάρης & Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, 2023).

Όπως αναδεικνύουν οι Μοσχοβάκου & Ντάνη (2018), υπάρχει μεγάλη αορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών, από τις ελληνικές εκδόσεις για παράδειγμα απουσιάζει υλικό που να μιλά ή να παρουσιάζει άλλες μορφές οικογένειας πέρα από την παραδοσιακή/πυρηνική, ειδικά για ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες αφού η ετεροφυλόφιλη μορφή οικογένειας κυριαρχεί στη κοινωνία, στο δημόσιο λόγο αλλά και στις καθημερινές αφηγήσεις. Συγκριτικά με τη διεθνή πραγματικότητα, υπάρχει ειδοποιός διαφορά σε αυτό το ζήτημα, γεγονός που έχει επισημανθεί από πολλές ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεις διότι χωρίς την ανάδειξη άλλων μορφών οικογενειών, δημιουργείται εντύπωση ότι αυτό το ζήτημα αφορά μειοψηφίες και όχι τη πλειοψηφία της κοινωνίας (Μοσχοβάκου & Ντάνη, 2018).

Στις σχολικές μονάδες διακρίσεις και βία δέχονται και τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων ακριβώς λόγω αυτής της αορατότητας και συνεπώς είναι απαραίτητη η συμπερίληψη αυτών των μορφών οικογένειας τόσο στο παιδαγωγικό υλικό, όσο και στον τρόπο διδασκαλίας, αλλά και στη στάση των εκπαιδευτικών που συχνά δεν αναγνωρίζουν τον ένα γονέα (Μοσχοβάκου & Ντάνη, 2018). Το ΚΕΘΙ (Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας) και άλλες ΛΟΑΤΚΙ οργανώσεις, όπως το Πολύχρωμο Σχολείο, οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο ασχολούνται με το σχολικό περιβάλλον διότι τα παιδιά των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών βγαίνουν από το ασφαλές οικογενειακό περιβάλλον τους και δεν μπορούν να γνωρίζουν τι θα συμβεί, αλλά αναγκαστικά ακολουθούν

στρατηγικές που και τα ΛΟΑΤΚΙ+ παιδιά στο σχολείο συχνά επιλέγουν (Μοσχοβάκου & Ντάνη, 2018).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα σύμφωνα με τις ίδιες είναι ότι σε ένα τόσο απρόβλεπτο περιβάλλον, τα παιδιά αυτά είναι συχνό να αποκρύπτουν στοιχεία για τους ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς τους, υπό τον φόβο υποκίνησης ανεπιθύμητων σχολίων ή εκφοβισμού στο σχολικό περιβάλλον και άρα ένα μικρό βήμα στο εκπαιδευτικό πλαίσιο θα ήταν η διόρθωση του λόγου και των εκφράσεων για αυτά τα ζητήματα, η ενημέρωση για τα εν λόγω δικαιώματα, η επαγρύπνηση της εκπαιδευτικής κοινότητας για την καταδίκη τέτοιων περιστατικών.

2.3.3 Διακρίσεις στην υγεία

Σύμφωνα με το Institute of Medicine (2011) στο Goldberg & Byard (2020) τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα αναφέρουν ότι έχουν χειρότερη υγεία από ότι οι ετεροφυλόφιλοι (straight) και οι άνθρωποι που ταυτίζονται με το φύλο που τους έχει αποδοθεί κατά τη γέννηση (cisgender). Αυτό φαίνεται να αποδίδεται συχνότερα στο στίγμα, τις διακρίσεις όπου ως απόρροια μειώνουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε υγειονομική περίθαλψη και αυξάνουν το άγχος των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων που χρειάζεται να λάβουν υπηρεσίες (Goldberg & Byard, 2020).

Πιο συγκεκριμένα αναφορικά με ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες, οι ανισότητες αυτές δεν επηρεάζουν μόνο τους γονείς αλλά συχνά και τα παιδιά τους. Αρχικά, όπως έχει αναλυθεί παραπάνω, θεσμικά έως σήμερα υπάρχει μεγάλο νομικό κενό σε σχέση με την κατοχύρωση ισότιμων δικαιωμάτων και των 2 ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων, όπου ως αποτέλεσμα αυτό οδηγεί στο να μην έχουν και οι 2 γονείς το δικαίωμα αναγνώρισης ως γονείς α' βαθμού και συνεπώς δεν μπορούν να επισκεφθούν το παιδί τους σε περίπτωση νοσηλείας. (Πεντάρης & Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, 2023). Συμπληρωματικά ο Πεντάρης και οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο (2023), τονίζουν πώς η υποχρεωτική δήλωση ονόματος μητρός και πατρός και η έλλειψη κοινών συμπεριληπτικών φορμών σε δημόσια έγγραφα, όπως σε κέντρα υγείας, νοσοκομεία, όπου για άλλη μια φορά οι ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες βιώνουν την αορατότητα. Παράλληλα στους χώρους υγείας, τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και ειδικά τα τρανς άτομα είναι συχνό να προσεγγίζονται με επιφυλακτικότητα, απουσία ενσυναίσθησης και

συμπερίληψης, ειδικά σε συγκεκριμένες ειδικότητες, όπως κατά την γυναικολογική εξέταση. (Μοσχοβάκου & Ντάνη, 2018).

Τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα δεν αισθάνονται εμπιστοσύνη, αλλά φόβο έκθεσης και ταυτόχρονα αυτό συμβαίνει και στις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες που είναι δύσκολο να μεταβούν κυρίως για τα παιδιά τους σε ιατρούς, χωρίς να χρειαστεί να κάνουν ενδελεχή αναζήτηση για συμπεριληπτικές υπηρεσίες ώστε να αποφύγουν διακρίσεις υπό την μορφή άρνησης υπηρεσιών, την κακοποίηση, τον εκφοβισμό, τις λαθεμένες πρακτικές που δεν λαμβάνουν υπόψη την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα, την αποφυγή λήψης υπηρεσιών που μπορεί να οδηγήσει σε επιδείνωση υγείας (Μοσχοβάκου & Ντάνη, 2018).

Οι Μοσχοβάκου & Ντάνη (2018) αναδεικνύουν τις διακρίσεις που σημειώνονται ιδιαίτερα στη ψυχική υγεία, όπου πέρα από την κακοποίηση ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων, συχνή είναι και η κακοποίηση παιδιών ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών εξαιτίας άγνοιας αλλά και αντιδεοντολογικών πρακτικών, όπως η ψυχιατροποίηση, οι θεραπείες μεταστροφής, ή η «πρόληψη» σε περίπτωση που τα παιδιά έχουν ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς αλλά τα ίδια είναι ετερόφυλα.

Κεφάλαιο 3ο: Μεθοδολογία έρευνας

3.1 Σκοπός έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Στη συγκεκριμένη διπλωματική έρευνα επιλέγεται η ποιοτική μεθοδολογία έρευνας καθώς σκοπός είναι η εις βάθος κατανόηση του τρόπου που τα ερωτώμενα άτομα ερμηνεύουν τον κοινωνικό κόσμο, όπως εκείνα τον έχουν βιώσει (Mason, 2011). Η ποιοτική μέθοδος κρίνεται κατάλληλη όταν πρόκειται να συγκεντρωθούν πληροφορίες και στοιχεία που αφορούν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008).

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η εις βάθος κατανόηση των εμπειριών των ατόμων που έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς στην Ελλάδα καθώς η έλλειψη νομοθετικών ρυθμίσεων στη χώρα, που θα αναγνωρίσει σε νομικό και κοινωνικό επίπεδο τις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες, επιφέρει άμεσες παραβιάσεις στα δικαιώματα των παιδιών ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών. Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που προκύπτουν και τα οποία θα απαντηθούν μέσα από την ερευνητική αναζήτηση είναι τα εξής:

- Τι σημαίνει οικογένεια για τα ίδια τα άτομα;
- Πώς επηρέασε ή συνεχίζει να επηρεάζει τα άτομα η ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα των γονιών τους;
- Ποιες οι προκλήσεις που έχουν βιώσει ή συνεχίζουν να βιώνουν ως παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων;

3.2 Σημαντικότητα της έρευνας

Η παρούσα έρευνα κρίνεται σημαντική διότι πρόκειται για ένα ερευνητικό ζήτημα το οποίο δεν έχει μελετηθεί μέχρι και σήμερα στην Ελλάδα, ενώ υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες διεθνώς. Επιπλέον, παρά την πληθώρα ερευνών γύρω από τη δύναμη υγιή ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών που μεγαλώνουν με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς, η ερευνητική δραστηριότητα που αναδεικνύει τη βιωμένη εμπειρία των ίδιων των παιδιών φαίνεται να είναι ελλιπής (Welsh, 2011 · Goldberg & Kunalanka, 2012). Στην προσπάθεια να αναδειχθούν οι εμπειρίες και τα βιώματα της ΛΟΑΤΚΙ+ γονεϊκότητας, η φωνή των ίδιων των παιδιών που έχουν ανατραφεί από

ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς συχνά «χάνεται» (Welsh, 2011, σ.50) καθιστώντας τον πληθυσμό αυτό μέχρι και σήμερα αόρατο (Χρηστίδη, 2020).

Όπως επισημαίνει η Saffron (1998), η διερεύνηση των αντιλήψεων των ίδιων των παιδιών μπορεί να επιφέρει πολύ διαφορετικά συμπεράσματα σε σχέση με την οπτική των γονέων τους. Οι απόψεις των γονέων είναι σημαντικές, ωστόσο είναι απαραίτητο να αναδύονται στην επιφάνεια οι οπτικές των παιδιών που μεγάλωσαν με ΛΟΑΤΚΙ+ υποκείμενα καθώς οι αντιλήψεις τους μπορούν να συμβάλλουν στην βαθύτερη κατανόηση των όσων επηρεάζουν άμεσα τις ζωές τους. Πρόκειται για μοναδικές εμπειρίες οι οποίες διαμορφώνονται τόσο από την ηλικία των παιδιών όσο και από γενεαλογικούς παράγοντες (Goldberg et al., 2012).

3.3 Πληθυσμός και μεθοδολογία δειγματοληψίας έρευνας

Η δειγματοληψία έρευνας «αναφέρεται στη μέθοδο που χρησιμοποιείται από τους ερευνητές για την επιλογή ενός δεδομένου αριθμού ανθρώπων (ή πραγμάτων) από έναν πληθυσμό για να συμπεριληφθούν σε μια μελέτη» (Ισαρη & Πούρκος, 2015:80).

Για την εις βάθος, ποιοτική εξέταση των ερευνητικών ερωτημάτων, επιλέχθηκε να διερευνηθούν οι εμπειρίες και οι αντιλήψεις των ατόμων που μεγάλωσαν με έναν τουλάχιστον ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα στην Ελλάδα. Καθώς δεν είναι καταγεγραμμένος ο αριθμός των παιδιών που μεγαλώνουν ή έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς στην Ελλάδα, επιλέχθηκε ως μέθοδος στρατηγικής δειγματοληψίας η δειγματοληψία χιονοστιβάδας ή αλυσιδωτή δειγματοληψία. Σε αυτή την περίπτωση ο/η ερευνητής/ερευνήτρια αρχίζει την έρευνά του με άτομα-κλειδιά που είναι διαθέσιμα να μιλήσουν για υπό εξέταση ζήτημα. Στη συνέχεια ζητείται από τα συνεντευξιαζόμενα άτομα να γνωστοποιήσουν στον/στην ερευνητή/ερευνήτρια άλλα άτομα που πιθανώς θα ενδιαφέρονταν να μιλήσουν για το συγκεκριμένο θέμα αυξάνοντας έτσι τη λίστα των ερωτώμενων (Τσιώλης, 2014). Η στρατηγική αυτή χρησιμοποιείται συνήθως όταν δεν είναι εύκολο να βρεθούν τα άτομα ενός συγκεκριμένου πληθυσμού (Ισαρη & Πούρκος, 2015).

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας η ερευνήτρια αρχικά ήρθε σε επαφή με τις Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, οργάνωση που εργάζεται στο χώρο των γονικών δικαιωμάτων ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων κοινοποιώντας ταυτόχρονα το θέμα της έρευνας της

σε ΛΟΑΤΚΙ+ οργάνωση που δραστηριοποιείται στην Αθήνα. Επιπλέον, στα πλαίσια της εύρεσης δείγματος και προκειμένου να προσελκύσει συνεντευξιαζόμενα άτομα, η ερευνήτρια συμμετείχε σε εκδήλωση που διοργάνωσαν οι Οικογένειες Ουράνιο Τόξο με τίτλο «Ημέρα ευαισθητοποίησης για τα δικαιώματα των παιδιών που μεγαλώνουν με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς και την πρόσβαση στη γονεϊκότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ ανθρώπων». Τέλος, ως ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς ορίζονται εκείνοι που αυτοπροσδιορίζονται ως Λεσβίες, Ομοφυλόφιλα, Αμφιφυλόφιλα, Τρανς, Κουίρ και Ίντερσεξ άτομα (ILGA Europe, 2024).

3.4 Μέθοδος παραγωγής δεδομένων

Μια σημαντική απόφαση που καλούνται να πάρουν οι ερευνητές και ερευνήτριες σχετίζεται με τη μέθοδο παραγωγής δεδομένων η οποία καθορίζεται από τη φύση των ερευνητικών ερωτημάτων (Τσιώλης, 2014). Βασικό χαρακτηριστικό των ποιοτικών μεθόδων παραγωγής δεδομένων είναι ότι ακολουθούν μια φυσική ροή και είναι μη κατευθυνόμενες από τον/την ερευνητή/ερευνήτρια (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Σύμφωνα με την Παρασκευοπούλου-Κόλλια (2008), οι συνεντεύξεις παρουσιάζουν και κάποια αρνητικά χαρακτηριστικά ένα από τα οποία μπορεί να είναι οι βεβιασμένες ερωτήσεις από τη μεριά του/της ερευνητή/ερευνήτριας με αποτέλεσμα να λάβει μη ακριβή ή παραπλανητικά δεδομένα.

Στην παρούσα έρευνα διεξάχθηκαν εις βάθος ποιοτικές συνεντεύξεις βασισμένες σε ημι-δομημένες ερωτήσεις. Πιο συγκεκριμένα, εφόσον μελετώνται πέρα από τις αντιλήψεις, οι εμπειρίες των ίδιων των ατόμων που μεγάλωσαν με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς, χρησιμοποιήθηκε επιπλέον η βιογραφική αφηγηματική συνέντευξη. Η αφηγηματική συνέντευξη είναι μια ανοιχτή μη δομημένη συνέντευξη, «στην οποία ο ερωτώμενος καλείται απροσχεδίαστα να αφηγηθεί την ιστορία της ζωής του συνολικά ή μια περίοδό της, ανακαλώντας στη μνήμη του προσωπικές εμπειρίες και βιώματα, γεγονότα στα οποία ο ίδιος είχε προσωπική ανάμειξη» (Τσιώλης, 2014:248).

Οι συνεντεύξεις της συγκεκριμένης έρευνας πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά στην Αθήνα κατά τους μήνες Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 2023 και η διάρκειά τους κυμάνθηκε από 45 λεπτά έως 1 ώρα.

3.5 Ανάλυση δεδομένων

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας, ακολούθησε η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων της έρευνας η οποία οδηγεί στη θεωρητικοποίηση των απαντήσεων και κατ' επέκταση στα συμπεράσματα της ερευνητικής διαδικασίας (Ιωσηφίδης, 2017). Η μέθοδος ανάλυσης των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε είναι η θεματική ανάλυση η οποία αναφέρεται «στη συστηματική αναγνώριση, οργάνωση και κατανόηση επαναλαμβανόμενων μοτίβων νοήματος εντός ενός συνόλου δεδομένων» (Braun και Clarke 2012: 57). Ως μέθοδος ανάλυσης δεδομένων, θεωρείται ως μια ευέλικτη διαδικασία η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί με διάφορους τρόπους από ερευνητές με διαφορετικά θεωρητικά υπόβαθρα (Braun και Clarke 2012) και περιλαμβάνει κάποια στάδια (Τσιώλης, 2018).

Η διαδικασία της ανάλυσης των δεδομένων ξεκίνησε με τη «μετεγγραφή» των συνεντεύξεων, της μετατροπής δηλαδή των βιντεοσκοπήσεων σε γραπτό κείμενο (Τσιώλης, 2014). Στη συνέχεια έγινε προσεκτική ανάγνωση του μετεγγραμμένου υλικού και συγκεντρώθηκαν εκείνα τα αποσπάσματα που απαντούν στα ερευνητικά ερωτήματα. Έπειτα, με τη μέθοδο της κωδικοποίησης των ποιοτικών δεδομένων η ερευνήτρια επιχείρησε να «ερμηνεύσει τα δεδομένα της, να κατανοήσει δηλαδή το νόημά τους και να το αποδώσει με έναν εννοιολογικό προσδιορισμό» (Τσιώλης, 2018:103) συνδέοντάς τα με τη βιβλιογραφική επισκόπηση και το υπό εξεταζόμενο ζήτημα. Οι κατηγορίες που προέκυψαν οργανώθηκαν σε θέματα τα οποία λειτουργούν ως αυτόνομες εννοιολογικές οντότητες και μπορούν να αποτελέσουν εκδοχές απαντήσεων στα ερωτήματα της έρευνας (Τσιώλης, 2018:110). Η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων ολοκληρώθηκε με την έκθεση των ευρημάτων όπου παρατέθηκαν αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων προκειμένου να τεκμηριωθούν οι κατηγορίες των θεμάτων που προέκυψαν.

3.6 Ζητήματα δεοντολογίας έρευνας και δυσκολίες

Κατά τον ερευνητικό σχεδιασμό, ένα σημαντικό ζήτημα που απασχολεί τους/τις ερευνητές/ερευνήτριες είναι η δεοντολογία της έρευνας η οποία θα πρέπει να διέπεται από κάποιες αρχές που ρυθμίζουν την αλληλεπίδραση του/της ερευνητή/ερευνήτριας με τα συμμετέχοντα άτομα στην έρευνα (Ισαρη & Πούρκος, 2015).

Ένα από τα ζητήματα δεοντολογίας της έρευνας αποτελεί η πληροφορημένη συναίνεση στην έρευνα. Έτσι, πριν την έναρξη των συνεντεύξεων, οι συμμετέχοντες έλαβαν ηλεκτρονικά το έντυπο συγκατάθεσης της έρευνας προκειμένου να ενημερωθούν για τους σκοπούς και τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας, την εθελοντική συμμετοχή τους, καθώς και για την εμπιστευτικότητα των πληροφοριών που πρόκειται να συλλεχθούν. Στη συνέχεια, τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν, αποθηκεύτηκαν ηλεκτρονικά σε συγκεκριμένο κλειδωμένο φάκελο προκειμένου να έχει πρόσβαση μόνο η ερευνήτρια της παρούσας εργασίας.

Επιπλέον, προσωπικά δεδομένα όπως τα ονόματα των συνεντευζιαζόμενων καθώς και τα ονόματα και οι ιδιότητες μελών της οικογένειάς τους έλαβαν συγκεκριμένα ψευδώνυμα προκειμένου να μην γνωστοποιηθεί η ταυτότητά τους, ενώ αφαιρέθηκαν στοιχεία και κατά την ανάλυση των δεδομένων με σκοπό να εξασφαλιστεί η ανωνυμία των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Τέλος, κάποιες δυσκολίες αφορούσαν την εύρεση του δείγματος της έρευνας καθώς αποδείχθηκε ένας δύσκολα προσβάσιμος πληθυσμός. Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα τα άτομα που βρέθηκαν δεν επιθυμούσαν εν τέλει να μοιραστούν το βιώμα τους για το ζήτημα που πραγματεύεται η έρευνα με αποτέλεσμα η διεξαγωγή των περισσότερων συνεντεύξεων να αποτελέσει μια αρκετά χρονοβόρα διαδικασία για την ερευνήτρια.

Κεφάλαιο 4ο: Αποτελέσματα έρευνας

4.1 Προφίλ των συμμετεχόντων/συμμετεχουσών στην έρευνα

Η έρευνα βασίστηκε σε ημι-δομημένες συνεντεύξεις με πέντε άτομα που αναγνώρισαν ότι μεγάλωσαν με τουλάχιστον έναν ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα. Οι τέσσερις συμμετέχοντες γεννήθηκαν σε ετεροφυλόφιλο γάμο και στην πορεία ο πατέρας τους έκανε coming out ως ΛΟΑΤΚΙ+ μέλος. Ένας συμμετέχοντας γεννήθηκε μέσω υποβοηθούμενης αναπαραγωγής (ανώνυμη δωρεά σπέρματος) και έχει μια βιολογική μητέρα η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως λεσβία και έναν τρανς πατέρα. Οι πατέρες δύο συμμετεχόντων έκαναν coming out ως πανσέξουαλ, ο πατέρας ενός συμμετέχοντα ως μπαί και άλλος ένας ως γκέι. Η ηλικία των συμμετεχόντων ήταν μεταξύ 16 και 29 ετών. Όσον αφορά στο φύλο τους, τρία άτομα αυτοπροσδιορίστηκαν ως γυναίκες και δύο ως άντρες. Όταν ρωτήθηκαν για τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό, τα δύο άτομα δήλωσαν λεσβίες και τα υπόλοιπα τρία αυτοπροσδιορίστηκαν ως ετεροφυλόφιλα.

4.2 Ιστορίες coming out

Το παρόν κεφάλαιο εστιάζει σε ένα θέμα που αναδείχθηκε κοινό στις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων κι αυτό αφορά στο coming out των γονέων τους όπως το αφηγούνται τα παιδιά τους αλλά και στη γνωστοποίηση εκ μέρους των παιδιών στο περιβάλλον τους της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα τους και της μορφής της οικογένειάς τους. Η φράση coming out «προέρχεται από την έκφραση «coming out of the closet» (στα ελληνικά «βγαίνω από την ντουλάπα») και σηματοδοτεί τη γνωστοποίηση, με τη θέλησή του, του σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου ενός ατόμου στο περιβάλλον του» (Χρηστίδη & Παπαθανασίου, 2020, σ.117). Σύμφωνα με τον Plummer (1995), είκοσι χρόνια πριν οι ιστορίες αυτοαποκάλυψης της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας ανήκαν στα ίδια τα άτομα που αυτοπροσδιορίζονταν ως λεσβίες ή γκέι άντρες. Πλέον, ένα νέο είδος ιστοριών που έχει προκύψει είναι οι ιστορίες coming out που διηγούνται οι ίδιες οι οικογένειες. Έτσι, παρατηρούμε γονείς να μιλάνε για τις ιστορίες των γκέι παιδιών τους και τα παιδιά να διηγούνται ιστορίες των γκέι γονιών τους (σ.59).

Σύμφωνα με τις Χρηστίδη και Παπαθανασίου (2020), η απόφαση της αποκάλυψης του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου μπορεί να

πάρει πολλές μορφές και δεν γίνεται πάντα με τη μορφή επίσημης ανακοίνωσης ή έπειτα από επίμονη σκέψη. Σε τρεις περιπτώσεις των συμμετεχόντων το coming out των γονιών έγινε έπειτα από κάποιο γεγονός έντονης συγκινησιακής φόρτισης:

«Η αλήθεια είναι ότι ήμουν πολύ μεγάλη. Ήμουν 20 ετών. Αναγκάστηκε θα πω, το έφεραν οι συνθήκες έτσι. Ήταν δύσκολες οι συνθήκες που υπήρξαν εκείνη τη στιγμή οπότε αναγκάστηκε να το δεχτεί εφόσον εγώ το είχα καταλάβει πλέον.» (Σ1)

«Εγώ το έμαθα όταν ήμουν 19 αυτό το coming out του μπαμπά μου δηλαδή. Του έκανα εγώ coming out και μου έκανε κι αυτός. Νομίζω ήταν γύρω στα 35 του αν θυμάμαι καλά και ουσιαστικά τον ώθησε η μητέρα μου στο να αποδεχτεί την ταυτότητά του. Ήταν ακόμα μαζί δεν είχαν χωρίσει τότε.» (Σ2)

«αυτό έγινε όταν ήμουν σε ηλικία 13-14 όπου έστειλε ένα μήνυμα σε κάποιον σύντροφό του και εγώ το είδα ενώ εκείνος δεν ήθελε και του λέω γιατί λες σ αγαπά στον τάδε και αναγκάστηκε να μου το πει. Δεν είναι ότι ήθελε να μου πει ψέματα απλώς δεν ήθελε να μου το αποκαλύψει μέχρι τότε και ίσως για κάνα δύο χρόνια ακόμα σύμφωνα με εκείνον.» (Σ3)

Σύμφωνα με το μοντέλο της Cass (1979), το coming out περιλαμβάνει έξι στάδια: τη σύγχυση ταυτότητας, τη σύγκριση ταυτότητας, την ανοχή ταυτότητας, την αποδοχή ταυτότητας, την υπερηφάνεια ταυτότητας και τη σύνθεση ταυτότητας. Το 1996 η Cass πρόσθεσε στα στάδια του μοντέλου το «Προ-στάδιο 1» στο οποίο το άτομο έχοντας μεγαλώσει και ανατραφεί σε ένα ετεροκανονικό περιβάλλον αναγνωρίζει μόνο τον ετεροφυλόφιλο σεξουαλικό προσανατολισμό ως αυτό που θα πρέπει να ισχύει. Με αυτόν τον τρόπο, η Cass επιχειρεί να αναδείξει τα δομικά αίτια που οδηγούν στη διαμόρφωση της ταυτότητας των ατόμων η οποία βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με τους κοινωνικούς παράγοντες (Χρηστίδη και Παπαθανασίου, 2020), το οποίο πιθανώς να δίνει μια εξήγηση στην απόφαση των γονέων των συμμετεχόντων να μιλήσουν ανοιχτά για την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητά τους σε σχετικά μεγάλη ηλικία. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η συνεντευξιαζόμενη Σ1:

«Ο πατέρας μου δεν μιλάει ανοιχτά για την λοατκι ταυτότητά του. Η μητέρα μου το έμαθε από εμένα που είχε υπόνοιες πάντοτε στον γάμο τους. Μου είπε ότι είχε υποψίες δεν σοκαρίστηκε. Η αλήθεια είναι νομίζω ότι αφορά μια κλασική ελληνική οικογένεια που κρύβουμε πράγματα και παραμένουμε στο γάμο γιατί ζούμε στο '60 και στο '70.»

«Ο πατέρας μου είναι ΛΟΑΤΚΙ+. Εγώ το έμαθα πριν 3 χρόνια περίπου όταν μου το είπε ο πατέρας μου. Μου είπε ότι πάντα ήταν έτσι και όσο ήταν με τη μητέρα μου.» (Σ5)

Πέρα από τα αισθήματα έκπληξης και σύγχυσης που μπορεί να υπήρξαν αρχικά, η αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας των γονιών φαίνεται ότι λειτούργησε ανακουφιστικά στη συνέχεια για τα συμμετέχοντα άτομα. Όπως επισημαίνουν οι Χριστίδη και Παπαθανασίου (2020), «συχνά το coming out αποδεικνύεται μια λειτουργική λύση για σχέσεις ή καταστάσεις που δυσλειτουργούν για καιρό στη σιωπή και την αορατότητα» (σ.123). Όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι συμμετέχοντες:

«ένιωθα ότι υπήρχε ένα μυστικό στην οικογένεια μέχρι εκείνη τη στιγμή που με έκανε να μην έχω απόλυτη εμπιστοσύνη οπότε όταν βγήκαν τα πράγματα στο φως εγώ ένιωσα πλήρη αποδοχή και ανακούφιση και ότι όλα είναι στην αλήθεια οπότε αυτό ήταν πολύ όμορφο συναίσθημα.» (Σ2)

«για μένα εντέλει ήταν βοηθητικό. Σίγουρα περάσαμε μια κρίση όταν το έμαθα γιατί είχαμε αρχίσει να ερχόμαστε κοντά και ήταν αρκετά σοκαριστικό, δεν ξέρω αν αφορά κάποιο κοινωνικό πρότυπο το ότι ο μπαμπάς μου είχε σεξουαλικές επαφές με άντρες ή αν αφορά το θέμα του ότι δεν ήθελα να το ξέρω αυτό για τον γονέα μου, δεν ήμουν έτοιμη, δεν με είχε προετοιμάσει κανείς για αυτό. Ήταν δύσκολο. Δεν μπορώ να σου πω ότι το αποδέχτηκα κατευθείαν, έκανα χρόνια και εγώ για να το αποδεχτώ αλλά εν καιρώ επειδή ακριβώς μου παραδέχτηκε κάτι δεν το μοιράστηκε ακριβώς, ενώ είναι ένα ζήτημα το οποίο το κρύβει από όλο τον κόσμο, εγώ το εκτίμησα.» (Σ1)

«Εγώ είμαι πάρα πολύ χαρούμενος που το έμαθα γιατί τελικά ήταν για όλους λίγο πιο εύκολα μετά τα πράγματα. Είχε κάνει ήδη ένα δυο βήματα ο πατέρας μου σχετικά πχ ήταν ένας άνθρωπος για τον οποίο σιγά σιγά μου έκανε μια εισαγωγή ότι ήταν κομμάτι της ζωής του» (Σ3)

«στην αρχή δεν το περίμενα ξαφνιάστηκα αλλά σέβομαι τις επιθυμίες του και δεν άλλαξε κάτι για μένα, τον βλέπω το ίδιο όπως και πριν.» (Σ5)

Ενδεικτικό, μάλιστα, είναι ότι σε όλες τις περιπτώσεις η δήλωση της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα οδήγησε σε πιο στενή και πιθανώς πιο ποιοτική σχέση γονέα-παιδιού ενώ φαίνεται να υπήρξε και μια κατανόηση κάποιων γεγονότων μέσα στην οικογένεια ύστερα από αυτό:

«Οι σχέσεις μας πλέον είναι πάρα πολύ καλές. Με βοήθησε. Αναζητώντας τη δική μου ταυτότητα κατάλαβα πολύ τους γονείς μου, κατάλαβα το μοντέλο της σχέσης τους ότι ανήκαν σε μια γενιά που δεν είχαν ανάγκη να τα βάλουν όλα κάτω από ταμπέλες. Ήταν αρκετά προχωρημένοι για τη γενιά τους οι γονείς μου. Με βοήθησε και εμένα να καταλάβω τον εαυτό μου, τους ίδιους. Κάνω κουβέντες μαζί τους. Ήταν πολύ ανοιχτοί στις ερωτήσεις από την αρχή οπότε ο πατέρας μου ήταν πολύ υποστηρικτικός, πάντα είχαμε ιδιαίτερα στενή σχέση.» (Σ2)

«θέλω να πιστεύω ότι ήταν λίγο πιο ανοιχτός με εμένα μετά από αυτό. Ήταν κάπως σαν να απάντησε κάποια πράγματα όσον αφορά το δικό μου παρελθόν και πώς

έβλεπα τους ανθρώπους γύρω μου να φέρονται. Μου δόθηκαν κάποιες εξηγήσεις»(Σ3)

«εκεί είπα ότι αυτός ο άνθρωπος έχει αυτό πόσο καταπιεσμένος μπορεί να είναι πώς μπορεί να νιώθει πώς μπορεί να ήταν σε έναν γάμο όντας αμφισεξουαλικός και να το καταπιέζει και φυσικά απέτυχε ο γάμος. Δεν έπρεπε να παντρευτεί. Εκεί δικαιολόγησα πάρα πολλά πράγματα για τα οποία τον κατηγορούσα ως παιδί.»(Σ1)

«μπορώ να πω ότι είναι και καλύτερες οι σχέσεις μας γιατί ήρθαμε πιο κοντά με αυτό που μου εκμυστηρεύτηκε» (Σ5)

Μια διαφορά που παρατηρείται σε σχέση με το coming out του γονέα αφορά στα παιδιά που γεννήθηκαν σε ετεροφυλόφιλους γάμους και στην πορεία έμαθαν για την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα του γονέα τους και σε αυτά που εξαρχής βρέθηκαν σε μια ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένεια και γνώριζαν από την αρχή της ζωής τους τη ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα του γονέα/των γονέων τους (Χρηστίδη, 2020). Όπως αναφέρει ο συνεντευξιαζόμενος Σ4:

«εγώ πάντα ήξερα ότι η μητέρα μου ήταν λεσβία και μετά μάθαμε ότι ήταν πανσέξουαλ. Από πάντα το καταλάβαινα και μου ήταν κάτι το φυσιολογικό. Δεν ήταν ότι μας έλεγε κάτι διαφορετικό όταν ήμασταν πιο μικρά. Το ίδιο και για τον Ν. που είναι τρανς από πάντα ήταν κάτι το φυσιολογικό για μένα. Δεν έγινε κάποια στιγμή αποκάλυψη γιατί ποτέ δεν πίστευα εγώ κάτι άλλο.»

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας που πραγματοποίησε η Saffron (1998) σε παιδιά που ανατράφηκαν από λεσβίες μητέρες, βρέθηκε ότι η πλειοψηφία των παιδιών εκφράζει θετικές απόψεις για την ποικιλομορφία του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου, το οποίο επιβεβαιώνεται και από τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας. Ενδιαφέρον αποτελεί επίσης, το γεγονός ότι εξαιτίας της αποκάλυψης της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα τους, δύο συμμετέχουσες ένιωσαν ότι μπόρεσαν να τους μιλήσουν ανοιχτά για την δική τους σεξουαλικότητα και να βρουν αποδοχή:

«σίγουρα με έχει επηρεάσει και στην πορεία θα πω βέβαια παρόλο που δεν έχω πολύ στενή σχέση μαζί του ήταν ο πρώτος άνθρωπος στον οποίο μπόρεσα εγώ να μιλήσω ανοιχτά για τη σεξουαλικότητά μου. Όταν έπρεπε να σταματήσω να καταπιέζω τη δική μου σεξουαλικότητα ήταν το αποκούμπι μου.» (Σ1)

«Ταυτόχρονα τους έκανα και ένα δεύτερο coming out γιατί ανήκω και στη bdsm κοινότητα οπότε είχε χτιστεί ήδη μια σχέση εμπιστοσύνης.» (Σ3)

Όσον αφορά τη γνωστοποίηση εκ μέρους του παιδιού στο περιβάλλον του της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα, η Welsh (2011) σε έρευνά της για τα έφηβα άτομα που μεγαλώνουν σε ομόφυλες οικογένειες τονίζει ότι όλες οι μορφές αποκάλυψης της δομής της οικογένειάς τους επέτρεψε στα άτομα να διατηρήσουν μια αίσθηση ελέγχου και να λάβουν υποστήριξη. Όπως επισημαίνει η Χρηστίδη (2020), ελλείπει της θεσμικής αναγνώρισης των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών, είναι σημαντικό τα παιδιά με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς να εισπράττουν την αναγνώριση του περιβάλλοντός τους για τη δομή της οικογένειάς τους και να χαίρουν αποδοχής για την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα των γονέων τους. Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα έχουν κάνει coming out ως παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων σε στενούς φίλους και συγγενείς, στο σχολείο ή σε πλαίσια που μιλάνε ήδη ανοιχτά για αυτό οι γονείς τους, ενώ επισημαίνουν ότι υπάρχουν κάποια κριτήρια που τους επιτρέπουν να μιλήσουν ανοιχτά ή και όχι για τη δομή της οικογένειάς τους.

«οι περισσότεροι γνωρίζουν ότι είμαι παιδί ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων. Αν κάτι πιστεύω ότι θέλει πάρα πολύ εξήγηση και το άτομο που πάω να του το εξηγήσω αυτό πολύ πιθανό να μην το καταλάβει τότε δεν θα μπω στον κόπο να του το εξηγήσω δηλαδή αν ένα παιδί στην τάξη μου που έχει μεγαλώσει με πιο παραδοσιακές απόψεις και λίγο πιο συντηρητικές και τα σχετικά και με ρωτήσει ξέρω ότι αν μπω στον κόπο να του το εξηγήσω δεν θα έχουμε και κάποιο συμπέρασμα.» (Σ4)

«Ναι το ξέρουν όλοι οι φίλοι μου οι στενοί. Στην αρχή ένιωθα ντροπή, υπήρχε μια ενοχικότητα απίστευτη η οποία θεωρώ ότι κάπως συνδέεται και με το δικό μου κομμάτι τη δική μου σεξουαλικότητα. Στην πορεία άρχισα να αποδέχομαι και να αγκαλιάζω την πλευρά μου αυτή και να αντιλαμβάνομαι ότι δεν είναι κάτι αφύσικο.» (Σ1)

«να ο πατέρας μου μου έχει δώσει το ελεύθερο να μιλάω για αυτό, εμπιστεύεται την κρίση μου. Έχει περάσει πρώτα από μια άλλη διεργασία δηλαδή έχω μιλήσει πρώτα για μένα έχω δει πώς αντιδράει σε αυτό άμα δω ότι υπάρχει κάποια διάκριση εκεί δεν πάω παρακάτω. Το κάνω όταν νιώθω ότι είμαι σε ένα μέρος αποδοχής, σε safe space και καμιά φορά το κάνω για να τεστάρω ανθρώπους αν είμαι σε μια κοινότητα, σε ένα μέρος, σε μια παρέα που δεν γνωρίζω μπορεί να το πετάξω πάνω στη ροή της κουβέντας γιατί για μένα είναι και φυσιολογικό το βιώνω τόσα χρόνια, αν μου βγει το λέω. Πολλοί το παίζουν ότι είναι άνετοι αλλά δεν είναι και τόσο.» (Σ2)

«γνωρίζουν ότι είμαι παιδί ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα ταυτόχρονα οι πολύ κοντινοί μου άνθρωποι οι κολλητοί μου, η οικογένειά μου, η κοπέλα μου και ταυτόχρονα ο οποιοσδήποτε έτυχε να το ρωτήσει. Είναι κάτι που άμα προκύψει στη συζήτηση το συζητάω κατευθείαν. Ωστόσο, επειδή είναι επιλεγμένο σε ποιον το μοιράζομαι

σημαίνει ότι αυτούς με τους οποίους το μοιράζομαι τους εμπιστεύομαι και σε έναν βαθμό ότι δεν θα υπάρχει κάποιο θέμα» (Σ3)

«οι πολύ στενοί μου άνθρωποι γνωρίζουν γι' αυτό γιατί σέβομαι την επιθυμία του πατέρα μου που δεν θέλει να το μοιραστώ με κάποιον άλλο.» (Σ5)

Κάτι ακόμα που παρατηρείται στις αφηγήσεις των παιδιών για το coming out των γονέων τους είναι ότι η παιδική τους ηλικία έχει διαμορφωθεί στη βάση κάποιων μυστικών (Joos & Broad, 2007), όπως αυτά που αφορούν την κρυφή ταυτότητα του ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα τους. Σύμφωνα με τον Brown-Smith (1998), οι οικογένειες κρατούν μυστικά προκειμένου να προστατευτούν απέναντι σε ευαλωτότητες που γνωρίζουν ότι έχουν. Αυτό έχει όμως ως αποτέλεσμα γονείς και παιδιά να βιώνουν αισθήματα άγχους, ντροπής και ενοχής (Brown-Smith, 1998), τα οποία επιβεβαιώνονται και από τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας με το coming out σε οικεία άτομα να λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας. Όπως αναφέρει η συνεντευξιαζόμενη Σ2:

«Θα σου πω ότι είχα αντιληφθεί τον σύντροφό του πριν μου το πει ποιος είναι γιατί ήταν μέσα στην οικογένεια αυτό το άτομο τον παρουσίαζε ως τον κολλητό του.»

4.3 Προσεγγίσεις των παιδιών ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων για την οικογένεια

Στο παρόν κεφάλαιο θα διερευνηθούν οι απόψεις των ίδιων των ατόμων για το τί ορίζουν ως οικογένεια και τι σημαίνει οικογένεια για τα ίδια τα άτομα. Όπως τονίζει η Μαρά (2021), αν και έχει επιχειρηθεί να αναλυθεί ο όρος «οικογένεια», δεν υπάρχει ωστόσο ένας ενιαίος ορισμός για το τι θεωρείται οικογένεια καθώς πλέον υπάρχουν πολλαπλά οικογενειακά σχήματα και πορείες ζωής που συμβιώνουν. Η οικογένεια «δεν είναι μόνο μια οικονομική μονάδα, ούτε μόνο μια δομή συγγένειας, είναι επιπλέον ένας ιδεολογικός σχηματισμός με μια απήχηση πολύ ευρύτερη από αυτήν των περιοριστικών ορισμών» (Barrett & McIntosh, 1987).

Η εθνογραφική μελέτη της Weston στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα του Σαν Φρανσίσκο προσφέρει μια βαθύτερη κατανόηση των δεσμών που δημιουργούν οι άνθρωποι ως «οικογένειες» και επεκτείνει την έννοια της συγγένειας πέρα από το βιολογικό υπόβαθρο (Lewin, 1993). Οι συμμετέχοντες στην έρευνα όταν ερωτήθηκαν

για το τι σημαίνει οικογένεια για τους ίδιους έδωσαν έμφαση στους συναισθηματικούς δεσμούς που δημιουργούνται μεταξύ των μελών, ενώ φαίνεται να ορίζουν την «οικογένεια» με όρους όπως η αγάπη, η φροντίδα, η ασφάλεια, η σταθερότητα και η επιλογή έναντι των ιδεολογιών της συγγένειας και της βιολογίας. Παρόμοιες ήταν και οι παρατηρήσεις στην έρευνα της Welsh (2011) για τα παιδιά που ζουν σε ομόφυλες οικογένειες τα οποία περιέγραψαν την έννοια της οικογένειας με ένα λεξιλόγιο που εκτείνεται πέρα από τους βιολογικούς και νομικούς δεσμούς. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας:

«Θεωρώ πώς ουσιαστικά είναι ένας πυρήνας που πρέπει να κρατάει ενωμένους τους ανθρώπους κυρίως σε συναισθηματικό επίπεδο. Δεν θεωρώ ότι οι άνθρωποι πρέπει να είναι μαζί για να είναι οικογένεια. Δεν θεωρώ ότι είναι αναγκαίο να υπάρχει συγκατοίκηση. Θεωρώ ότι η ουσία είναι κάπου αλλού στο τι ορίζουμε ως οικογένεια. Σίγουρα δεν έχει να κάνει με φύλο.» (Σ1)

«θα σου πω στο σήμερα αγάπη, ενότητα, ασφάλεια και δύναμη. Έχω τη δική μου οικογένεια και θα σου πω ότι αρχικά είναι ο εαυτός μου, οι φίλοι μου. Αυτά θεωρώ εγώ οικογένεια. Οι γονείς μου είναι μέλη της οικογένειάς μου απλά μεγαλώνοντας τους έβαλα σε μια κατάσταση ότι αν θες να είσαι στη ζωή μου θα παλέψεις όχι επειδή είσαι μάνα μου και πατέρας μου αυτόματα είσαι. Θα διεκδικήσεις τη θέση σου στη ζωή μου όπως κάνουν όλοι οι άλλοι. Είναι η οικογένεια της επιλογής μου.» (Σ2)

«είναι αυτή η ζεστασιά του ότι έχεις έναν άνθρωπο δίπλα σου όποτε τον χρειαστείς, αυτή η αγάπη η ανιδιοτελής.» (Σ5)

«Για μένα οικογένεια ήταν αυτοί οι άνθρωποι που μετά το σχολείο θα ήμουν σπίτι τους, θα μαγειρεύαμε, θα κάναμε κάτι μαζί και θα κοιμόμουν για να πάω την επόμενη μέρα στο σχολείο. Ήταν οι άνθρωποι που ουσιαστικά περνούσα τον πιο πολύ χρόνο πέρα από το σχολείο.» (Σ3)

«Πιστεύω όταν είσαι παιδί οικογένεια είναι τα άτομα που σε φροντίζουνε και νοιάζονται για σένα. Είναι πολύ φυσιολογικό να είναι σημαντική η οικογένεια.» (Σ4)

Όπως τονίζει η Saffron (1998), η γονεϊκότητα έχει να κάνει με τη φροντίδα και τη δέσμευση των ατόμων προς τα παιδιά και όχι απλώς με δικαιώματα και υποχρεώσεις που απορρέουν από τους βιολογικούς δεσμούς των μελών. Αντίστοιχες ήταν οι απαντήσεις τους όταν ρωτήθηκαν για το πόσο σημαντικό είναι να έχουν τη δική τους οικογένεια. Εκφράστηκαν απόψεις που δεν αντιπροσωπεύουν το παραδοσιακό μοντέλο οικογένειας:

«Δεν με ενδιαφέρει το να κάνω το δικό μου παιδί δηλαδή δεν θεωρώ ότι για να έχεις δική σου οικογένεια πρέπει να κάνεις παιδί. Αν μου γεννηθεί η βιολογική

ανάγκη μπορώ να το κάνω διαφορετικά. Έχω καταλάβει αυτό ότι πρέπει να είναι βιολογικό σου παιδί για να είναι παιδί σου» (Σ2)

«Δεν μου φαίνεται αφύσικο ούτε να μεγαλώσω ένα παιδί μόνος μου ούτε να έχω οποιαδήποτε σεξουαλικότητα και να το μεγαλώσω.» (Σ3)

Ένας συμμετέχοντας συμπληρώνει μάλιστα ότι η δομή της οικογένειας του, έχοντας μεγαλώσει με μία λεσβία μητέρα και έναν τρανς πατέρα, του έχει επιτρέψει να αποκτήσει μια πιο διευρυμένη άποψη για το τι είναι η «οικογένεια» και να εμφανίζει μεγαλύτερη ανοχή στη διαφορετικότητα:

«Πιστεύω ότι η μορφή της οικογένειας μου με έχει κάνει να είμαι πιο ανοιχτός, να μην είμαι τόσο κολλημένος ότι μια οικογένεια πρέπει να είναι έτσι, έτσι και έτσι και όλα τα υπόλοιπα να είναι λάθος, περίεργα, ανωμαλία ή στιδήποτε.» (Σ4)

Ενώ ο συνεντευξιαζόμενος Σ3 σκεπτόμενος την παιδική του ηλικία και απατώντας στην ερώτηση του αν τον έχει επηρεάσει η μορφή της οικογένειάς του στον τρόπο που αντιλαμβάνεται την οικογένεια, αναφέρει:

«σίγουρα με τον τρόπο ότι αυτό το οποίο έζησα εγώ το βλέπω ως κάτι φυσιολογικό. Εμένα μου άρεσε η παιδική μου ηλικία το να μπορώ να πηγαίνω από σπίτι σε σπίτι και εντάξει υπήρχαν τριβές και στιγμές που και εκείνοι οι ίδιοι δεν μπορούσαν να το διαχειριστούν όλο αυτό αλλά μου άρεσε»

Επιπλέον, από τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων όταν ρωτήθηκαν για τη δομή της οικογένειάς τους, αναδεικνύεται η ποικιλομορφία και η ρευστότητα που επικρατεί στις σύγχρονες οικογένειες (Welsh, 2011) καθώς και η έμφαση που δίνεται στους συναισθηματικούς δεσμούς έναντι των βιολογικών συνδέσεων. Ως ποικιλομορφία «ορίζουμε όλες τις συνθήκες που διαφοροποιούν την πραγματικότητα, τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες που έχουν άτομα και ομάδες σε σχέση με την κυρίαρχη ομάδα» (Παπαθανασίου et al., 2020). Η Μουσούρου (2005) επίσης, αναφέρει ότι η εμπειρία της οικογενειακής ζωής είναι «πολύπλοκη» και «ρευστή» (σ.59). Όπως αναφέρουν οι συμμετέχοντες:

«Εγώ αρχικά είμαι ένα παιδί δύο οικογενειών. Είναι η μητέρα μου, ο πατριός μου και ο αδερφός μου ο οποίος είναι ετεροθαλής και η άλλη οικογένεια περιλαμβάνεται από τον πατέρα μου και τους οικείους, είναι η θεία μου, η γιαγιά μου, ο παππούς μου έχει φύγει πλέον αλλά είναι αυτή η δομή των οικογενειών μου.» (Σ1)

«υπάρχει το εξής παράδοξο με εμένα αυτή τη στιγμή ότι ενώ μεν είμαι μοναχοπαιδί έχω μεγαλώσει πολύ κοντά με την οικογένεια της μητέρας μου που είναι πολλά αδέρφια και ουσιαστικά έχουμε ζήσει και κοινοβιακά κάποια χρόνια. Οπότε εγώ ουσιαστικά μεγάλωσα μένοντας με πολλά άτομα πάντα δηλαδή δεν

έχω αδέρφια εξ αίματος αλλά έχουμε μεγαλώσει σαν αδέρφια. Αυτοί είναι οι δεσμοί μας αν και πρώτα ξαδέρφια» (Σ2)

«Τα μέλη της οικογένειάς μου είναι εγώ και η μάνα μου ουσιαστικά, είναι η γιαγιά από την πλευρά του πατέρα μου και ο αδερφός του πατέρα μου με την οικογένειά του αντίστοιχα που θα θεωρούσα σαν πιο κοντινή οικογένεια.» (Σ3)

«Η οικογένειά μου αποτελείται από τον Ν. ο οποίος είναι ο πρώην σύντροφος της μητέρας μου και είναι τρανς άντρας, από τη μητέρα μου και από τον αδερφό μου άλλα έχει και ο Ν. παιδιά τα οποία είναι μεγαλύτερα από εμάς, είναι 20 + χρονών και τα τρία.» (Σ4)

Όσον αφορά στη δομή των οικογενειών στην Ελλάδα, η πυρηνική-συζυγική μορφή οικογένειας φαίνεται να κερδίζει όλο και συχνότερα έδαφος διατηρώντας ωστόσο κάποια λειτουργικά χαρακτηριστικά της παραδοσιακής εκτεταμένης οικογένειας με το δίκτυο συγγενών να συμμετέχει ενεργά στο μέγλωμα και στην ανατροφή των παιδιών (Γιώτσα, 2015). Το συλλογικό μέγλωμα των παιδιών έχει μελετηθεί από τον Μπρούνο Μπετελχάιμ με το παράδειγμα των ισραηλινών κιμπούτς (Barrett & McIntosh, 1987). Χαρακτηριστικό των παιδιών αυτών είναι η έντονη σύνδεση που αναπτύσσουν με την κοινότητα λειτουργώντας κυρίως συλλογικά παρά ατομικά, ενώ εκφράζεται μια δυσκολία να πορευτούν ως ατομικότητες. Ωστόσο, ο Μπετελχάιμ καταλήγει λέγοντας ότι «αν οι έντονοι δεσμοί της ομάδας αποθαρρύνουν την εξατομίκευση ταυτόχρονα δεν θρέφουν και την ανθρώπινη απομόνωση ή άλλες μορφές κοινωνικής αποδιοργάνωσης που μαστίζουν τον σύγχρονο άνθρωπο μέσα σε μια ανταγωνιστική κοινωνία» (οπ.αναφ. Barrett & McIntosh, 1987, σ.64).

Αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αν αναλογιστούμε ότι η σύγχρονη οικογένεια στην Ελλάδα όπως επισημαίνει ο Γεωργιάς (1989) σε μελέτη του, σταδιακά αφήνει πίσω της τις συλλογικές αξίες και αρχίζει να συμμορφώνεται σε έναν πιο ατομικιστικό τρόπο ζωής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η συνεντευξιαζόμενη Σ2 έχοντας βιώσει την εμπειρία της συλλογικής ανατροφής:

«έχω μεγαλώσει κοινοβιακά. Ξαφνικά δεν είχα δύο γονείς είχα δέκα. Αυτό έχει πάρα πολλά θετικά. Έχω μεγαλώσει με πολλή αγάπη και προσοχή από την οικογένειά μου και νομίζω ότι αυτά τα εφόδια που μου έχουν δώσει τα έχουν πολύ λίγα άτομα εκεί έξω. Γενικότερα έχω εξασκήσει αρκετά τις κοινωνικές μου δεξιότητες έχω μάθει σε πολύπλοκες καταστάσεις που πρέπει να διατηρηθούν αρκετές ισορροπίες οπότε όλο αυτό με έχει κάνει team player. Οι γονείς μου ήταν φτωχοί άνθρωποι κάνανε από δύο δουλειές ο καθένας οπότε είναι αυτό που λέμε ότι χρειάζεται ένα χωριό για να μεγαλώσεις ένα παιδί. Έχω διαμορφωθεί μέσα από όλες αυτές τις συναναστροφές και θα σου πω ότι αυτός είναι ένας λόγος που δυσκολεύτηκα να νιώσω καλά μόνη μου με τον εαυτό μου πάντα είχα κάποιον»

4.4 Προκλήσεις στην καθημερινή ζωή

Τα παιδιά που μεγαλώνουν με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς μπορεί να αντιμετωπίσουν ιδιαίτερες προκλήσεις εξαιτίας του κοινωνικού στίγματος που συνοδεύει τη μορφή της οικογένειάς τους (Goldberg & Kuvalanka, 2012), εφόσον αυτή παρεκκλίνει από τα ετεροκανονικά πρότυπα. Χαρακτηριστικό είναι ότι το κοινωνικό-νομικό πλαίσιο στο οποίο ζουν οι ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες επηρεάζει το βαθμό του στίγματος το οποίο αντιμετωπίζουν τα άτομα λόγω της δομής της οικογένειάς τους και σχετίζεται με επιπτώσεις στην ψυχική τους υγεία (Goldberg et al., 2012). Σε έρευνα των Bos, Gartrell, van Balen, Peyser και Sandfort (2008), η οποία σύγκρινε παιδιά ηλικίας 8 έως 12 ετών που έχουν μεγαλώσει με λεσβίες μητέρες στην Ολλανδία (όπου ο γάμος μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου έχει θεσπιστεί από το 2001) και αντίστοιχα στις Η.Π.Α., βρέθηκε ότι τα παιδιά από την Ολλανδία ήταν πιο ανοιχτά στο να μιλήσουν για τη δομή της οικογένειάς τους, αντιμετώπιζαν λιγότερο συχνά ομοφοβία και είχαν λιγότερα ζητήματα προσαρμογής από τα παιδιά των Η.Π.Α.

Σε ένα περιβάλλον όπου κυριαρχεί το κοινωνικό στίγμα για τα ΛΟΑΤΚΙ+ υποκείμενα, τα άτομα πιθανώς βιώνουν πίεση να κρύψουν την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητά τους και οδηγούνται στη σύναψη ετεροφυλόφιλων σχέσεων (Gates, 2015). Δεν είναι τυχαίο ότι οι τέσσερις από τους πέντε συμμετέχοντες της έρευνας γεννήθηκαν σε ετερόφυλο γάμο και μετά από χρόνια έγινε η αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα τους όντας πλέον σε αρκετά προχωρημένη ηλικία. Σύμφωνα με τον Gates (2015), η μείωση του κοινωνικού στίγματος συνεπάγεται ότι περισσότερα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα θα κάνουν coming out νωρίτερα στη ζωή τους, σε πιο νεαρή ηλικία. Όπως αναφέρει η συνεντευξιαζόμενη Σ2: «Νομίζω ήταν γύρω στα 35 του αν θυμάμαι καλά και ουσιαστικά τον ώθησε η μητέρα μου στο να αποδεχτεί την ταυτότητά του. Ήταν ακόμα μαζί δεν είχαν χωρίσει τότε.»

Αν και το άμεσο στίγμα το αντιμετωπίζουν άτομα που υφίστανται άμεσα διακρίσεις με βάση τον σεξουαλικό τους προσανατολισμό (DiBennardo & Saguy, 2018), το τιμητικό στίγμα (courtesy stigma) σχετίζεται με την κοινωνική δυσκολία που

ενδέχεται να βιώσουν άτομα που συνδέονται με μια ήδη στιγματισμένη ομάδα (Κασφίκης, 2019). Σύμφωνα με τους DiBennardo et. al (2018), άτομα με έναν ή περισσότερους ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς μπορεί να αντιμετωπίσουν τιμητικό στίγμα εξαιτίας του σεξουαλικού προσανατολισμού των γονιών τους, το οποίο μπορεί να τους επηρεάσει με διάφορους τρόπους καθόλη τη διάρκεια της ζωής τους.

Επιπλέον, έχει μελετηθεί ο αντίκτυπος του εσωτερικευμένου στίγματος στη ΛΟΑΤΚΙ+ γονεϊκότητα, τονίζοντας πώς μπορεί να επηρεάσει την αντίληψη των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων σχετικά με την πιθανότητα να γίνουν γονείς και τον φόβο τους να μεταδώσουν το στίγμα στα παιδιά τους (Alday-Mondaca & Lay-Lisboa, 2021). Όπως αναφέρουν οι Παπαθανασίου και Χρηστίδη (2020), το εσωτερικευμένο στίγμα «αποτελεί έναν δύσκολο στην αναγνώρισή του επιβαρυντικό παράγοντα για την ψυχική υγεία, καθώς συνοδεύεται από επιφανειακά λογικές σκέψεις». Ιδιαίτερα για τα παιδιά που έχουν ανατραφεί από ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς, αυτό μπορεί να οδηγήσει σε αισθήματα ντροπής και αμφιβολίας για τον εαυτό τους, επηρεάζοντας τη συναισθηματική ευημερία και την αυτοεκτίμησή τους (Alday-Mondaca et al., 2021).

Επιπλέον, όπως επιβεβαιώνεται από την ετήσια έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (2022), η ρατσιστική ρητορική συνεχίζει να αποτελεί μια πραγματικότητα στην Ελλάδα με τα ΛΟΑΤΚΙ+ υποκείμενα να βρίσκονται ως επί το πλείστον στο στόχαστρο ρατσιστικών συμπεριφορών, επιθέσεων καθώς και θεσμικού ρατσισμού. Αυτό υποδηλώνει ότι ζούμε ακόμη σε μια εποχή όπου κυριαρχούν η ομο/αμφι/τρανσφοβία και ο ετεροσεξισμός υποβάλλοντας τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα αλλά και τα ίδια τα παιδιά των ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων σε δυσμενή θέση. Αν και οι έννοιες της ομοφοβίας και του ετεροσεξισμού είναι άμεσα συνδεδεμένες, ο ετεροσεξισμός διαφοροποιείται υπό την έννοια ότι υποδηλώνει το καταπιεστικό σύστημα το οποίο καλλιεργείται και ενισχύεται μέσα από τους θεσμούς της κοινωνίας (Colour Youth, 2020). Για αυτό τον λόγο, η συνεντευξιαζόμενη Σ1 στην ερώτηση για τις προκλήσεις που βιώνει ως παιδί ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα απάντησε ότι:

«δεν συναντώ γιατί δεν το λέω για αυτό γιατί αν το πω θα με κοιτάζουν στραβά δηλαδή ξεκινάμε από το πολύ βασικό δεν είναι κάτι φυσιολογικό στα αυτιά τους. Ο κόσμος δεν μπορεί να το ακούσει αυτό ακόμα. Δεν μπορεί να το ακούσει για τα νέα ζευγάρια πόσο μάλλον για παιδιά για νέους που είναι στην ηλικία μου και οι γονείς τους είναι 50-60 χρονών»

Ενώ ο συνεντευξιαζόμενος Σ4 αναγνωρίζει το ομοφοβικό περιβάλλον στο οποίο ζούμε και δηλώνει χαρακτηριστικά:

«Αν και υπάρχει πολύ ΛΟΑΤΚΙ+ φοβία περιέργως εγώ δεν έχω νιώσει καθόλου ότι επειδή είμαι μέρος μιας ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειας με αντιμετωπίζουν διαφορετικά. Νομίζω ήμουν πολύ τυχερός.»

Αντίστοιχα, ο συνεντευξιαζόμενος Σ3 δήλωσε ότι αν και δεν έχει βιώσει κάποια διάκριση λόγω της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του πατέρα του, ωστόσο τον έχουν επηρεάσει ομοφοβικές συμπεριφορές συγγενή του:

«υπάρχουν πολλές στιγμές τώρα που δεν υπάρχει πια ο πατέρας μου που θυμάμαι το θείο μου. Είναι ένας άνθρωπος ο οποίος περπάταγε στους δρόμους στο Λονδίνο και μπροστά στον πατέρα μου έβριζε τον γκέι κόσμο που περπατούσε δίπλα του. Κάποιες συγκεκριμένες συμπεριφορές από ανθρώπους που θεωρητικά είναι οικογένειά μου είναι πιο δύσκολο να τις επεξεργαστώ.»

Και συνεχίζει επιβεβαιώνοντας το ομοφοβικό πλαίσιο που επικρατεί ακόμα και μέσα στις ίδιες τις οικογένειες και την αορατότητα στην οποία υποχρεώνονται να ζουν οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς, λέγοντας:

«Η γιαγιά μου γνώριζε για τον πατέρα μου, όταν ήμουν 16 μου το συζήτησε αφού το είχα ανοίξει εγώ το θέμα αρκετές φορές και παρόλο που ήταν τόσο εναλλακτικός, ανοιχτός άνθρωπος η ατάκα της ήταν ότι είναι αρρώστια, αυτό ήταν το σκεπτικό της. Σκεφτόμουν πώς πρέπει να είναι αυτό για τον πατέρα μου. Για έναν άνθρωπο για τον οποίο ήταν τόσο σημαντική η γιαγιά μου σκεφτόμουν αυτό πόσο πληγωτικό είναι να μην μπορεί να μοιραστεί ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της ζωής του μαζί της.»

Ταυτόχρονα, η συνεντευξιαζόμενη Σ2 αναγνωρίζει την ομοφοβική στάση που είχε αναπτύξει στην εφηβεία της και τη συμβολή της μητέρας της στο ν' αλλάξει αυτό:

«Όταν ήμουν έφηβη είχα εκφράσει μια ομοφοβική τάση, το θυμόταν η μητέρα μου και είχε προσπαθήσει πάρα πολύ να μου το αλλάξει αυτό διότι φοβόταν πώς θα αντιμετωπίσω το γεγονός με τον πατέρα μου»

Γενικότερα η ύπαρξη διακρίσεων μπορεί να προκαλέσει άμεση βλάβη στο άτομο είτε μέσα από την αποστέρηση κάποιου δικαιώματος είτε μέσα από την απειλή για τη σωματική του ακεραιότητα (Παπαθανασίου et al., 2020). Χαρακτηριστικό παράδειγμα θεσμικής διάκρισης είναι αυτό που αναφέρει ο συνεντευξιαζόμενος Σ4 ο οποίος γεννήθηκε με τη μέθοδο της ανώνυμης δωρεάς σπέρματος περιγράφοντας τη διαδικασία για την έκδοση διαβατηρίου του χωρίς να υπάρχει υπογραφή πατέρα. Κάνοντας ρητή αναφορά στο ετεροκανονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο είναι διαμορφωμένες οι δημόσιες υπηρεσίες και τα δημόσια έγγραφα, αναφέρει:

«όταν εγώ ήθελα να πάω μια χρονιά με την ομάδα μου στο παγκόσμιο πρωτάθλημα που γίνεται στην Ιαπωνία έπρεπε να βγάλω διαβατήριο. Έπρεπε να κάνουμε μια τεράστια διαδικασία να πάμε από αστυνομία σε δημαρχείο στα πάντα

γιατί δεν ήταν την ώρα εκείνη που θέλαμε να βγάλουμε διαβατήριο ο πατέρας και αυτό όταν η μάνα σου είναι λεσβία και της λες ότι δεν μπορεί να βγάλει διαβατήριο ο γιος σου επειδή δεν είναι παρόν ο πατέρας μου φαίνεται γελοίο και αυτό είναι σίγουρα ένα πράγμα που αν η οικογένεια μου ήταν πυρηνική cis straight ετεροκανονική δεν θα το είχα. Έπρεπε να μπορούμε σε όλη αυτή τη τεράστια διαδικασία και παραλίγο εγώ να χάσω και το ταξίδι μου, την πτήση. Δεν είναι συνηθισμένο να γεννηθεί ένα παιδί με δωρεά σπέρματος οπότε στα χαρτιά του ακόμα η φόρμα είναι όνομα πατρός όνομα μητρός ακόμα κι αν δεν έχεις ένα από τα δύο το οποίο είναι πολύ προβληματικό γιατί πώς εγώ κάθε φορά που θέλω να κάνω κάτι είναι δυνατόν να παίρνω τηλέφωνο τον νοητό μου πατέρα και να του λέω εε μπορώ; Να πρέπει άσχετα από το πώς είναι η οικογένειά σου να πρέπει να αναφέρεις συνέχεια όνομα πατρός όνομα μητρός;»

Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί συχνά οι διακρίσεις να είναι έμμεσες και να μη αφορούν αποκλειστικά ένα συγκεκριμένο άτομο, όπως για παράδειγμα το να μην υπάρχουν συμπεριληπτικά ως προς τις ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητες σχολικά συγγράμματα, να μην υπάρχουν συχνά ΛΟΑΤΚΙ+ αναπαραστάσεις στο δημόσιο λόγο ή να μην υπάρχουν ανοιχτά ΛΟΑΤΚΙ+ άνθρωποι στον δημόσιο βίο, στις τέχνες, στα ΜΜΕ και στην πολιτική (Παπαθανασίου et al., 2020). Όπως επισημαίνει η Μαρά (2021), η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα στην Ελλάδα παρουσιάζει χαμηλή αντιπροσώπευση και ορατότητα στο δημόσιο βίο, ενώ παρατηρείται μια περιθωριοποίησή της εφόσον δεν εξυπηρετεί τα συμφέροντα της κυρίαρχης ομάδας. Την αορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών επιβεβαιώνουν και οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας με τις απαντήσεις τους όταν κλήθηκαν να απαντήσουν στο αν νιώθουν ότι εκπροσωπείται η μορφή της οικογένειάς τους στις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά:

«με κανέναν τρόπο, νομίζω πολλοί άνθρωποι δεν το έχουν σκεφτεί καν ως κONSEΠΤ» (Σ3)

«δεν υπάρχει εκπροσώπηση ειδικά στα ελληνικά media ίσως αν πάμε σε Αμερική και Ηνωμένο Βασίλειο, σε κάποιες χώρες πιο προοδευτικές υπάρχει μια πιο καλή εκπροσώπηση των διαφορετικών μορφών οικογενειών, στην Ελλάδα όμως άστα να πάνε» (Σ4)

«στις δημόσιες υπηρεσίες δεν βλέπουμε σε καμία περίπτωση ΛΟΑΤΚΙ γονείς, δεν βλέπουμε στα σχολεία, δεν βλέπουμε στα πανεπιστήμια. Έχει ο άνθρωπος μια ανάγκη να υπάρχει ένα κοινό γνώρισμα για τα πάντα, μια ομοιογένεια γιατί του δημιουργεί μια ψευδαίσθηση ασφάλειας γιατί το άγνωστο το διαφορετικό από αυτόν το φοβάται.» (Σ2)

Είναι σημαντικό όπως επισημαίνει η Χρηστίδη (2020), να αναγνωρίσουμε ότι δεν μπορούν να είναι υπεύθυνοι οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς για την προστασία των παιδιών τους από τις διακρίσεις καθώς αυτές είναι πέρα από τον έλεγχό τους εφόσον τα αίτια

τους είναι δομικής φύσεως. Αυτό που θα πρέπει να γίνει είναι να μιλάμε ανοιχτά γι' αυτές, να τις αναγνωρίζουμε και να τις ονοματίζουμε τονίζοντας συγχρόνως ότι δεν είναι υπεύθυνα τα ίδια τα παιδιά ούτε η δομή της οικογένειάς τους για διακρίσεις που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν. Όπως τονίζει η συνεντευξιαζόμενη Σ2:

«Γενικά πρέπει να μιλάμε με όποιο κόστος, πρέπει να μιλάμε όσο μπορούμε τουλάχιστον να κάνουμε αυτή την κατάσταση ορατή. Για να επέλθει ορατότητα χρειάζεται κάποιος να βγουν να μιλήσουν. Εγώ ας πούμε μετά χαράς το κάνω για μένα. Ακόμα και για μια ταυτότητα που δεν είναι δικιά μου προσπαθώ να ενημερώνομαι και να την προασπίζομαι γιατί όλοι έχουμε δικαίωμα στην ορατότητα και την κοινωνική αποδοχή.»

Σε σχέση με την κοινωνική αποδοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών στην Ελλάδα, όλοι οι συμμετέχοντες της έρευνας συμφώνησαν στην ισχυρή θέση που κατέχει μέχρι και σήμερα η Ορθόδοξη εκκλησία στην Ελλάδα ως προς τη ψήφιση νόμων που δίνουν δικαιώματα στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα όπως είναι ο πολιτικός γάμος και η τεκνοθεσία τα οποία θα επιφέρουν αλλαγές στη ζωή πολλών ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν κάποιοι συνεντευξιαζόμενοι:

«Στην Ελλάδα ζούμε σε μια χώρα όπου η ορθόδοξη εκκλησία δεν αποδέχεται πάρα πολλά πράγματα και καθόλου βοηθητικό δεν είναι αυτό. Μένουμε δεκαετίες πίσω και θα είμαστε δεκαετίες πίσω εωσότου δεν χαλαρώσει αυτή η σχέση μεταξύ εκκλησίας κράτους. Δεν πιστεύω ότι είναι τυχαίο το γεγονός ότι υπάρχουν ομόφυλα ζευγάρια στην Ελλάδα τα οποία επιλέγουν να φύγουν στο εξωτερικό για να κάνουν παιδιά κάτι λέει αυτό» (Σ1)

«η εκκλησία θεωρώ ότι είναι κράτος εν κράτη και παίζει μεγάλο ρόλο ακόμα κι αν δεν φαίνεται» (Σ2)

«Η εκκλησιά ως εκκλησία είναι μια μορφή εξουσίας η οποία ταυτόχρονα πολλές φορές έχει λιγότερη εξουσία από όση θέλουμε να έχει αλλά σε κάποια πράγματα εκπλήσσει το πόση εξουσία έχει ακόμα. Σίγουρα το γεγονός ότι υπάρχει ένα μεγάλο μέρος των ανθρώπων στην Ελλάδα αυτή τη στιγμή οι οποίοι το μόνο που ακούνε αντί για τηλεόραση είναι το μήνυμα της Κυριακής ισχύει είναι μια πραγματικότητα» (Σ3)

Ενώ όσον αφορά τις απόψεις τους για τη σχέση νομοθεσίας και κοινωνικής πραγματικότητας στην Ελλάδα και τον τρόπο που αυτές επηρεάζουν τις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες, επισημαίνεται η έλλειψη κοινωνικής αποδοχής αναφέροντας κάποιοι:

«στα χαρτιά είμαστε χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην πράξη δεν είμαστε. Έχουμε ακόμα μια παλαιών αρχών αντίληψη για αυτά τα πράγματα και νομίζω χρειάζονται 10-20 χρόνια για να πει ο κόσμος ναι θα είναι αποδεκτό. Μπορεί να περάσει η νομοθεσία αλλά οι φορείς δεν θα το διευκολύνουν δεν θα το προωθούν εκτός αν εξυπηρετεί κάποια πολιτική ατζέντα» (Σ2)

«η σχέση της νομοθεσίας με την πραγματικότητα είναι περίεργη γιατί κοινωνικά πρώτα έρχεται προφανώς η αποδοχή και το να νιώθεις άνετα να κάνεις αυτό που θέλεις. Αν ένας άνθρωπος δεν νιώθει άνετα να είναι με τον σύντροφό του μπροστά στην οικογένειά του, δεν έχει νόημα είτε υπάρχει είτε δεν υπάρχει σύμφωνο συμβίωσης και οποιαδήποτε νομοθετική ρύθμιση» (Σ3)

«Όταν έχουμε γενιές οι οποίες βασίζονται στην πατριαρχική οικογένεια σε όλο αυτό το πρότυπο στον σεξισμό που υπάρχει και οι πολιτικοί ανήκουν σε αυτή τη γενιά δεν μπορούμε να μην το λάβουμε κι αυτό υπόψιν όταν ένας άνθρωπος έχει μεγαλώσει σε ένα τέτοιο περιβάλλον πώς θα ψηφίσει κάτι διαφορετικό» (Σ1)

4.5 Η σύνδεση με την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα

Στο παρόν κεφάλαιο θα διερευνηθεί η επαφή των συμμετεχόντων με το κίνημα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας λόγω της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του/των γονέα/γονέων τους. Η σύνδεση με άλλους ανθρώπους που μοιράζονται κοινές εμπειρίες μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων να αισθανθούν ενδυναμωμένα και ότι αποκτούν ένα αίσθημα ελέγχου στη ζωή τους (Welsh, 2011). Επιπλέον, η έρευνα έχει δείξει ότι το αίσθημα ανήκειν στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα είναι ένας σημαντικός παράγοντας για τα άτομα που προέρχονται από μειονοτικές ομάδες, ενώ έχουν αναπτυχθεί μέτρα προκειμένου να ενισχυθεί αυτή η σύνδεση με την κοινότητα (Carney, 2017). Σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι Goldberg, Kinkler, Richardson και Downing (2012), σε 42 νέους ενήλικες ηλικίας 18 έως 29 ετών που μεγάλωσαν με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς βρέθηκε ότι τα άτομα που γνώριζαν πάντα για την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα του γονέα ένιωθαν συνδεδεμένα με την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα ως παιδιά, ενώ εκείνα που έμαθαν αργότερα στη ζωή τους το coming out του γονέα τους εξέφρασαν χαμηλή αίσθηση επαφής με την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα ως παιδιά, η οποία όμως ενισχύθηκε όσο μεγάλωναν και οι γονείς μιλούσαν πιο ανοιχτά για τη σεξουαλικότητά τους.

Σύμφωνα με τα δεδομένα του ελληνικού χώρου, από τις αρχές της δεκαετίας του 2010 η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα αρχίζει να συσπειρώνεται μέσα από τη δημιουργία οργανώσεων και ομάδων με σκοπό τον αγώνα για διεκδικήσεις και ορατότητα (Παπάζογλου, 2020). Πρόδρομος αυτής της ενδυνάμωσης αποτελεί και το Athens Pride-Φεστιβάλ Υπερηφάνειας Αθήνας το οποίο έκανε την εμφάνισή του το 2005 ως η μεγαλύτερη εκδήλωση για την ορατότητα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας (Πετροπούλου, 2019). Όπως αναφέρει η συνεντευξιαζόμενη Σ2 η οποία εμφανίζει υψηλό αίσθημα

ανήκειν στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, ενώ συμμετέχει ενεργά σε συλλογικότητα του ευρύτερου ΛΟΑΤΚΙ+ κινήματος:

«πριν δύο χρόνια πήγα στο πρώτο μου pride για να καταλάβεις δηλαδή μου πήρε λίγο χρόνο για να βγω τελείως ανοιχτά ήμουν out αλλά στους δικούς μου ανθρώπους. Η εμπειρία στο pride ήταν πολύ συγκινητική ένιωσα μεγάλη αποδοχή. Ήταν να πάω με παρέα και τελικά πήγα μόνη μου. Υπήρχαν στιγμές που δάκρυζα από συγκίνηση. Είναι τόσο οικογενειακή υπόθεση το pride. Πρόσφατα πήγα στη θετική φωνή είμαι μέλος του δικτύου εθελοντών. Ξεκίνησα τώρα μέσα στην εβδομάδα. Ήθελα πολύ καιρό να το κάνω. Πλέον είμαι σε θέση γιατί υπάρχει και αυτό και επειδή ανήκω σε αυτή τη συλλογικότητα από πολλές πλευρές και ότι είμαι και εγώ μέλος ΛΟΑΤΚΙ+, έχω άτομα που ζουν με τον HIV, έχω άτομα που ανήκουν στο σωματείο σεξεργατών, έχω άτομα τα οποία ήταν πρώην χρήστες.»

Αντίστοιχα, ο συνεντευξιαζόμενος Σ4 δηλώνει την άμεση εμπλοκή του με την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα λειτουργώντας ως σύμμαχος, ενώ αναφέρει την επιθυμία του να δραστηριοποιηθεί σε συλλογικότητες που πρεσβεύουν φεμινιστικές και αντιρατσιστικές ιδέες όπως και η ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά:

«με έχει συνδέσει με έναν τρόπο, σίγουρα είμαι θετικός απλώς επειδή εγώ δεν είμαι μέλος της κοινότητας στην ουσία είμαι απλώς παιδί από ΛΟΑΤΚΙ γονείς και σύμμαχος δεν έχω τόσο ενεργό ρόλο, περισσότερο σαν σύμμαχος. Δεν μπαίνω και σε άλλες ομάδες όπως έχω εμπλακεί τώρα στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα αλλά με την ίδια λογική άμα είναι κάποια θα είναι ίσως το φεμινιστικό κίνημα ή το αντιφασιστικό κίνημα πάλι γιατί είναι ίδια ιδέα στην ουσία.»

Από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα παρατηρούμε ότι όλοι οι ερωτώμενοι είναι θετικά διακείμενοι προς την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Οι δύο από αυτούς αισθάνονται ότι συνδέονται με αυτή συμμετέχοντας με πιο ενεργό ρόλο σε συλλογικότητες, ενώ οι άλλοι τρεις συμμετέχοντες εκφράζονται θετικά και δηλώνουν την υποστήριξή τους με άλλους τρόπους χωρίς να δραστηριοποιούνται σε κάποια ομάδα αυτή την περίοδο. Όπως αναφέρουν οι συγκεκριμένοι:

«ενεργά δεν έχω συνδεθεί απλά με την έννοια ότι ένα μεγάλο μέρος των κολλητών μου είναι κομμάτι όλου αυτού που ονομάζουμε ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα» (Σ3)

«δεν έχω δραστηριοποιηθεί κάπως η αλήθεια είναι επειδή προσπαθώ ακόμα να βρω πατήματα να καταλάβω τι ισχύει γύρω μου γιατί ακόμα και για μένα που προέρχομαι από ένα περιβάλλον που ναι μεν έχω ομοφυλόφιλους φίλους και ήμουν στρέιτ έχω θέματα του τύπου τι συμβαίνει με όλες αυτές τις κατηγορίες με τα pronouns με το οτιδήποτε οπότε ξεκινάω και προσπαθώ και εγώ η ίδια να τα αποδεχτώ όλα αυτά να τα κατανοήσω βασικά γιατί είναι δίπλα μου. Είμαι και εγώ ένα άτομο το οποίο δεν έχει αποδοχή από τον περισσότερο κόσμο οπότε κατανοώντας η αλήθεια είναι ότι είμαι ένα άτομο που ενεργοποιούμαι με διάφορα κοινωνικά ζητήματα αυτό είναι κάτι το οποίο με αφορά άμεσα» (Σ1)

Αντίστοιχα η συνεντευξιαζόμενη Σ1 ασκώντας κριτική στον ομοφοβικό και σεξιστικό λόγο που εκφράζεται, αναφέρει την επιθυμία να εμπλακεί στο μέλλον πιο ενεργά στο χώρο της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας. Όπως δηλώνει:

«εφόσον υπάρχουν οι προϋποθέσεις το να γνωρίζεις άτομα από τον χώρο αυτό θεωρώ ότι αυτό είναι ήδη από μόνο του σημαντικό. Από εκεί και πέρα οπωσδήποτε χρειάζεται να έχεις ανοιχτό μυαλό με ομοφοβικές αντιλήψεις σεξιστικές δεν πας πουθενά. Σε ένα μεταγενέστερο στάδιο που ενδεχομένως θα σκεφτόμουν και το παιδί θα το έψαχνα λίγο παραπάνω, ας πούμε ξέρω ότι υπάρχει οργάνωση που βοηθάει μονογονεϊκές οικογένειες και ομόφυλα ζευγάρια οπότε ναι εκεί θα το έβλεπα και πιο ενεργά. Είμαι μονίμως ενήμερη προσπαθώ ό,τι έχω μπροστά μου να το διαβάσω, ό,τι μπορώ να το ακούσω. Δεν έχω ασχοληθεί έτσι με κάτι πολύ ενεργά αλλά οπωσδήποτε το ελάχιστο που μπορώ να κάνω είναι να έχω τα αυτιά μου και τα μάτια μου ανοιχτά και γιατί όλοι εδώ συνυπάρχουμε»

Συζήτηση-Συμπεράσματα

Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν πέντε άτομα, ηλικίας 16 έως 29 ετών που αναγνώρισαν ότι έχουν μεγαλώσει με τουλάχιστον ένα ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα και η αναλογία του φύλου ήταν τρεις γυναίκες και δύο άντρες. Οι τέσσερις συμμετέχοντες γεννήθηκαν σε ετεροφυλόφιλο γάμο και στην πορεία ο πατέρας τους έκανε coming out ως ΛΟΑΤΚΙ+ μέλος. Ένας συμμετέχοντας γεννήθηκε μέσω υποβοηθούμενης αναπαραγωγής (ανώνυμη δωρεά σπέρματος) και έχει μια βιολογική μητέρα η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως λεσβία και έναν τρανς πατέρα.

Ένα θέμα που αναδείχθηκε κοινό στις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων αφορά στο coming out των γονέων τους και τον αντίκτυπο που είχε μέσα στην οικογένειά τους, καθώς και στη γνωστοποίηση εκ μέρους των παιδιών στο περιβάλλον τους της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα τους και της μορφής της οικογένειάς τους. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το coming out αναφέρεται στη γνωστοποίηση, με τη θέλησή του, του σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου ενός ατόμου στο περιβάλλον του. Άλλωστε, όταν ένα μέλος μιας οικογένειας κάνει coming out, πρόκειται για μια διαδικασία που δεν αφορά μόνο το ίδιο το άτομο αλλά επηρεάζει όλα τα μέλη της οικογένειας (Davies, 2008).

Σε τρεις περιπτώσεις των συμμετεχόντων το coming out των γονιών έγινε έπειτα από κάποιο γεγονός έντονης συγκινησιακής φόρτισης, ενώ πέρα από τα αισθήματα έκπληξης και σύγχυσης που μπορεί να υπήρξαν αρχικά, η αποκάλυψη της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας των γονιών φαίνεται ότι λειτούργησε ανακουφιστικά στη συνέχεια για τα συμμετέχοντα άτομα. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε όλες τις περιπτώσεις η δήλωση της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα οδήγησε σε πιο στενή και πιθανώς πιο ποιοτική σχέση γονέα-παιδιού ενώ φαίνεται να υπήρξε και μια κατανόηση κάποιων γεγονότων μέσα στην ίδια την οικογένεια ύστερα από αυτό.

Κάτι που παρατηρείται στις αφηγήσεις των παιδιών για το coming out των γονέων τους είναι ότι η παιδική τους ηλικία έχει διαμορφωθεί στη βάση κάποιων μυστικών (Joos & Broad, 2007), όπως αυτά που αφορούν την κρυφή ταυτότητα του ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα τους. Σύμφωνα με τον Brown-Smith (1998), οι οικογένειες κρατούν μυστικά προκειμένου να προστατευτούν απέναντι σε ευαλωτότητες που γνωρίζουν ότι έχουν. Αυτό έχει όμως ως αποτέλεσμα γονείς και παιδιά να βιώνουν αισθήματα άγχους,

ντροπής και ενοχής (Brown-Smith,1998), τα οποία επιβεβαιώνονται και από τους συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας με το coming out σε οικεία άτομα να λειτουργεί ως προστατευτικός παράγοντας.

Μια διαφορά που παρατηρείται σε σχέση με το coming out του γονέα αφορά στα παιδιά που γεννήθηκαν σε ετεροφυλόφιλους γάμους και στην πορεία έμαθαν για την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα του γονέα τους και σε αυτό που εξαρχής βρέθηκε σε μια ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένεια και γνώριζε από την αρχή της ζωής του τη ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα των γονέων του με αποτέλεσμα να είναι κάτι κανονικοποιημένο για τον ίδιο εξαρχής.

Επιπλέον, η πλειοψηφία των παιδιών εκφράζει θετικές απόψεις για την ποικιλομορφία του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου, όπως έχει αποδειχθεί και από άλλες έρευνες με παιδιά που μεγάλωσαν με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς. Ενδιαφέρον αποτελεί επίσης, το γεγονός ότι εξαιτίας της αποκάλυψης της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητας του γονέα τους, δύο συμμετέχουσες ένιωσαν ότι μπόρεσαν να τους μιλήσουν ανοιχτά για την δική τους σεξουαλικότητα και να βρουν αποδοχή.

Όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα έχουν κάνει coming out ως παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων σε στενούς φίλους και συγγενείς, στο σχολείο ή σε πλαίσια που μιλάνε ήδη ανοιχτά για αυτό οι γονείς τους, ενώ επισημαίνουν ότι υπάρχουν κάποια κριτήρια που τους επιτρέπουν να μιλήσουν ανοιχτά ή και όχι για τη δομή της οικογένειάς τους τα οποία σχετίζονται με τη δημιουργία ασφαλούς πλαισίου και την εμπιστοσύνη που μπορεί να εμπνέουν τα άτομα γύρω τους.

Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την απόφαση των γονέων τεσσάρων συμμετεχόντων να μιλήσουν ανοιχτά για την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητά τους σε σχετικά μεγάλη ηλικία αποδεικνύουν το ετεροκανονικό πλαίσιο στο οποίο μεγαλώνουμε μέσα στο οποίο παραμένουν έκδηλες οι διακρίσεις προς ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και κατ' επέκταση προς οικογένειες ΛΟΑΤΚΙ+. Αν και οι τέσσερις συμμετέχοντες της έρευνας δεν έχουν βιώσει κάποια άμεση διάκριση εξαιτίας της μορφής της οικογένειάς τους, ταυτόχρονα η πλειοψηφία των συμμετεχόντων επιβεβαιώνει το ομοφοβικό πλαίσιο που επικρατεί ακόμα και μέσα στις ίδιες τις οικογένειες και την αορατότητα στην οποία υποχρεώνονται να ζουν οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς.

Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί συχνά οι διακρίσεις να είναι έμμεσες και να μη αφορούν αποκλειστικά ένα συγκεκριμένο άτομο. Την αορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών επισημαίνουν οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας με τις απαντήσεις

τους όταν κλήθηκαν να απαντήσουν στο αν νιώθουν ότι εκπροσωπείται η μορφή της οικογένειάς τους στις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής.

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τις Οικογένειες Ουράνιο Τόξο με 40 γονείς στην Ελλάδα (Πεντάρης, 2023), διαφαίνονται οι δυσκολίες με τις οποίες καλούνται να έρθουν αντιμέτωποι οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς, μέρος των οποίων επιβεβαιώνεται και από τα ευρήματα της παρούσας έρευνας και τις εμπειρίες των παιδιών με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς. Ο Πεντάρης (2023), αναφέρει τέσσερις κατηγορίες των προκλήσεων διακρίνοντάς τες σε νομικές, κοινωνικές, οργανωτικές και επαγγελματικές και προσωπικές ανησυχίες. Οι κατηγορίες αυτές των προκλήσεων διαπλέκονται και αλληλοεπηρεάζονται έχοντας ως κοινή αφετηρία την αορατότητα των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών και την έλλειψη κοινωνικών αναπαραστάσεων ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων στη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα όπως επιβεβαιώνουν και οι συμμετέχοντες της παρούσας έρευνας. Χαρακτηριστικό είναι ότι το 63% των ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων στην έρευνα του Πεντάρη (2023), αναφέρει ότι έχει αντιμετωπίσει κάποιας μορφής διάκριση και αποκλεισμό από επαγγελματίες δημόσιων υπηρεσιών λόγω της ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητάς τους, ενώ το 72% των συνεντευξιαζόμενων δηλώνει ότι έχει βιώσει απόρριψη ήδη από το οικογενειακό δίκτυο όταν εκφράστηκε η επιθυμία τους να μεγαλώσουν ένα παιδί. Επιπλέον, στις διοικητικές προκλήσεις γίνεται λόγος για τα δημόσια έγγραφα τα οποία αναγράφουν αυστηρά «όνομα πατρός» και «όνομα μητρός» αποκλείοντας άλλους οικογενειακούς σχηματισμούς, όπως επεσήμανε και ο συνεντευξιαζόμενος Σ4 της παρούσας έρευνας.

Έρευνες έχουν δείξει ότι οι στρεσογόνοι παράγοντες, όπως το στίγμα και οι διακρίσεις, έχουν αρνητικές επιπτώσεις στα μέλη των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών και ότι όσοι ζουν σε υποστηρικτικά περιβάλλοντα είναι πιο πιθανό να ευημερήσουν (National Academies of Science, Engineering, and Medicine, 2020). Μελέτες για την ΛΟΑΤΚΙ+ γονεϊκότητα στις Η.Π.Α αποδεικνύουν τη σημασία που έχει η θέσπιση υποστηρικτικών νόμων και πολιτικών, όπως για παράδειγμα η αναγνώριση στην ισότητα στον γάμο η οποία έχει συνδεθεί με μεγαλύτερη κοινωνική αποδοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών (Riggle, Wickham, Rostosky, Rothblum & Balsam, 2017). Αν και το νομικό κλίμα στις Η.Π.Α για τα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα και τις οικογένειές τους έχει βελτιωθεί τα τελευταία χρόνια, ωστόσο παραμένουν σημαντικές νομικές και πρακτικές δυσκολίες, μεταξύ των οποίων μεγαλύτερη φτώχεια, στίγμα και διακρίσεις προς οικογένειες με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς (Patterson, Farr & Goldberg, 2021). Σε έρευνα των Perrin et al. (2019), σε

περισσότερους από 700 γκέι πατέρες βρέθηκε ότι οι γονείς και τα παιδιά τους συχνά αντιμετωπίζουν στίγμα και διακρίσεις από θρησκευτικά ιδρύματα, καθώς και από το συγγενικό και φιλικό τους περιβάλλον. Στην ίδια έρευνα οι γονείς αναφέρουν ότι αντιμετώπισαν περισσότερα εμπόδια στο να γίνουν γονείς όταν ζούσαν σε μέρη όπου δεν παρέχονταν επαρκής νομική προστασία (Perrin et al., 2019).

Σε σχέση με την κοινωνική αποδοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών στην Ελλάδα, όλοι οι συμμετέχοντες της έρευνας συμφώνησαν στην ισχυρή θέση που κατέχει μέχρι και σήμερα η Ορθόδοξη εκκλησία στην Ελλάδα ως προς τη ψήφιση νόμων που δίνουν δικαιώματα στην ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα όπως είναι ο πολιτικός γάμος και η τεκνοθεσία τα οποία θα επιφέρουν αλλαγές στη ζωή πολλών ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων. Όσον αφορά τις απόψεις τους για τη σχέση νομοθεσίας και κοινωνικής πραγματικότητας στην Ελλάδα και τον τρόπο που αυτές επηρεάζουν τις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες, επισημαίνεται ξανά η έλλειψη κοινωνικής αποδοχής των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών.

Ορισμένες έρευνες έχουν εξετάσει το στίγμα που έχουν βιώσει παιδιά που έχουν μεγαλώσει σε ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες και τις δυνάμει συνέπειες αυτών των εμπειριών. Μελέτη που πραγματοποιήθηκε στην Ολλανδία σε εφήβους που μεγάλωσαν με λεσβίες μητέρες και ανέφεραν ομοφοβικές εμπειρίες, βρέθηκε επίσης ότι είχαν και περισσότερα προβλήματα συμπεριφοράς (van Rijn-van Gelderen, Bos & Gartrell, 2015). Παρόμοια ευρήματα έχουν αναφερθεί και σε έρευνες στις Η.Π.Α όπου όσο μεγαλύτερο το στίγμα τόσο μεγαλύτερες οι προκλήσεις στη ψυχοσυναισθηματική υγεία μεταξύ των ατόμων 4 έως 17 χρονών που έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς (Calzo, Mays, Björkenstam, Björkenstam, Kosidou & Cochran, 2019).

Η έρευνα επίσης έχει δείξει ότι οι ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς και τα παιδιά τους είναι λιγότερο πιθανό να αισθανθούν περιθωριοποιημένοι και πιο πιθανό να έχουν επιβεβαιωτικές εμπειρίες όταν τα σχολικά προγράμματα και οι πολιτικές λειτουργούν συμπεριληπτικά προς τους ίδιους (Farr, Oakley & Ollen, 2016). Σε канаδική μελέτη, όταν έφηβοι με λεσβίες μητέρες ρωτήθηκαν για τις απόψεις τους σχετικά με τις κοινότητες στις οποίες ζούσαν, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα άτομα που έβλεπαν τις γειτονιές τους και τα σχολικά πλαίσια ως υποστηρικτικά ως προς τις σεξουαλικές μειονότητες, ανέφεραν επίσης μεγαλύτερα αισθήματα ασφάλειας και ευημερίας (Vyncke, Julien, Jouvin & Jodoin, 2014).

Όπως φαίνεται, το οικογενειακό περιβάλλον, το σχολικό πλαίσιο και οι κοινότητες επηρεάζουν τόσο τους ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς όσο και τα παιδιά τους που διαβιούν σε αυτά (Vyncke et al., 2014). Οι ερευνητές καταλήγουν ότι τα παιδιά που μεγαλώνουν με γονείς που ανήκουν σε σεξουαλικές μειονότητες τα καταφέρνουν καλύτερα όταν βιώνουν λιγότερο στίγμα και περισσότερη κοινωνική αποδοχή. Όπως συμβαίνει σε όλες τις οικογένειες, όταν οι γονείς και τα παιδιά τους υποστηρίζονται κοινωνικά και βλέπουν τα σχολεία και τις γειτονιές τους ως υποστηρικτικά, είναι πιο πιθανό να ευημερήσουν (Goldberg & Allen, 2020).

Ενδιαφέρον αποτελούν οι απόψεις των συνεντευξιζόμενων σε σχέση με την έννοια της οικογένειας. Όταν ερωτήθηκαν για το τι σημαίνει οικογένεια για τους ίδιους έδωσαν έμφαση στους συναισθηματικούς δεσμούς που δημιουργούνται μεταξύ των μελών, ενώ φαίνεται να ορίζουν την «οικογένεια» με όρους όπως η αγάπη, η φροντίδα, η ασφάλεια, η σταθερότητα και η επιλογή έναντι των ιδεολογιών της συγγένειας και της βιολογίας. Αντίστοιχες ήταν οι απαντήσεις τους όταν ρωτήθηκαν για το πόσο σημαντικό είναι να έχουν τη δική τους οικογένεια. Εκφράστηκαν απόψεις που δεν αντιπροσωπεύουν το παραδοσιακό μοντέλο οικογένειας. Ένας συμμετέχοντας συμπληρώνει μάλιστα ότι η δομή της οικογένειας του, έχοντας μεγαλώσει με μία λεσβία μητέρα και έναν τρανς πατέρα, του έχει επιτρέψει να αποκτήσει μια πιο διευρυμένη άποψη για το τι είναι η «οικογένεια» και να εμφανίζει μεγαλύτερη ανοχή στη διαφορετικότητα. Επιπλέον, από τις απαντήσεις των συνεντευξιζόμενων όταν ρωτήθηκαν για τη δομή της οικογένειάς τους, αναδεικνύεται η ποικιλομορφία και η ρευστότητα που επικρατεί στις σύγχρονες οικογένειες (Welsh, 2011) καθώς και η έμφαση που δίνεται στους συναισθηματικούς δεσμούς έναντι των βιολογικών συνδέσεων.

Τέλος, από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα παρατηρούμε ότι όλοι οι ερωτώμενοι είναι θετικά διακείμενοι προς την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Οι δύο από αυτούς αισθάνονται ότι συνδέονται με αυτή συμμετέχοντας με πιο ενεργό ρόλο σε συλλογικότητες, ενώ οι άλλοι τρεις συμμετέχοντες εκφράζονται θετικά και δηλώνουν την υποστήριξή τους με άλλους τρόπους χωρίς να δραστηριοποιούνται σε κάποια ομάδα αυτή την περίοδο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Βάρκα-Αδάμη, Α. (2009). *Εισαγωγή στο Αστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Βεργέτη, Α. (2009). *Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση*. Αθήνα: Τόπος.
- Βουλή των Ελλήνων (2013). Σύνταγμα της Ελλάδας. Ανακτήθηκε από: https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/SYNTAGMA1_1.pdf
- Γιάννου, Δ. (2012). Ένα πλαίσιο δράσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει σεξουαλικού προσανατολισμού και έκφρασης φύλου. Στο Β. Ιωακειμίδης (επιμ.), *Κοινωνική Εργασία για την Κοινωνική Δικαιοσύνη* (σσ.171-190). Αθήνα: Ίων
- Ένγκελς, Φ. (2022). *Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Ευρωπαϊκή Ένωση (2020). *Οικογενειακές υποθέσεις*. Ανακτήθηκε από: https://e-justice.europa.eu/content_family_matters-44-el.do
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2023). ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 77/2023. Ανακτήθηκε από: https://www.sate.gr/data_source/2023%CE%A0%CE%A1%CE%A9%CE%98-%CE%A6%CE%95%CE%9A130%CE%91.pdf
- Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. (2006). ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 3500. Ανακτήθηκε από: <https://www.scribd.com/document/461983060/%CE%9D%CF%8C%CE%BC%CE%BF%CF%82-3500-2006-%CE%A6%CE%95%CE%9A-232-%CE%91-24-10-2006>
- Ηνωμένα Έθνη (1948). *Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα δικαιώματα*. Ανακτήθηκε από: <https://unric.org/el/%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%B7->

%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%B7%CF%81%CF%85%CE%
BE%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-
%CE%B1%CE%BD%CE%B8%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B9-2/

Θεοφιλόπουλος, Θ. & Σπίνου, Ε. (2015) *ΟΜΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΤΡΑΝΣΦΟΒΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Ένας Οδηγός για επαγγελματίες αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη*. Colour Youth - Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας. *Omofobia-Transfovia-stin-Ellada-Odigos.pdf* (colouryouth.gr)

Ιωακειμίδης, Β. (2012). Η «σκοτεινή πλευρά» της κοινωνικής εργασίας στην Ελλάδα. Μια κριτική αποτίμηση της πρώιμης ιστορίας του επαγγέλματος (1945-1967). Στο Β. Ιωακειμίδης (επιμ.), *Κοινωνική Εργασία για την Κοινωνική Δικαιοσύνη*, (225-242). Αθήνα: Ίων.

Ιωσηφίδης, Θ. (2017). *Ποιοτικές Μέθοδοι Έρευνας και Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών*. Αθήνα: Τζιόλα.

Κουλλιάς, Ε., Αποστολάκης, Ι. & Σαράφης, Π. (2020). Τυπολογία συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και μακροχρόνια φροντίδα υγείας. Η θέση της Ελλάδας σε σχέση με την Ευρώπη. *Scientific Chronicles/Epistimonika Chronika*, 25(2), 304-319. http://www.tzaneio.gr/wp-content/uploads/epistimonika_xronika/p20-2-9.pdf

Κυπριανός, Π. (2007). *Παιδί, Οικογένεια, Κοινωνία: Ιστορία της προσχολικής αγωγής από τις απαρχές έως τις μέρες μας*. Αθήνα: Gutenberg.

Μαρά, Α. (2021). Ομογονεϊκότητα στην Ελλάδα: θεσμικές αλλαγές, κοινωνική αποδοχή και διεκδικήσεις

Μοσχοβάκου, Ν. & Ντάνη, Σ. (2018). Διακρίσεις λόγω ταυτότητας φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού: δεδομένα, θεσμικό πλαίσιο και ποιοτική διερεύνηση. *Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)*.

Μουσούρου^α, Λ. Μ. (2005). *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg.

Μουσούρου^β, Λ. Μ. (2005). *Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.

- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2004). Η ιστορία της οικογένειας. Στο Χ. Νόβα-Καλτσούνη (επιμ.), *Κείμενα κοινωνιολογίας του γάμου και της οικογένειας* (). Αθήνα: Τυπωθήτω-Δαρδάνος.
- Παπάζογλου, Α. (2020). Η ελληνική ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα τον 21ο αιώνα. Οι διεκδικήσεις και η συναφής νομοθεσία. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε.Ο. Χρηστίδη (επιμ.). *Συμπερίληψη & Ανθεκτικότητα. Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου*. (σσ.423-439). Αθήνα: GUTENBERG
- Παπαθανασίου, Ν. & Χρηστίδη, Ε. Ο. (2020). Θεωρητικό πλαίσιο. Επίδραση των διακρίσεων, μειονοτικό στρες, ψυχική ανθεκτικότητα και κοινοτική ψυχολογία. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε.Ο. Χρηστίδη (επιμ.). *Συμπερίληψη & Ανθεκτικότητα. Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου*. (σσ.29-69). Αθήνα: GUTENBERG
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικέςεπιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1).
- Πεντάρης, Π. & Οικογένειες Ουράνιο Τόξο, (2023). Οικογένειες με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς
Σύντομη Αναφορά Κοινωνικής Πολιτικής.
- Σπίνου, Ε. (2015). Σεξισμός: Το θεμέλιο της ομοφοβίας/τρανσφοβίας & Ετεροσεξισμός ή Ιδεολογία της Ετεροκανονικότητας; Στο Θεοφιλόπουλος, Θ. & Σπίνου, Ε., *ΟΜΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΤΡΑΝΣΦΟΒΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Ένας Οδηγός για επαγγελματίες αλλά και για κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη*. Colour Youth - Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας. Omofobia-Transfovia-stin-Ellada-Odigos.pdf (colouryouth.gr)
- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσιώλης, Γ. (2018). Θεματική ανάλυση ποιοτικών δεδομένων. Στο Γ. Ζαϊμάκης (επιμ.), *Ερευνητικές διαδρομές στις Κοινωνικές Επιστήμες. Θεωρητικές – Μεθοδολογικές Συμβολές και Μελέτες Περίπτωσης*. Πανεπιστήμιο Κρήτης –

Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής έρευνας.
Σελ. 97-125.

Φύλο Συκής (27 Νοεμβρίου 2012). «Τι είναι ο σεξισμός;», Διαθέσιμο στη διεύθυνση
<http://www.fylosykis.gr/2012/11/%CF%84%CE%B9%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%BF-%CF%83%CE%B5%CE%BE%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82/>.

Χαλκιά, Α. (2012). Η κοινωνιολογία της σεξουαλικότητας, οι αρρενωπότητες και ο έμφυλος Δεκέμβρης. Στο Α. Αποστέλλη & Α. Χαλκιά (επιμ.). *Σώμα, Φύλο, Σεξουαλικότητα: ΛΟΑΤΚ πολιτικές στην Ελλάδα* (σσ.215-249). Αθήνα: ΠΕΛΕΘΡΟΝ

Χρηστίδη, Ε. Ο. & Παπαθανασίου, Ν. (2020). Βασικές κατευθυντήριες οδηγίες στη συμβουλευτική και ψυχοθεραπεία με ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε.Ο. Χρηστίδη (επιμ.). *Συμπερίληψη & Ανθεκτικότητα. Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου*. (σσ.86-140). Αθήνα: GUTENBERG

Χρηστίδη, Ε.Ο. (2020). ΛΟΑΤΚ+ γονείς και οικογένειες. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε.Ο. Χρηστίδη (επιμ.). *Συμπερίληψη & Ανθεκτικότητα. Βασικές αρχές ψυχοκοινωνικής στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου*. (σσ.240-259). Αθήνα: GUTENBERG

Ξενόγλωσση

Allen, K. R. & Demo, D. H. (1995). The families of lesbians and gay men: A new frontier in family research. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 111-127.

Anderson, E. (2023). homophobia. *Encyclopedia Britannica*.
<https://www.britannica.com/topic/homophobia>

Barrett, M. & McIntosh M. (1987). *Η αντικοινωνική οικογένεια (ριζοσπαστικός φεμινισμός και κριτική κοινωνιολογία)*. Αθήνα: Καλβος.

- Beeler, J. and V. DiProva. "Family Adjustment Following Disclosure of Homosexuality by a Member: Themes Discerned in Narrative Account." *Journal of Marital and Family Therapy*, 25(4), 1999: 443–459.
- Braun V. και V. Clarke, 2012, "Thematic analysis" στο: H. Cooper (επιμ.), *APA Hand book of Research Methods in Psychology*, Ουάσιγκτον: *American Psychological Association*, 51-77.
- Brown-Smith, N. (1998). Family secrets. *Journal of Family Issues*, 19, 20-23.
- Breshears, D., & Lubbe-De Beer, C. (2014). A qualitative analysis of adult children's advice for parents coming out to their children. *Professional Psychology: Research and Practice*, 45(4), 231–238. doi:10.1037/a0035520
- Calzo, J. P., Mays, V. M., Björkenstam, C., Björkenstam, E., Kosidou, K., & Cochran, S. (2019). Parental sexual orientation and children's psychological well-being: 2013–2015 National Health Interview Survey. *Child Development*, 90(4), 1097–1108. <https://doi.org/10.1111/cdev.12989>
- Catao de Korin, E. & de Carvalho Petry, S. S. (2005). Brazilian Families. In M. McGoldrick, M. Giordano & N. Garcia-Preto (eds.), *Ethnicity & family therapy (3rd Edition)*, (166-177). New York: The Guilford Press.
- Cohen, C. J. (2005). Punks, bulldaggers, and welfare queens: The radical potential of queer politics? Στο E. Patrick Johnson & Mae G. Henderson (επιμ.), *Black Queer Studies: A critical anthology*, Ντάραμ, Β. Καρολίνα & Λονδίνο: Duke University Press, 21-51.
- Cohen, C. J. (1997). "Punks, Bulldaggers, and Welfare Queens: The Radical Potential of Queer Politics?" *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 3: 437–465. DOI: 0.1215/10642684-3-4-437
- Coleman, H., Unrau, Y. A. & Manyfingers, B. (2001). Revamping Family Preservation Services for Native Families. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 10(1), 49-68. https://doi.org/10.1300/J051v10n01_03
- Collins, D., Jordan, C. & Coleman, H. (2017). *Κοινωνική Εργασία με οικογένεια (4η έκδοση)*. Αθήνα: Εκδόσεις Βήτα.

- Collins, P. H. (1998). It's All in the Family: Intersections of Gender, Race, and Nation. *Hypatia*, 13(3), 62–82. <http://www.jstor.org/stable/3810699>
- Donati, P. (2007). Old and new family policies: The perspective of relational sociology. *Sociologia*, 54, 127-159. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=c6d446d4d41f83365c5d9effbd5d13c9fc6304b9>
- Duggan, L. (2002). “The New Homonormativity: The Sexual Politics of Neoliberalism.” In *Materializing Democracy: Toward a Revitalized Cultural Politics*, edited by Russ Castronovo and Dana D. Nelson, 175–194. Durham, NC: Duke University Press
- Duggan, L. (2003), *The Twilight of Equality? Neoliberalism, cultural politics, and the attack on democracy*, Βοστώνη: Beacon Press
- Edgar, D. (2004). Globalization and Western Bias in Family Sociology. In J. Scott, J. Treas & M. Richards (eds.), *The Blackwell companion to the Sociology of Families*, (1-16). UK: Blackwell Publishing.
- European Commission against Racism and Intolerance - ECRI (24 Φεβρουαρίου 2015). «ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ECRI ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (πέμπτος κύκλος επιτήρησης)». Διαθέσιμη στην διεύθυνση <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Countryby-country/Greece/GRC-CbC-V-2015-001-GRC.pdf>
- Farr, R. H., Oakley, M. K., & Ollen, E. W. (2016). School experiences of young children and their lesbian and gay adoptive parents. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 3(4), 442–447. <https://doi.org/10.1037/sgd0000187>
- Farrell, B., VandeVusse, A. & Ocobock, A. (2012). Family change and the state of family sociology. *Current Sociology*, 60(3), 283-301. Doi: 10.1177/0011392111425599
- Gates, G. J. (2015). Marriage and Family: LGBT Individuals and Same-Sex Couples. *The Future of Children*, 25(2), 67–87. <http://www.jstor.org/stable/43581973>

- Gillies, V., Edwards, R. & Horsley, N. (2016). Brave New Brains: Sociology, Family and the Politics of Knowledge. *The Sociological Review*, 64(2), 219-237. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12374>
- Goldberg, A. E., & Allen, K. R. (Eds.) (2020). LGBTQ-parent families: *Innovations in research and implications for practice* (2nd ed.). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-35610-1>
- Goldberg, A. E. & Farr, R. & Patterson, C. J (2021) LGBTQ+ Parents and Their Children: Policy Brief. *NATIONAL COUNCIL ON FAMILY RELATIONS*. 6, (3), 3-8.
- Goldberg, A. E., & Kuvalanka, K. A. (2012). Marriage (In)equality: The Perspectives of Adolescents and Emerging Adults With Lesbian, Gay, and Bisexual Parents. *Journal of Marriage and Family*, 74(1), 34–52. <http://www.jstor.org/stable/41329658>
- Goldberg, A. E., & Smith, J. Z. (2014a). Preschool selection considerations and experiences of school mistreatment among lesbian, gay, and heterosexual adoptive parents. *Early Childhood Research Quarterly*, 29, 64–75. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2013.09.006>
- Gruson-Wood, J., Haines, J., Rice, C. & Chapman G. E. (2023). The problem of heteronormativity in family-based health promotion: centring gender transformation in Ontario, Canada. *Can J Public Health* 114, 659–670. <https://doi.org/10.17269/s41997-023-00760-x>
- Holmes IV, Oscar. (2019). *The Antecedents and Outcomes of Heteronormativity in Organizations*. 10.1093/acrefore/9780190224851.013.57.
- Hughes, M & Kroehler, C. (2014). *Κοινωνιολογία: Οι βασικές έννοιες. Νέα αναθεωρημένη έκδοση*. Αθήνα: Κριτική.
- International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association - Europe (July 2014). «ILGA - Europe «Our Glossary». Our glossary | ILGA-Europe
- Joos, K.E., Broad, K.L. Coming Out of the Family Closet: Stories of Adult Women with LGBTQ Parent(s). *Qual Sociol* 30, 275–295 (2007). <https://doi.org/10.1007/s11133-007-9064-y>

- Kitzinger, C. (2005). Heteronormativity in Action: Reproducing the Heterosexual Nuclear Family in After-hours Medical Calls. *Social Problems*, 52(4), 477–498. <https://doi.org/10.1525/sp.2005.52.4.477>
- Kosciw, J. G., & Diaz, E. M. (2008). *Involved, invisible, ignored: The experiences of lesbian, gay, bisexual, and transgender parents and their children in our nation's K-12 schools*. New York: GLSEN. www.glsen.org/cgibin/iowa/all/news/record/2271.html
- Kristen Davies (2008) Adult Daughters whose Mothers Come Out Later in Life: What is the Psychosocial Impact?, *Journal of Lesbian Studies*, 12:2-3, 255-263, DOI:10.1080/10894160802161422
- Lee, E. & Mock, M. R. (2005). Asian Families: An Overview. In M. McGoldrick, M. Giordano & N. Garcia-Preto (eds.), *Ethnicity & family therapy* (3rd Edition), (269-289). New York: The Guilford Press.
- Lempert, L. B., & DeVault, M. L. (2000). GUEST EDITORS' INTRODUCTION: Special Issue on Emergent and Reconfigured Forms of Family Life. *Gender & Society*, 14(1), 6-10. Doi: 10.1177/089124300014001002
- Lewin, E. (1993). Lesbian and Gay Kinship: Kath Weston's "Families We Choose" and Contemporary Anthropology. *Signs*, 18(4), 974–979. <http://www.jstor.org/stable/3174919>
- Lynch, J. M. & Murray, K. (2000). For the Love of the Children, *Journal of Homosexuality*, 39:1, 1-24, DOI: 10.1300/J082v39n01_01
- Morrison R, Gallardo S, Parra Fuster F. (2023). Heteronormative Representations of the Family and Parenting in Public Policies: Implications for LGBTIQ+ Families. *Social Sciences*, 12(2):66. <https://doi.org/10.3390/socsci12020066>
- National Academies of Science, Engineering, and Medicine. (2020). *Understanding the well-being of LGBTIQ+ populations*. Washington, DC: National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/25877>
- Nixon, C. A. (2011). Working-class lesbian parents' emotional engagement with their children's education: Intersections of class and sexuality. *Sexualities*, 14(1), 78–99. <https://doi.org/10.1177/1363460710390564>

- Oswald, R. F., Blume, L. B., & Marks, S. R. (2005). Decentering Heteronormativity: A Model for Family Studies. In V. L. Bengtson, A. C. Acock, K. R. Allen, P. Dilworth-Anderson, & D. M. Klein (Eds.), *Sourcebook of family theory & research* (pp. 143–165). Sage Publications, Inc.
- Papadopoulos, T. (1996). ‘Family’, State and Social Policy for Children in Greece στο J. Brannen & M. O’Brien (επιμ.), *Children in Families: Research and Policy*. London: Falmer Press.
- Patterson, C.J., Farr, R.H., & Goldberg, A. E. (2021). LGBTQ+ Parents and Their Children. *National Council on Family Relations Policy Brief*, 6(3), 3-8.
- Perrin, E. C., Hurley, S. M., Mattern, K., Flavin, L., & Pinderhughes, E. E. (2019). Barriers and stigma experienced by gay fathers and their children. *Pediatrics*, 143, Article e20180683. <https://doi.org/10.1542/peds.2018-0683>
- Plummer, K. (1995). *Telling sexual stories: Power, Change, and social words*. New York: Routledge
- Powell B., Hamilton, L., Manago, M. & Cheng, S. (2016). Implications of Changing Family Forms for Children. *Annual Review of Sociology*, 42, 301-322. Doi: 10.1146/annurev-soc-081715-074444
- Riggle, E. D. B., Wickham, R. E., Rostosky, S. S., Rothblum, E. D., & Balsam, K. F. (2017). Impact of civil marriage recognition for long-term same-sex couples. *Sexuality Research & Social Policy*, 14(2), 223–232. <https://doi.org/10.1007/s13178-016-0243-z>
- Robinson, B. A. (2016). Heteronormativity and Homonormativity. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Gender and Sexuality Studies*, 1–3. doi:10.1002/9781118663219.wbegss013
- Saffron, L., (1998) Raising Children in an Age of Diversity-Advantages of Having a Lesbian Mother, *Journal of Lesbian Studies*, 2:4, 35-47, DOI: 10.1300/J155v02n04_04

- Sears, B., & Badgett, M. (2008). The Impact of Extending Marriage to Same-Sex Couples on the California Budget. *UCLA: The Williams Institute*. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/5qt1f7qv>
- Sillamy, N. (1983). *Dictionnaire usuel de psychologie*. France: Bordas.
- Snider, A. R. (2016). "Heteronormativity and the Ideal Family". Theses. 220. <https://irl.umsl.edu/thesis/220>
- Tasker, F., & Golombok, S. (1995). Adults raised as children in lesbian families. *American Journal of Orthopsychiatry*, 65(2), 203–215. <https://doi.org/10.1037/h0079615>
- van Rijn-van Gelderen, L., Bos, H. M., & Gartrell, N. K. (2015). Dutch adolescents from lesbian-parent families: How do they compare to peers with heterosexual parents and what is the impact of homophobic stigmatization? *Journal of Adolescence*, 40, 65–73. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.01.005>
- Vyncke, J. D., Julien, D., Jouvin, E., & Jodoin, E. (2014). Systemic heterosexism and adjustment among adolescents raised by lesbian mothers. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 46(3), 375–386. <https://doi.org/10.1037/a0034663>
- Wainright, J. L., & Patterson, C. J. (2008). Peer relations among adolescents with female same-sex parents. *Developmental Psychology*, 44, 117–126. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.1.117>
- Warner, M. (1991). Introduction: Fear of a Queer Planet. *Social Text*, 9 (4):3-17
- Welsh, M. G. (2011). Growing up in a same-sex parented family: The adolescent voice of experience. *Journal of GLBT Family Studies*, 7(1-2), 49–71. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2010.537241>
- Zinn, M. B. (1989). Family, feminism, and race in America. *Gender & Society*, 4(1), 68-82. <https://doi.org/10.1177/089124390004001006>

Παράρτημα Α

Οδηγός Συνέντευξης

1. Δημογραφικά

- Ηλικία
- Επάγγελμα
- Επάγγελμα γονέων
- Εκπαίδευση
- Τόπος διαμονής
- Ταυτότητα φύλου
- Σεξουαλικός προσανατολισμός

2. Νοηματοδότηση της έννοιας «οικογένεια»

1. Ποια είναι τα μέλη από τα οποία αποτελείται η οικογένειά σας;
2. Πως αντιλαμβάνεστε την «οικογένεια»; Τι σημαίνει για εσάς;> Πως είναι για εσάς το να έχετε τη δική σας οικογένεια;
3. Για σας πόσο σημαντικό είναι να έχετε δική σας οικογένεια;
4. Αναγνωρίζετε διαφορετικούς τύπους οικογενειών στον περίγυρό σας; Αν ναι, με ποια μορφή; Ποιοι συμμετέχουν στην ανατροφή των παιδιών;

3. Μεγαλώνοντας με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς

-Γνωρίζετε άλλα άτομα με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς;

- Πώς μάθατε για το coming out του γονέα σας; Με ποιόν τρόπο έγινε; Τι σήμαινε για εσάς;

-Πώς επηρέασε τη σχέση σας μαζί τους;

-Οι γονείς σας μιλάνε ανοιχτά για την ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητά τους;

Έμφυλα στερεότυπα

-Ποιοι συμμετείχαν στη φροντίδα σας ως ανήλικο άτομο; Με ποιόν τρόπο;

-Αναλάμβαναν συγκεκριμένους ρόλους οι γονείς σας αναφορικά με την ανατροφή σας; (χαρακτηριστικά ρόλου)

-πιστεύετε ότι η μορφή της οικογένειά σας σας έχει επηρεάσει στον τρόπο που αντιλαμβάνεστε την έννοια της οικογένειας; Αν ναι, με ποιόν τρόπο; Μπορείτε να δώσετε κάποιο παράδειγμα;

4. Απόψεις για την τρέχουσα κοινωνική κατάσταση

1. Επηρεάζεται το νομοθετικό πλαίσιο για την οικογένεια από τις κυρίαρχες κοινωνικές αντιλήψεις για την σεξουαλικότητα και την οικογένεια; Ποια είναι η γνώμη σας;

2. Στην καθημερινότητα σας νιώθετε ότι αντιμετωπίζετε διαφορετικά από ότι οι ετερόφυλες οικογένειες;

5. Σύνδεση με κινήματα

1. η εμπειρία σας ως παιδί ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων σας έχει κάνει να συνδεθείτε με συλλογικότητες και το ευρύτερο κίνημα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας; Αν ναι, με τι σκοπό; (συμβουλευτικά, διεκδίκηση δικαιωμάτων, ενημέρωση, ψυχολογική υποστήριξη κλπ)

2. εκτός από την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα έχετε έρθει σε επαφή με άλλες συλλογικότητες του κινηματικού χώρου; Αν ναι, ποιες;

6. Αυτοαποδοχή και Κοινωνική αποδοχή

1. Γνωρίζει ο κοινωνικός σας περίγυρος ότι είστε παιδί ΛΟΑΤΚΙ+ γονέων; Αν ναι, ποιοι γνωρίζουν γι αυτό;
2. Τι σας επηρέασε στο να μιλήσετε ή και όχι για την οικογένειά σας; Με ποια κριτήρια;
3. Τι είναι για εσάς η «κοινωνική αποδοχή»;
4. Για εσάς, τι μέτρα πρέπει να ληφθούν για να αλλάξει η κοινωνική αποδοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών στην ελληνική κοινωνία;
5. Νιώθετε πως ως παιδί ΛΟΑΤΚΙ+ γονιών λαμβάνετε μεγαλύτερη ή λιγότερη κοινωνική αποδοχή;
6. Θεωρείτε πως η δράση των ελληνικών και ευρωπαϊκών ακτιβιστικών ΛΟΑΤΚΙ+ οργανώσεων συνέβαλαν στην κοινωνική αλλαγή και την κοινωνική αποδοχή των ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειακών σχέσεων στην χώρα;
7. Αισθάνεστε ότι επροσωπείται η μορφή της οικογένειά σας στις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής; (ΜΜΕ, σχολείο, δημόσιες υπηρεσίες)

7. Προκλήσεις στην καθημερινότητα

1. Συναντάτε εμπόδια ή προβλήματα στην καθημερινότητά σας επειδή είσαστε παιδί ΛΟΑΤΚΙ+ γονέα; Ποια είναι αυτά;

Παράρτημα Β

Έντυπο Συγκατάθεσης Συμμετοχής σε Έρευνα κατόπιν Ενημέρωσης

Τίτλος έρευνας:	Οι εμπειρίες ατόμων που έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς στην Ελλάδα
Υπεύθυνος/η έρευνας:	Φωτεινή Μουράτη
Ιδιότητα:	Μεταπτυχιακή φοιτήτρια/Κοινωνική Λειτουργός
Τηλέφωνο:	6984387173
E-mail:	foteini.mourati@gmail.com

Σας προσκαλώ να λάβετε συμμετοχή στην έρευνα: Οι εμπειρίες ατόμων που έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς στην Ελλάδα

Παρακαλώ να διαβάσετε το παρόν «Έντυπο Συγκατάθεσης Κατόπιν Ενημέρωσης» και να υπογράψετε στο τέλος εάν συμφωνείτε με τη συμμετοχή σας στην έρευνα.

ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η εις βάθος κατανόηση των εμπειριών των ατόμων που έχουν μεγαλώσει με ΛΟΑΤΚΙ+ γονείς στην Ελλάδα καθώς η έλλειψη νομοθετικών ρυθμίσεων στη χώρα, που θα αναγνωρίσει σε νομικό και κοινωνικό επίπεδο την τις ΛΟΑΤΚΙ+ οικογένειες, επιφέρει άμεσες παραβιάσεις στα δικαιώματα των παιδιών ΛΟΑΤΚΙ+ οικογενειών. Πιο συγκεκριμένα, θα διερευνηθούν οι αντιλήψεις των ατόμων για ζητήματα όπως η έννοια της οικογένειας όπως τη βιώνουν τα ίδια, τον τρόπο που επηρέασε τα άτομα η ΛΟΑΤΚΙ+ ταυτότητα των γονιών τους, καθώς και τις προκλήσεις που έχουν βιώσει ή συνεχίζουν να βιώνουν στα διάφορα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Πρόκειται για ένα ερευνητικό θέμα το οποίο δεν έχει μελετηθεί μέχρι και σήμερα στην Ελλάδα, ενώ υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες διεθνώς.

ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ

Όλες οι πληροφορίες που αντλούνται μέσω της έρευνας είναι ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΙΚΕΣ. Οι ερωτήσεις που θα τεθούν, δε θα περιέχουν προσωπικά στοιχεία που θα μπορούσαν να αποκαλύψουν με οποιονδήποτε τρόπο την ταυτότητα των συμμετεχόντων. Σε περίπτωση που τα αποτελέσματα της έρευνας δημοσιευτούν ή παρουσιαστούν σε συνέδρια ή σε αντίστοιχα επιστημονικά πλαίσια δεν θα συμπεριληφθούν πληροφορίες που θα αποκαλύπτουν την ταυτότητα των συμμετεχόντων.

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΚΑΙ ΑΠΟΧΩΡΗΣΗ

Η συμμετοχή στην έρευνα είναι ΕΘΕΛΟΝΤΙΚΗ. Μπορείτε να αρνηθείτε να απαντήσετε σε τυχόν ερωτήσεις που δεν επιθυμείτε να απαντήσετε. Μπορείτε να αποσύρετε τη συγκατάθεσή σας για συμμετοχή στην έρευνα οποιαδήποτε στιγμή πριν την ολοκλήρωσή της ή τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της. Εάν έχετε οποιοσδήποτε ερωτήσεις ή ανησυχίες σε σχέση με την έρευνα, παρακαλώ μη διστάσετε να επικοινωνήσετε με την ερευνήτρια.

Διάβασα τα παραπάνω και αποδέχομαι τη συμμετοχή μου στην έρευνα

Όνοματεπώνυμο		Ημερομηνία	
Υπογραφή			